

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CENGİZ DAĞCI'NIN ROMANLARINDA DEĞERLER
EĞİTİMİ

FEHİME ÖZGÜR

İzmir
2019

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CENGİZ DAĞCI'NIN ROMANLARINDA DEĞERLER
EĞİTİMİ

FEHİME ÖZGÜR

İzmir
2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Değerler Eğitimi” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

28/06/2019

Fehime ÖZGÜR

Tarih: 21/ 06/ 2019

Tez Başlığı:

Cengiz DAĞCI'nın Romanlarında Değerler Eğitimi

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 176 sayfalık kısmına ilişkin, 19/05/2019 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı**) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 4'tür**.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz

Programı Kullanım Kılavuzunu okudum ☒

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) ☒

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☐

- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- ☐ Kaynakça hariç,
- ☐ Alıntılar dâhil,
- ☐ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- ☐ Kaynakça dâhil,
- ☐ Alıntılar dâhil.

EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. ☒

EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. ☒

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Fehime ÖZGÜR
Öğrenci No : 2016950073
Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Statüsü : Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

ÖĞRENCİ

(Adı Soyadı, İmza, Tarih)

Fehime ÖZGÜR
[İmza]
21.06.2019

DANIŞMAN

(Unvan, Adı Soyadı, İmza, Tarih)

Prof. Dr. Özlem FEDAİ
[İmza]
21.06.2019

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (□) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: +90 (232) 3018026 veya ali.tas@deu.edu.tr) başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

Feyime ÖZGÜR Tarafından Prof. Dr. Özlem FEDAI yönetiminde hazırlanan “Cengiz DAĞCI’nın Romanlarında Değerler Eğitimi” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından “**Yüksek Lisans Tezi**” olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Özlem FEDAI

Danışman

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN

Jüri Üyesi

Dr. Öğretim Üyesi Fatma SÖNMEZ

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Süha YILMAZ
Enstitü Müdürü V.

TEŞEKKÜR

Çalışmamızın yazım aşamasında deneyimlerini ve bilgi birikimini bizden esirgemeyen hocamız Sayın Prof. Dr. Özlem Fedai'ye şükranlarımızı sunarız.

Maddi manevî desteklerini benden esirgemeyen annem Hatice Özgür ve babam Nurettin Özgür'e hayatımın her adımında yanımda oldukları için minnetimi bildirmeyi borç bilirim.

Ayrıca kütüphanesini benimle paylaşarak özellikle siyasî değerler ve iktisadî değerler başlıklarını oluşturmamda yardımlarını esirgemeyen kıymetli arkadaşım Sayın Emin Tomak'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	3
1.2. Amaç ve Önem	3
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri	3
1.4. Sınırlılıklar	4
1.5. Varsayımlar	4
1.6. Tanımlar	4
1.6.1. Değer	4
1.6.2. Toplumsal Değer	4
1.6.3. Millî Değer	4
1.6.4. Eğitim	5
1.6.5. Algı	5
BÖLÜM II	6
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	
BÖLÜM III	7
YÖNTEM	7
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni	7
3.2. Evren / Örneklem	7
3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları	7
3.4. Verilerin Analizi	7
3.5. Araştırmanın Zaman Çizelgesi	7

BÖLÜM IV.....	8
BULGULAR VE YORUMLAR.....	8
GİRİŞ.....	8
4.1. Değer Kavramı ve Değer Algısı.....	8
4.2. Değerler Eğitimi.....	15
4.3. Ana Hatlarıyla Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eğitim Anlayışı	19
4.4. Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Değerler ve Değerler Eğitimi.....	21
4.4.1. Siyasî Değerler.....	23
4.4.1.1. Ruslaştırma Politikası	27
4.4.1.2. Milliyetçilik.....	35
4.4.1.3. Komünizm, Sosyalizm, Bolşevizm.....	41
4.4.1.4. Sürgün Psikolojisi ve Özgürlük Algısı.....	46
4.4.2. Sosyal Değerler.....	51
4.4.2.1. Özgürlük ve Vatan Toprağına Hasret.....	55
4.4.2.2. Barış ve Eşitlik Özlemi.....	61
4.4.2.3. Dayanışma, Yardımlaşma, Birlik, Beraberlik.....	64
4.4.2.4. İnsan Sevgisi.....	68
4.4.2.5. Saygı, Sevgi, Sadakat, Dostluk, Güven.....	70
4.4.2.6. Umut.....	73
4.4.3. Ahlakî Değerler.....	75
4.4.3.1. Anneye ve Kadına Değer.....	78
4.4.3.2. Aileye ve Geleneklere Bağlılık.....	87
4.4.3.3. Merhamet, Hoşgörü, Dürüstlük	89
4.4.4. İktisadî Değerler.....	92
4.4.4.1. N.E.P. (New Economic Politic), Glastnost (Açıklık), Kolhoz ...	97
4.4.4.2. Kırım Türklerinin İktisadî Bakış Açısı ve Paraya Bakış Şekli.....	103

4.4.5. İlmî Değerler.....	105
4.4.5.1. Eğitim İhtiyacı ve Yeni İnsan Fikri.....	108
4.4.5.2. Medyanın ve Süreli Yayınların Takibi.....	120
4.4.5.3. Tiyatro Oyunları ve Yazarlar-Eserler.....	123
4.4.6. Dinî Değerler.....	125
4.4.6.1. Tanrı İnancı ve Kadercilik.....	129
4.4.6.2. Dini Sorgulama.....	136
4.4.6.3. Farklı İnançlara Saygı.....	142
4.4.7. Estetik Değerler	148
4.5. Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Değersizleşme Algısı.....	149
BÖLÜM V.....	153
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	153
KAYNAKÇA.....	157
1. Yararlanılan Kaynaklar.....	157
2. Yazarın İncelenen Eserleri.....	160
EK 1. AKADEMİK ÖZGEÇMİŞ.....	162

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Platon Göre Üç Sınıf, Bu Sınıfların Toplumdaki İşlevleri ve Erdemleri

Şekil 2: Kadının ve Erkeğin İçindeki Bütünleyenler

ÖZET

Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Değerler Eğitimi

Özgür, Fehime

Yüksek Lisans, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Prof. Dr. Özlem Fedai

Cengiz Dağcı (1919-2011) Kırım'da doğan bir Tatar Türkü olarak Türk kimliğine sadık, Türk tarihini araştıran, dünyadaki son günlerini Türk kültüründen örnekler sunduğu romanlarını yazarak geçiren “edebiyat emekçisi” bir yazardır. 1956 yılında ilk romanı *Korkunç Yıllar*'ı kaleme almasıyla yazarlık hayatına başlayan Cengiz Dağcı, yaşamı boyunca biriktirdiği hatıraları ve hatıralarından arta kalanları yazarak ömrünün son günleri dahi çalışma masasında geçirmiştir. Yazarın ölmeden önce basımını planladığı bazı notları Ötüken Neşriyat tarafından toplanarak kitaplaştırılmıştır. Cengiz Dağcı ölümünden sonrasına dahi basılmaya hazır “miras” özelliğinde romanlar bırakmıştır.

Dağcı'nın romanları, Kırım'dan göçe zorlanan Tatar Türklerinin hayatlarına ışık tutmasının yanında, II. Dünya Savaşı esnasında tüm dünyayı etkileyen politik ve ekonomik sistemlerden bahsetme özelliğiyle de tarihî belge niteliği taşımaktadır. Yazar, romanlarında yalnızca gerçeklerden bahsetmek yerine eserlerinin zeminine hayal gücünü yerleştirmiş, böylece adını dünya çapında duyurmuştur. Dağcı'nın başarıya ulaşmasında etkili olan özelliği, yalın dili ve üslubunun yanında, günümüz dünyasında unutulmaya yüz tutan “değer” kavramına dikkat çekmiş olmasıdır.

Çalışmamızda Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı*, *Korkunç Yıllar*, *Yurdunu Kaybeden Adam*, *İhtiyar Savaşçı*, *Benim Gibi Biri*, *Üşüyen Sokak*, *Ölüm ve Korku Günleri*, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, *Dönüş*, *Yoldaşlar*, *O Topraklar Bizimdi*, *Badem Dalına Asılı Bebekler*, *Anneme Mektuplar*, *Regina* ve *Genç Timur* adlı romanlarının zeminine yerleştirdiği “değerler” üzerinde durulmuştur. Bu romanlarda siyasî, sosyal, ahlâkî, iktisadî, ilmi, dinî değerler ve estetik değerleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Dağcı, roman, değer, değerler eğitimi.

ABSTRACT

Values Education in Cengiz Dağcı's Novels

Özgür, Fehime

Postgraduate, Turkish and Social Sciences Education Department

Professor Doctor Özlem Fedai

Cengiz Dağcı Dağcı [9 March 1919 (Gurzuf) - 22 September 2011(Londra)]; is a veterian Tatarian Turkish author who was extremely loyal to Turkish culture and even his last days he spends his days to write a novel which includes Turkish historical background and also pattern of Turkish culture was born in Crimea. He knuclled down to his career typing his first fiction *Korkunç Yıllar* (1956). Hereafter he has spends his life to recount his keepsakes and vestigial of his keepsakes. “Ötüken Neşriyat” collected his notes that the writer plans to print and converted them into a book. Even after his death Cengiz Dağcı left novels which are already ripe to print as a herritage.

Dağcı's novels takes part as a historical document which includes a qualification of both the system that effects the World with a perspective of politic and economic situation during the World War II and also it takes a part as being a guide the Tatarian Turkish people who was imigrated by force from Crimea. Instead of telling only truth writer adds his imagination into his creation which makes him much more famous all around the World. The thing that leads him to have success both his simple language and the notion that is almost forgotten in society which is called “value”.

In this study we focused on the notion of ‘value’ which creates the main subjects of Cengiz Dağcı's novels. These are: *Onlar da İnsandı*, *Korkunç Yıllar*, *Yurdunu Kaybeden Adam*, *İhtiyar Savaşçı*, *Benim Gibi Biri*, *Üşüyen Sokak*, *Ölüm ve Korku Günleri*, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, *Dönüş*, *Yoldaşlar*, *O Topraklar Bizimdi*, *Badem Dalına Asılı Bebekler*, *Anneme Mektuplar*, *Regina*, *Genç Timuçin*. In these novels also studied politic, social, moral, economic, scientific, religional (ecclesiastical) and aesthetic notions.

Keywords: Cengiz Dağcı, novel, value, values education.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Edebiyat, bir sanat dalı olarak topluma en yakın sanat dallarından biridir. Toplumu oluşturan “insan”; yaşamı kalıcı kılmak, geçmişini ve geleceğini daima hatırlamak ve hatırlatmak amacıyla nesnel bilgi içeren “tarih kitapları” yanında, bu nesnel bilgiler ile güzel söz söylemedeki ustalığını birleştirmiş ve edebî eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yaşamaktan vazgeçemedikleri sürece insanlar yazmaktan da vazgeçmemiş ve vazgeçmeyeceklerdir.

Cengiz Dağcı, hem yaşamaktan hem de yazmaktan vazgeçmeyen yazarlardan biri olarak romanlarıyla II Dünya Savaşı yıllarına ayna tutan Türk Dünyası’nda yer alan değerli yazarlarımızdandır. Onun romanları; tarihi gerçeklikler, yalın üslubu ve yer yer kullandığı Türk lehçelerinden kelimeler, Türk halklarından efsanelerle Türk kültür dairesini okura tanıtır. Mehmet Özger’in Dağcı’nın *Anneme Mektuplar* romanı üzerinden yaptığı yorum aslında yazarın tüm romanları için geçerlidir:

“Sürgün edilmiş ve daha sonra yurduna dönemeyen bir halkın temsilcisi, yaşanan sürgünlerin, ölümlerin tanığı olmuş bir yazar olarak Cengiz Dağcı, *Anneme Mektuplar* adlı romanıyla kişisel belleğini kolektif belleğe dönüştürerek Kırım’ın genç nesillerine aktarmayı tasarlamış ve bunu da başarmıştır.” (Özger, 2017: 284)

Yaşamı boyunca yazmaktan vazgeçmeyen Dağcı; Kırım’da doğan her Tatar Türkü gibi dünyadaki büyük ülkelerin çekişmelerinden, politikalarından etkilenmiş bir ailenin evladı olduğunu unutmayacak ve Kırım halkının çektiği eziyeti unutturmayacaktır. Bu bağlamda *Hatıralarda Cengiz Dağcı* adlı eserinde kendisini şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Kırım’ın faciası yirminci yüzyıl içinde yer alan faciaların en büyüklerinden biridir. Kelimenin tam anlamıyla gerçek genoside; bir milletin ölümüne rahmet olsun deyip geçmek faciayı unutmak; fazlası, benzeri faciaların ilerde tekrarlanma olanağını akıllardan silip atmak olurdu. Bu yüzdendir belki, ben yalnızca Kırım’ın yazarı değilim. Ama Kırım’ın faciasını bütün gerçeği ve içtenliğiyle yalnız ben yazabilirdim.” (Dağcı, 1998: 250)

Dağcı'nın Kırım'ın faciasını unutturmamak adına üstlendiği misyon, Türk Dünyası'nı temsil eden yazarlar arasında oldukça sağlam bir yere sahip olduğunun kanıtıdır. Görüldüğü üzere insanı tek boyutlu bir varlık olarak kabul etmeyen Dağcı, bir yazarın veya şairin yalnızca kelimelerindeki güzelliğe dikkat ederse, gerçek hayatı ve gerçek edebiyatı kaçırabileceği fikrindedir. Bu sebeple Dağcı, her şeyden önce yurttaşlarının gerçekliğini tüm dünyaya duyurmaya âdeta söz vermiştir. Bunu yaparken farklı milletlerin çekişmeleri arasında can çekişen tarafsız, suçsuz toplumların gördüğü zararlardan bahsetmiştir. Bu bahis, elbette eleştiriyi de içinde barındıracaktır. Böylece yazarın eserlerinde; bazen siyasi bazen ekonomik eleştiri, bazen toplumlar arası adaletsizliğin eleştirisi bazen de “değer” algısını yitirmiş bireylerin ve milletlerin eleştirisi karşımıza çıkacaktır.

Kanaatimizce okur; yazarın romanlarını okurken kimi zaman, anlatımın ve anlatılanların önüne “ders verme” amacının geçtiği zannına kapılabilir. Bu zan, yazarın gerçeklere verdiği “değer”den ileri gelmektedir. *Hatıralarda Cengiz Dağcı* adlı eserinde; edebiyatta duygulara ağırlık vermenin yanında ders verme amacını açıkça belli eden yazarların savundukları romantizm akımını devam ettirmekle övünen Dağcı için savaş yıllarını tüm gerçekliğiyle bir eserde işleyebilmek önemlidir:

“Elli yıl evvelsi yazılmıştı Korkunç Yıllar'ın ilk bölümleri; edebiyatta romantizm'den uzaklaşmaya başlandığı bir dönemde. Savaş yaşantılarının etkisi ve gücüyle yeni eserler yaratılıyordu. Ancak (Korkunç Yıllar da dahil) bu eserler de ruhî zenginlikleriyle bir çeşit romantizm'in havasında yazılıyorlardı. Ben edebiyatta o çağın (belki son) temsilcilerinden biri olmanın kıvancını duyuyorum” (Dağcı, 1998: 215)

Cengiz Dağcı, yukarıdaki sözlerinden de anlaşıldığı üzere edebiyatçı kimliğini yurttaşlarını koruyup kollamak, onların gerçekliğini yaymak amacıyla kullanmayı görev edinmiştir. Bu sebeple eleştirel metinler kaleme alarak “değerler” konusuna romanlarında oldukça önem vermiştir. Hatta gerektiğinde ders çıkarılacak metinler kaleme almaktan çekinmeyerek edebiyatta “moda akım” kavramına karşı çıkmış ve bir akım belirlemeksizin romanlarını kaleme almıştır. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde yazarın topluma değer aşıl原因an roman parçalarından örnekler sunularak Dağcı'nın yaşadığı coğrafyanın ve tarihsel şartların romanlarındaki etkisi incelenecektir. Yetiştirdiği coğrafyanın kültürel özelliklerini yaşamında bir “değer” olarak gören yazar, bu değerlere eserlerinde oldukça yer vermiştir.

Cengiz Dağcı'nın eserleri üzerinden gerçekleştirilen bu çalışmada “değer” ve “değerlerin eğitimi” kavramlarına odaklanılmıştır. Günümüzde artan teknoloji kullanımı sonucunda vaktinin büyük kısmını yüz yüze iletişime değil de nesnelerle iletiye ayıran insanoğlu, değer algılarını yitirme riskiyle karşı karşıyadır. Değer kaybının yüzyıllar içinde farkına varılmadan gerçekleşmesi ve bu konuda halen önlem alınmaması, en kötüsüdür. Günümüzde okullarda değerler eğitimi bir ders gibi işlenmeye çalışılmakta, ancak “değerler”in herhangi bir ders gibi formüle edilemeyeceği, sadece teoriden oluşamayacağı gerçeği ıskalanmaktadır. Çocuklarımıza ve gençlerimize kazandırmak istediğimiz değerler, tahta başında değil yaşamın içinden örnekler sunularak öğretilir. Bu örnekler açısından Cengiz Dağcı'nın romanlarının altyapısı gayet zengindir. Nitekim yazarın aydınlattığı tarihsel dönem içinde, gerek toplumların gerekse bireylerin birbirlerine karşı takındığı doğru veya yanlış tutum örnekleri oldukça geniş bir yer tutmaktadır.

1.1. Problem Durumu

Araştırmamızda “Cengiz Dağcı, romanlarında değerlere ve değerlerin eğitime ne derece yer vermiştir?” sorusunun yanıtını tespit etmek amaçlanmıştır.

1.2. Amaç ve Önem

Çalışmamızın amacı, Cengiz Dağcı'nın romanlarından yola çıkarak ve Erol Güngör'ün *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* adlı eserini esas alarak, günümüzde anlamını yitirmeye başlayan toplumsal, siyasî, iktisadî, ilmî, ahlâkî, dinî ve estetik değerlerin, gerek birey gerek toplum için önemini hatırlatmak ve Cengiz Dağcı'nın romanlarında “değer” kavramını ne şekilde işlediğini ortaya çıkarmaktır.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Ayrıca şu sorular, çalışmamızın alt problemleri olarak değerlendirilebilir:

Cengiz Dağcı'nın romanlarında hangi değer kavramları yer almıştır?

Yazarın romanlarında değer ve değerler eğitimi kavramları, edebi kimliğinin önüne geçmiş midir?

şeklinde sıralanabilir.

1.4. Sınırlılıklar (Opsiyonel)

Çalışmamızın bir eğitim çalışması olması sebebiyle “değerler” kavramı incelenirken sosyolojik noktalarda eksiklikler görülmesi mümkündür. Araştırmamızda Cengiz Dağcı’ya ait on beş roman incelenmiştir. Romanlardan “değer” konusu yola çıkılarak edebiyat açısından ele alınmıştır.

1.5. Varsayımlar (Opsiyonel)

Yazarın, yaşadığı coğrafyanın kültürel değerlerini ve II. Dünya Savaşı yıllarında çektiği acıları, edindiği tecrübeleri romanlarına gerçekçi bir gözle yansıttığı varsayılmıştır.

Yazarın; siyasî, iktisadî, sosyal, ilmî, dinî değerleri Türk ve dünya tarihi üzerinden Türk toplumuna hatırlattığı varsayılmıştır.

“Değerler eğitimi” konusunda yapılmış en kapsamlı araştırmanın Erol Güngör’ün *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* adlı eseri olduğu varsayılmaktadır.

1.6. Tanımlar

1.6.1. Değer:

1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet
2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör
3. Üstün nitelik, meziyet, kıymet
4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse
5. *felsefe* Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey
6. *matematik* Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı
7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü (Güncel TDK Sözlüğü)

1.6.2. Toplumsal Değer: Toplumun her katmanı tarafından benimsenen ve savunulan değer (Güncel TDK Sözlüğü)

1.6.3. Millî Değer: Bir ulusun kendine özgü saydığı ve sahip olmakla övündüğü toplumsal ve kültürel öğeler. (Güncel TDK Sözlüğü)

1.6.4. Eğitim:

1. Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye
2. Eğitim bilimi (Güncel TDK Sözlüğü)

1.6.5. Algı:

1. (İdrak, Şuur) Nesnel dünyayı duyular yoluyla öznel bilince aktarma (Güncel TDK Sözlüğü)

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çalışmamızda yer alan “Değerler” ve “Değer Eğitimi” mevzuu, birçok disiplini içeren geniş bir meseledir. Bu mesele sosyoloji, psikoloji ve eğitim alanlarından bağımsız düşünülemez. Bugüne kadar yalnızca sınırlı kavramlar üzerinden anlatılan “değerler eğitimi”nin etkisi bizim çalışmamızda edebiyat açısından incelenecek, bir romancı olarak Cengiz Dağcı’nın eserlerinden yola çıkılarak ele alınacaktır.

Daha önce Cengiz Dağcı’nın hayatı ve eserleri Abdulvahap Kara tarafından incelenmiş ve yazarın incelemesi, *Gamalı Haç ile Kızılyıldız Arasındaki Yazar Cengiz Dağcı* (Kara, 2006) adıyla doçentlik tezi olarak İstanbul’da 2006 yılında kitap olarak basılmıştır. İsa Kocakaplan, *Kırım’dan Londra’ya Cengiz Dağcı* ve *Kırım’ın Ebedî Sesi Cengiz Dağcı* (Kocakaplan,1998) adlı Dağcı’nın hayatını kaleme aldığı incelemelerinin yanında *Cengiz Dağcı’nın Dört Romanı* adlı bir roman incelemesi kaleme almıştır. Ayrıca Eskişehir’de 16-17 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleştirilen “Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu”nda yayınlanan bildiriler göz önünde bulundurulduğunda Dağcı’nın romanlarında siyasî, ekonomik veya toplumsal kavramların incelendiği görülmektedir. Ayrıca edebiyat açısından yazarın dili, romanlarında geçen folklorik öğeler, mekân ve zamanlar hakkında yazılmış makaleler de mevcuttur. Ancak Dağcı’nın romanlarında daha önce “değer” kavramı incelenmemiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Rusların zulümleri altında yaşayan Türk dünyasında Azeri, Kazak, Kırgız, Kırım Tatar Türkleri büyük acılar yaşamıştır. Söz konusu dönemde çektikleri acılardan hareketle tecrübelerini kaleme alan Cengiz Aytmatov, Cengiz Dağcı gibi büyük romancılar yetiştiren Türk dünyası, bu yazarlar sayesinde tarihine ışık tutmuştur. Öz konusu yazarlar eserlerinde, acı tecrübelerinden hareketle, gerek kendi toplumlarına gerekse tüm Türk dünyasına belli başlı değerleri aşılama gereği duymuştur. Ancak bugüne kadar Cengiz Dağcı’nın romanları aşıladığı değerlere dikkat çekilerek incelenmediğinden bizim çalışmamız, bu eksikliği kapatacak kanaatindeyiz. Çalışmamızda hayatı ve romanları pek çok açıdan incelenen Dağcı’nın, romanlarına “eğitim” sahasından bakılacak ve “değer eğitimi” noktasında yazarın romanlarının edebiyat ve eğitim sahalarına katkıları incelenecektir. Bu açıdan çalışmamızın sahaya katkı sağlayacağını umuyoruz.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırmamızda; nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Araştırmamızda; nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve edebiyat sosyolojisinin kullandığı sosyolojik araştırma metodu kullanılmıştır.

3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Çalışmamızın evrenini; Kırım Türklerinin romanlarında değerler dünyası oluşturmaktadır. Çalışmamızın örneklemini ise Cengiz Dağcı'nın romanlarında yer alan değerler oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Çalışmamızda dair veri toplama süreci boyunca Cengiz Dağcı'yı ve eserlerini konu alan pek çok eser okunmuştur. Ayrıca değer ve değerler eğitimi içeriğine sahip pek çok makale, tez, bildiri, kitap incelenmiş ve “değer” kavramı sözlüklerde taranmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Dağcı'nın romanlarında değerler ve değerler eğitimi başlıkları, romanlarda sıkça yer verilenden en az yer verilene doğru sıralanarak çalışmamızda işlenmiştir. Değerler ve eğitimi başlıkları oluşturulurken, Erol Güngör'ün *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* adlı profesörlük tezinde yer alan veriler ölçüt alınmıştır.

3.5. Araştırmanın Zaman Çizelgesi

Çalışmamıza dair veri toplama süreci 2017-2019 yıllarını kapsamıştır. Araştırmanın ilk evresinde (Aralık 2017- Mart 2018) değer ve değerler eğitimiyle ilgili kaynaklar okunarak romanlarda tespit edilecek terimler incelenmiştir. Araştırmanın ikinci evresinde (Nisan 2018- Ekim 2018) Dağcı'nın romanları okunmuş, okumalar sırasında romanlarda “değer” niteliği taşıyan anlatılar saptanmıştır. Araştırmanın son evresindeyse (Kasım 2018- Nisan 2019) bu anlatılar “değer eğitimi” konusunda yorumlanarak bilgisayar ortamında kaydedilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Değer Kavramı ve Değer Algısı

“Değer”, yüzyıllar boyunca insanların kafalarında soru işareti uyandıran bir kavram olagelmıştır. İnsanlar, “değer” kavramına farklı anlamlar yüklemişlerdir. “Değer”in algısını karmaşık hale getiren durum, kavramlaşmadan önce sadece bir kelime iken, farklı disiplinler tarafından farklı boyutlarda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu kelimenin günlük hayatta herhangi bir disipline dâhil edilmeden, farklı anlamlar içerecek şekilde kullanılması, “değer”in anlam boyutunu iyice derinleştirmektedir.

“Başarılı bir insan olmaya çalışmayın, değerli bir insan olmaya çalışın. Başarılı bir insan, hayattan verdiğiinden fazlasını alır, değerli bir insan ise hayattan aldığından fazlasını verir.” diyen Albert Einstein, “değer” ile insanın hayattaki üretim kapasitesi arasında bir bağ kurmuştur. (Turan ve Ulusoy, 2014: 1)

“Değer” kelimesinin, insanlığın var olduğu andan itibaren hayat bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü “*Ahlâkî davranış, günlük hayatın başlıca meselesidir.*” (Güngör, 2000: 19) ve “değer” ile “ahlaklı davranmak” kavramları birbirini tamamlamaktadır.

İnsanoğlu doğanın içinde varlığını sürdürmektedir, nefes aldığı müddetçe doğa ile iç içe yaşayacaktır ve doğanın kendisine sunduğu imkânlar dâhilinde hayatı anlamlandırmaya devam edecektir. İnsan, doğadan aldığı her unsuru kendisine göre bir önem sırasına koymuş ve böylece doğa kaynaklarına önem vermeyi, daha önemli veya daha az önemli olana ise “değer” biçmeyi öğrenmiştir. Dil, insanın iletişim ihtiyacından doğduğuna göre insanın dilinde, doğa ile olan bağından yansımalar taşıması gayet tabiidir. Böylece “değer” kavramını dile kazandıran en önemli kaynak doğanın kendisidir.

Sözlüklerde “değer” kavramı şu anlamlarda karşımıza çıkmaktadır:

Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlüğünde* “değer” kavramı şu şekilde açıklanmıştır:

1. (isim) Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet

2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör
3. Üstün nitelik, meziyet, kıymet
4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse
5. (felsefe) Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey
6. (matematik) Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı
7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü

Şemsettin Sâmî tarafından kaleme alınan *Kâmûs-ı Türkî*'de (Sâmî, 1998: 1132) “değer” sözcüğü “kıymet” şeklinde karşımıza çıkmaktadır ve “değer, baha, bedel” kelimeleri kullanılarak açıklanmıştır.

Lûgat-ı Nâci'de (Nâci, 1995: 606) “değer” sözcüğü, “bir mülkün hakiki bahası, şerefi kader, itibar” sözleri ile açıklanmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ında (Devellioğlu, 1978: 620) ise şu şekilde açıklanmıştır: 1. Değer. 2. Bedel, baha, tutar. 3. Şeref, onur, itibar.

Tarama Sözlüğü (Aksoy, 1996: 2532) IV. Cildinde “değer” kavramı karşımıza “kıymet urmak” şeklinde çıkmaktadır ve yapılan açıklama şöyledir: Kıymet takdir etmek, değer, baha biçmek.

Sözlüklerin yanında ansiklopedilerde ve akademik çalışmalarda “değer” kavramının nasıl açıklandığını da görmek gerekmektedir:

Erol Güngör'ün *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* adlı akademik çalışması, “değer” hakkında şöyle bir açıklamaya sahiptir:

“Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise, o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır.” (Güngör, 2000: 27)

Yeni Türk Ansiklopedisi'nde (Gökdemir, 1985: 623-624) “değer” kavramının açıklamasına uzun bir bölüm ayrılmıştır.

“Değer kavramı, hemen hemen bütün anlamlarıyla yaşayan dilin kelimesidir. Değer kelimesinin ilk teknik kullanılışı ekonomide olmuş ve çağdaş felsefe diline oradan geçmiştir.” (Gökdemir, 1985: 623)

“Değer”, her toplumda her sanatta her disiplinde ayrı bir kavramı kasteder. Her toplumun kendi içinde oluşturduğu normlar sistemi düşünüldüğünde “değer”in toplumdan topluma farklılık gösterdiği anlaşılabacaktır. “Değer”, her bir insan için itibar taşıyan hükümlerin her biridir.

”Ruhî bir ihtiyacı karşıladığı zaman psikolojik değer; ahlakî bir duruma cevap verdiği vakit ahlakî değer; estetik ölçülere karşılık olduğunda sanat değeri; yararlanma ihtiyacını karşıladığı zaman, kullanma değeri vb. adını alır.” (Gökdemir, 1985: 624)

Ekonomi Sözlüğü’nde (Hançerlioğlu, 1993: 38-40) “değer” şu şekilde tanımlanmıştır:

“Malda billurlaşan insan emeği... Metafizik ekonomi anlayışına göre değer, bir şeyin yararadır... Bu anlayışa göre değer, malda maddeleşmiş toplumsal emektir.” (Hançerlioğlu, 1993: 38)

Aşağıda görülebileceği üzere incelenen sözlüklerde ve ansiklopedilerde “değer” kavramının, çeşitli anlamlara geldiği dikkat çekmektedir. Sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi sosyal bilimler “değer” kavramı ile yakından ilgili disiplinler olarak terminolojilerinde bu kavramdan sık sık yararlanmaktadırlar. Çalışmamız için “değer”i incelememiz gereken en mühim disiplin, eğitim olacaktır.

Eğitim Ansiklopedisi’nde (Gelen, 1966: 120-123) “değer” kavramına sayfalar ayrılmış ve şu şekilde açıklanmıştır:

1. Var olan bir şeydeki bir değerlilik özelliği ya da niteliğidir. Var olan bir şey (örneğin bir eşya ya da olay, bir parça şeker ya da bir iş), bir değer taşıyıcısıdır. Örneğin hoş bir hali ya da iyi bir yanı vardır. 2. Ekonomik değerler sözü konusu olunca çoğu zaman görüldüğü üzere değer taşıyan bir şeyin kendisidir (değerli bir olay ya da değerli bir şey). 3. Değerlerin çeşitleri anlamında değerlerden söz edilir. Estetik değer olarak güzellik, hayat değeri olarak sağlık, ahlak değeri olarak namusluluk bunlara örnektir. Bu değer çeşitleri (aynı zamanda değer temelleri) daha aşağı düzeyde kollara ayrılırlar. Örneğin güzelliği ele alırsak, biçim güzelliği, anlatım gücü, özgünlük gibi değerler vardır... 4. ‘değer’ tüm bir değer, anlam olarak deyimlenebilir. (Gelen, 1966: 121)

Eğitim Ansiklopedisi'nde "değer" kavramı için değer duygusu, değer pedagojisi, değer psikolojisi, değer sistemi şeklinde ayrı başlıklar açılmıştır. Bu başlıklar altında "değer"i eğitim ile ilişkilendiren şu cümlelerin önemi büyüktür: *"Eğitim ve öğretimin temeli, değerlerin benimsenmesine ve değer meydana getirme yeteneğinin yaratılmasına dayanır."* (Gelen, 1966: 122) "Değer", eğitimin temelini oluşturan insan için, onun kendi değer algısını yaratma noktasında önem taşımaktadır. İnsanların "değer"leri olmadan yaşayamayacağı düşünüldüğünde "değer"in ne olduğunu öğrenebileceği bir kaynağa ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. *"İnsan, özellikle yüce değerleri yaşayarak ahlak yönünden bağımsız hareket edebilme gücünü kazanmalıdır."* (Gelen, 1966: 122) Fakat insan, benimsemesi gereken "değer"lerin neler olduğuna dair daima ailesinden veya çevresinden doğru bilgiler almayabilir veya kasıtlı olarak yanlış yönlendirilebilir. Bu noktada insana yol gösterecek kaynak kuşkusuz eğitimidir.

"Eğitim", insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanların "değer" kelimesine duyduğu ihtiyaç ve bu kelimenin eğitimde yer etme serüveni, Antik Yunan tarihine dayanır. Antik Yunanda toplum eğitiminin temelinde "felsefe"nin olduğu hatırlanırsa "değer" ile "felsefe" arasındaki bağlantıyı anlamak mümkün olabilir.

Klasik Yunan felsefesinde "değer" kavramı, Yunan toplumunun yönetimi üzerinden "erdem" ve "erdemlilik" kavramları ile ilk kez ortaya çıkmıştır. Toplumun yöneten idareci kesimi ile yönetilen halkı arasında hiyerarşi, "değer" ve "ahlâk" kavramlarının anlam kazanmasını sağlamıştır. Klasik felsefe düşünürü Sokrates, "değer" ile "bilgi"yi ilişkilendirirken "erdem"i öğrenilebileceğini savunur. Platon, buna karşılık "değer" e ilişkin şu yorumlarda bulunur:

"Sokrates, erdemin kesin bir biçimde bilgi olduğunu ve bir şekilde öğrenilebileceğini söylemiştir. İnsanlarla konuşarak ve onları düşünmeye sevk ederek erdemli olmalarını sağlayabiliriz ve böylece doğru davranışı arayacaklardır; bunu takiben mutlu olacaklardır. Platon'a göre ise ideaları anlamak güçtür. İdeaların bilgisini elde etmek, disiplin ve çalışmakla birlikte iyi entelektüel kabiliyetler gerektirir. Böylece çoğu insan idealara yeterli vukufiyet elde edemeyecektir. Sonuç olarak bu insanlar, kendiliğinden iyi olup erdemi bir hayat süremeyecektir." (Skirbekk ve Gilje, 2006: 81)

Platon, “değer” kavramının toplumun sınıflara ayrıldığında netlik kazandığını savunmuştur: (Skirbekk ve Gilje, 2006: 82-83)

<i>Sınıf/Meslek</i>	<i>İşlev</i>	<i>Erdem</i>
Hükümdarlar (filozoflar)	<i>Yönetmek</i>	<i>Bilgelik</i>
İdareciler (koruyucular)	<i>İdare etmek</i>	<i>Cesaret</i>
Üreticiler (işçiler)	<i>Üretmek</i>	<i>Ölçülülük</i>

Şekil 1: Platon Göre Üç Sınıf, Bu Sınıfların Toplumdaki İşlevleri ve Erdemleri

Platon, tüm insanların eşit ölçüde iyi olduklarına inanmaz... Her kişi en iyi donanımı olan işi yaptığında ve tüm toplumsal işlevler en iyi yolla yerine geldiğinde (Platon’a göre) toplum adil olacaktır: Erdem ve adalet, bahsedilen üç erdemin arasında ahenk olduğu zaman bulunur. Adalet, cemiyetle bağlantılı bir erdemdir; diğer üç erdemin arasındaki ahenktir:

1	bilgelik	}	- adalet
2	cesaret		
3	ölçülülük		

Klasik felsefe döneminden sonra karşımıza çıkan “Aydınlanma dönemi” filozoflarından Helvetius, bireylerin “öz-çıkar”larını dikkate almaları gerektiğini söylemektedir. Ona göre insanları zevke ve acıya götüren yollar bilinirse insanlar “değer”li olan ile olmayanı ayırt edebileceklerdir: “‘İyi’ dediğimiz zevkten başka bir şey değildir. Şu halde her bir insan ‘iyi’ olanı ararsa sonuç herkes için iyi olacaktır.” (Skirbekk ve Gilje, 2006:320)

Kant'ın "değer" anlayışı ise görev ahlâkına dayanmıştır. Tüm hazlardan ve her türlü hazcılıktan (hedonizm) uzak duran Kant, "değer"ın insan hayatında taşımak zorunda oldukları sorumluluklardan kaynaklandığını savunur: "*Dolayısıyla Kant'a göre ahlak mutlak anlamda bağlayıcıdır.*" (Skirbekk ve Gilje, 2006:362) Ayrıca Kant, şunu savunmuştur:

"Ancak aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğin kurala göre davran. Davranışlarımız için temel dayanak noktası, bir davranışın uyduğu evrensel kuraldır." (Skirbekk ve Gilje, 2006:362)

Kuramsal felsefeci Hegel, ortaya koyduğu efendi-köle teorisine göre bireyin kendi kendine yetemediğini savunmuş ve bireylerin, etraflarındaki insanlar sayesinde "değer" kazandıklarına inanmıştır: "Bir şahsın kim olduğu büyük ölçüde başka insanlar ve gruplar tarafından belirlenir." (Skirbekk ve Gilje, 2006: 400)

Nietzsche'nin ortaya koyduğu ayrı bir "efendi ahlâkı" ile "köle ahlâkı" anlayışı vardır. Düşünre göre hiçbir olgu veya davranış, tek başına "ahlâklı" veya "ahlâk dışı" değildir. Toplum içinde güçlü olanlar, saldırganlıklarını dışa vuramadıklarında bu gücü içlerine atarak içselleştirirler ve "ruh" denen kavram meydana gelir. Ahlâk da ruhu terbiye etmek için uydurulmuş bir mekanizmadır: (Skirbekk ve Gilje, 2006: 454)

"Ahlâk bir deli gömleğidir: Toplumu korumak ve yıkıcı güçlerden kaçınmak için kullanışlı bir araç. Ahlak, ümidi ve korkuyu kullanır: en güçlü icatları arasında cennet ve cehennem yer alır. Nihayet baskı mekanizmaları bilinç olarak içselleştirilir." (Skirbekk ve Gilje, 2006: 453)

"Değer" kavramı, felsefe içinde de farklı dönemlerde düşünürler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Felsefe, tüm bilimlerin çıkış noktası olarak kabul gören bir sosyal bilimdir ve düşünce gücünü temel alan bir disiplin olarak "değer" kavramına bakışının incelenmesi gereken ayrı bir alandır. "Nesne ve olayların insanca önemini belirleyen niteliği" cümlesiyle "değer"ın açıklandığı *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* eserinde, "değer"ın insanca önemine dikkat çekilmiştir (Hançerlioğlu, 1976: 275). "Değer"den sonra, "değer"e bağlı önemli kavramlardan biri de "değer yargısı"dır. İnsanın, kendi şahsî algısına göre bir özneye veya nesneye biçtiği kıymet, "değer yargısı" kavramını açıklamaktadır. Sosyal bilimlerin tümünün insanı temel alarak doğduğu düşünülürse, "değer yargısı" kavramı da ancak insana bağlı şekilde açıklanabilir. (Hançerlioğlu, 1976: 280)

"Bunlardan anlaşıldığı gibi değer, yani bir şeyin değeri, kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasında özel yeridir. Buna göre bir şeyin değerliliği

–ve dereceleri- kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasındaki yerinden dolayı insanla olan özel ilgisi, insan için taşıdığı özel anlamdır.” (Kuçuradi, 2010: 41)

Filozof İoanna Kuçaradi’ye göre “değer” ile “iyi” sözcüğü arasında sıkı bir bağ vardır:

“Buna göre iyi, ‘daha yüksek değer’in teleolojisidir’; iyi, daha yüksek değere yönelmektir; iyi, her defasında değer yüksekliği ilkesine göre bir seçim yapmaktır; iyi, ‘daha değer olan değeri’ seçmektir.” (Kuçuradi, 2010: 90-91)

Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü’nde (1973) “değer” kavramı için “arzu” üzerinden bir açıklama yapılmıştır. İnsanın sadece arzu ettiği değil arzu edebileceği her şey “değer” olarak algılanmalıdır. Bir nesne çok basit de olsa insanın arzusu ve ihtiyacı oranında “değer” kazanacak ve insanlığın ortak kıymetini belirleyecektir. “Ama gene değer kavramında, nesnel ve kalıcı bir yan da vardır. Bu da değer’in, örneğin dürüstlük, bağlılık, erdem, hak, kültür değerlerinde olduğu gibi, toplumsal, geleneksel ya da evrensel çapta insani karakterinden gelir.” (Tokatlı, 1973: 101)

Sosyolojik açıdan “değer” kavramının incelendiği *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü’nde (1992) şu açıklama göze çarpmaktadır:*

“Bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş ahlaki ilke veya inançlardır.” (Kızılçelik ve Erjem, 1992: 99)

Toplumbilim gözüyle “değer” kavramını inceleyen bir disiplin olan sosyolojide tutum ve davranışların “değer” kavramını büyük ölçüde etkilediği görüşü hâkimdir. İnsan topluluklarının oluşturduğu kurumlar, gruplar veya örgütler “değer” kavramını belirlemekte ayrıca önem taşırlar. Çünkü her kurum veya grup, pek çok insanın tutum ve davranışlarının birleşiminden oluşmakta ve insanları birleştiren en az bir değer’in savunuculuğunu üstlenmektedir. Değerler, grupların gerçekleştirmek istedikleri eylemlerin veya hayata geçirmek istedikleri fikirlerin hangilerinin daha iyi veya kötü, daha doğru veya yanlış olduğu kıyasına ortam hazırlayan standartlardır (Kızılçelik ve Erjem, 1992:100).

“Bu bakımdan ne savurganlıkta ne de cimrilikte rasyonel bir tutumla özdeş olan ölçülülük (erdem) vardır. Bir toplumun bireylerinin kişilikli bir hayat sürmeleri, onların hayatlarının her boyutunda erdemli –başka bir deyişle ölçülü- davranmalarıyla mümkündür.” (Urhan, 2007: 153)

Psikoloji Sözlüğü’nde (2005) “değer” kavramına dair üç ayrı açıklama bulunmaktadır. Bu açıklamalardan ilki “değer”in, insanın arzuları doğrultusunda belirlediği nesneler olması üzerine yapılmıştır. İkincisi, “değer”in toplumun ortak görüşleri veya standartları olduğuyla ilgilidir. Üçüncü açıklama ise, bir şeyin matematiksel niceliği ile ilgili olma durumudur. (Budak, 2005: 195)

Pedagoji Sözlüğü’ne (1994) göre insanın, insan olarak göz önünde tutulmasını sağlayan şey “değer”dir. “Değer vermek” ise, bir kişinin yeteneklerine karşı duyarlı olmak anlamına gelmektedir. (Foulque, 1994: 87)

“Değer” kavramının bireylere doğru aktarılması insanlığın devamı için önemlidir. Bu sebeple “eğitimde değer” kavramı ayrıca önem kazanmaktadır. Bu sebeple “değer” kavramının insanlık için taşıdığı öneme “Değerler Eğitimi” başlığı altında işaret edilecektir.

4.2. Değerler Eğitimi:

Toplumlara oluşturan bireylerin aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesinde başvurulacak yazılı olmayan en büyük sistem, insanların iç dünyalarındaki kıymetleri yani “değer”lerdir. “Değer”lerin bireyler tarafından kabullenilmesinde ve benimsenmesinde “değerler eğitimi”nin rolü büyüktür.

“Değer”, insanların hayatları boyunca anlamını yitirmeyecek bir kavramdır. Eğitimin amacı, insana yaşamı boyunca hayatta kalmayı sağlayacak bilgileri kazandırmak olduğuna göre “değer” kavramına değinmesi de mecburîdir. “Değer”, insanın kendisine verdiği önem, etrafındaki soyut veya somut varlıklara verdiği önem şeklinde düşünüldüğünde, kavramın çok boyutluluğu ortaya çıkmaktadır. “Değer” kavramının içeriğini anlama gayreti, “Niçin değerler eğitimi verilmeli?” sorusunun da cevabı olacaktır.

“Ayrıca, onurlu bir yaşam için insan eylemlerini yönlendiren korku ve disiplin değil, değerler olmalıdır. Korkudan kaynaklanan disiplin, korku kaynağı ortadan kalktığı zaman kaybolur. Değerlerden kaynaklanan iç

disiplin ise, toplumsal yaşamda ilgili değer değişmediği sürece devam eder.”

(Kaymakcan, 10-11; Turan ve Ulusoy, 2014: s.9'daki alıntı)

Yukarıdaki açıklamada “değer”in insanoğlunun içten güdülenmesinde oynadığı rolün büyüklüğüne dikkat çekilmiştir. Nitekim insan, fiziksel yönü itibariyle hayvanî dürtüler taşıyan bir varlıktır ve kendini tehdit eden bir unsurla karşılaştığı zaman canını kurtarmak için her şeyi göze almaktadır. Fakat insanın güdülenmesini sağlayan algılar, fiziksel dürtüleri değil de maneviyâtı yani “değer”leri olursa insan, yaşamını verecek kıymette bir inanca sahip demektir. Bu bağlamda düşünüldüğünde “değer”lerin araştırılma sebebi anlam kazanacaktır.

Bireyin içsel güdülenmesini sağlamanın yanında “değer” kavramı toplumsal yaşama da katkı sağlamaktadır. “*Değerler, toplumca en iyi, en doğru, en faydalı ve en yararlı olduğu kabul edilen şeylerdir.*” (Turan ve Ulusoy, 2014: 5) Toplum gözünde tüm bireylerce desteklenen bir “değer”in olması, insanların birbirlerine karşı davranışlarını da düzenleyecek ve ölçülendirecektir. Çünkü “*Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargulamaya yarayan anlayışlardır.*” (Turan ve Ulusoy, 2014: 5)

“Toplumda güzel düşüncelerin ve davranışların yaygınlaştırılması, kötü ve olumsuz düşünce ve davranışların ise, iyi ve olumlu düşünce ve davranışlara dönüştürülmesinin sağlanmasının temelinde değerler eğitimi yatmaktadır.” (Turan ve Ulusoy, 2014: 5)

“Değer”lerin toplumlar tarafından bir sonraki nesle aktarılma ihtiyacı, doğal bir ihtiyaçtır. Belli gelenek, görenek, örf, âdet, dil, din ve milliyete mensup halklar, sahip oldukları bu özelliklerin kaybolmasını engellemek adına eğitim sahasında “değer”lerin açıklanmasına önem vermektedir. “*Özellikle ahlâkî davranış konusunda değer, bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendiren başvurduğu bir kriter demektir.*” (Güngör, 2000: 28) Bu açıklama, “değer”lerin toplumsal boyuttaki önemine dikkat çekmektedir. Toplumlara bir arada tutan ortak geçmişlerinin eğitimdeki payı ne derece önemliyse, “değer”ler de eğitimde o derece yer etmelidir.

“Ontolojik, epistemolojik ve pratik tecrübeler bağlamında değerler, medeniyetin yani materyal- manevî kültür hars) ve beşerî- sosyal kapital (nesil)in hem tezahürü hem de inşacıdır. Sahip olunan medeniyetin devamlılığında değerler çok önemli rol ifa ederler: Sürekli değerle/ştir/melerle değerlerin yeni nesillere eğitim vasıtasıyla aktarılması.

Bu açıdan değerler bir medeniyetin devamlılık iksirini sağlayan ezeli bir memba mesabesindedir. Tarih sayısız örnekleri görüldüğü gibi, değerlerini yitiren bir medeniyetin kaderi ademe mahkûmiyettir.” (Yavuz, 2007: 107)

Yirmi birinci yüzyılda, sosyal medyanın dünyayı “tek tip” hale dönüştürdüğünden ve bu doğrultuda dünya ülkelerinin kendi öz kültürlerini kaybetmeye yüz tuttuklarından yakınılmaktadır. Sosyal medyada sürekli gözler önünde olan tutum ve davranışlar, tüm dünya vatandaşlarını etkilemekte ve bireyler milliyetleri, dilleri, dinleri, tarihleri, coğrafyaları ne olursa olsun aynı durumlara aynı tepkileri vermeye başlamaktadırlar. Bu durum, önceleri “farklılık” ve “güzellik” olarak algılanan milletlerin özgün kültür yapılarını giderek yok etmektedir. Genç nesillerin, tarihlerini ve kültürlerini öğrenmeden yetişkinliğe adım atmasından korkan hükûmetler, eğitimde derslerin “değer” temelli işlenişini bir politika haline getirme çabasındadırlar. Aynı eğilim, Türkiye için de geçerli olmakta, kimi devlet okulları ve özel okullarda öğrenci ve öğretmenlere “değerler eğitimi”ne dair seminerler ve konferanslar verilmektedir.

Dünyanın giderek küresel bir özellik kazanması ve genç nesillerin “değer” algılarının soyut kavramlardan uzaklaşarak madde ve türevlerine kayması, önceleri ayrı bir hassasiyete gerek duyulmadan yaşantılar yoluyla ve kendiliğinden öğrenilen “değer”lerin artık matematik, kimya, fizik vb. bir ders gibi gençlere anlatılması gereğini doğurmuştur. Bireylerin neye, ne sebeple ve ne derece kıymet verecekleri artık kestirilemez olmuştur. Yeni nesillerin “değer” algılarındaki bu değişim, önce toplumları ve devamında tüm dünyayı kaotik bir ortama sürüklenme tehlikesi taşıdığından, “değer”in anlam ve önemi eğitim çatısı altında korunarak günümüz insanına aktarılmaya çalışılmıştır.

“Freud’a göre çocuk, ahlâkı kendisine model edindiği şahıslar vasıtasıyla öğrenir.” (Güngör, 2000: 57) Freud’un bu cümlesinden yola çıkılarak “değer”lerin aktarmanın en kolay yolunun niçin “eğitim” olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocukların ve gençlerin, ailelerinin yanında bulundukları zamandan daha çok vakti “okul” ortamında geçirdikleri bir gerçektir. Çocuklar ve gençler, okullarda yalnızca bilgi aktarımına maruz kalmamakta, kişilik ve davranış özelliklerini etki altına alacak geniş bir çevreye sahip olmaktadır. İşte bu etki alanı ne kadar genişlerse çocukların ve gençlerin model edinebilecekleri kimseleri tanıma şansları o kadar artacaktır.

Bireyler, aile ortamlarında veya okul yaşamlarında onları doğru yönlendirecek modellerle tanışacak kadar şanslı olmayabilirler. Tanışsalar bile, toplum tarafından

onaylanan bir kimseye dönüşmek amacı taşımayabilir, “değerler”i benimsemiş “iyi” kişileri model almayabilirler. *“Öte yandan değerler sadece üzerinden söylem ve nutuk atılan unsurlar değil; aksine kendilerine göre yaşanılması ve uygulanması beklenen dayanaklardır.”* (Yavuz, 2007: 101) Cümlede belirtildiği gibi bireyler, kendi değerlerini toplumun değerlerinden üstün bularak, kendi dayanaklarına göre yaşamayı seçebilirler. Tüm bu ihtimaller göz önüne alındığında, bireyin değerleri ile toplumsal değerlerin çatışacağı bir gerçektir. Birey ile toplumun “değer”leri arasındaki çatışmayı yok etmek ise “değerler eğitimi”nin gerçekleştirilmesi ile mümkündür.

“Değer”, kişiler tarafından yaşantıya aktarılmadığı sürece soyut bir kavram olarak kalacaktır ve kişinin o “değer”i benimseyip benimsemediği anlaşılmayacaktır. Bireylerin davranışlarında olumlu yönde kalıcı değişikliklerin gerçekleşmesinde en önemli rol, eğitime aittir. Kişinin, sahiplendiği o “değer”i hangi “davranış”a dönüştüreceğini öğrenmesi de ancak “değerler eğitimi” verilmesiyle mümkün olacaktır:

“Değerler –her zaman olmamakla birlikte- davranışta birer bağımsız değişken rolü oynar. Mesela bir insanın resim sergilerini gezmesi, eğer prestij kazanmak gibi bir sosyal değer uğruna değilse, bize onun estetik değeri hakkında bir fikir verir. Dua etmek veya dua etmenin manasızlığına inanmak o insandaki dinî değerini yerini belirtir.” (Güngör, 2000: 74)

“Değer”lerin, davranışa dönüşmesi koşuluyla yaşama aktarıldığı düşünülürse “değerler eğitimi”nin dolaylı yoldan “davranışlar”ı şekillendiren bir yöntem olduğu ortaya çıkacaktır. Bireylerin hem soyut algıları olan “değer”lerini hem de değerlerin somut yansımaları olan “davranışları”nı düzenleyen “değerler eğitimi”, aynı zamanda milletlerin geçmişlerini doğru şekilde yorumlamalarını ve geleceklerini doğru şekilde planlamalarını sağlayan bir sistemdir.

“Yetişkin bir insanın ya da toplumun sahip olduğu değerlerin tümüne birden değerler sistemi denir. İnsanın değer sistemi yetiştirme durumuna, mesleğine, yakın çevresine göre değişir. Toplumların değer sistemi de zamana, uygarlık ve kültür durumuna göre ayrılıklar gösterir. Bu ayrılıklar çoğu zaman epeyce büyüktür. Ancak toplumun değer sistemi geniş bir bütünlük taşır. Bireyleri en çok etkileyen de toplumsal değer sistemidir. Genel kültür ve uygarlık seviyesi geliştikçe toplumun değerler sisteminde de ileriye doğru gelişmeler meydana gelir. Bir toplum bu seviye bakımından ne

durumda olursa olsun, belli bir değer sistemine sahiptir. Genellikle bunlar, çoğunluğun üzerinde birleştiği değerlerdir.” (Gelen, 1966: 123)

Milletler, o an içinde bulunmadıkları zaman dilimlerini algılamada zorluk yaşayabilirler. Farklı milletlerin farklı deneyimlere sahip olmaları, onların birbirlerini anlamalarını güçleştirebilir. “Değerler eğitimi” sayesinde “değerler sistemi” oluşmuş bir millet için ise zaman, mekân veya ırk farklılıkları, o milletin dünyayı algılama şeklini kolaylaştıracak, o toplumun dünyaya bakış açısını genişletecektir.

Çalışmamızın bundan sonraki aşamasında Cengiz Dağcı’nın hayatı ve edebî kişiliği üzerinde ana hatlarıyla durulacak, ardından romanları üzerinden topluma aşılama çalıştığı değerler ele alınacaktır.

4.3. Ana Hatlarıyla Cengiz Dağcı’nın Hayatı ve Eğitim Anlayışı:

Soner Akpınar’a göre Dağcı; İsmail Gaspıralı (1851-1914), Ağaoğlu Ahmet (1869-1939), Yusuf Akçura (1876-1935) gibi Rus emperyalizmi altında yetişen ve Türkiye milliyetçiliğini destekleyen yazarlardandır. (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 99)

Cengiz Dağcı, 9 Mart 1919 tarihinde Kırım’ın Yalta şehrinin Gurzuf köyünde doğmuştur. Çocukluğu kıtlık, yoksulluk, Rus emperyalizminin zulmü ve büyük baskılar altında geçmiştir. İlkokulu köyünde, ortaokulu Akmesit’te bitirerek Kırım Pedagoji Enstitüsü’nü kazanmayı başarmıştır. Ancak enstitünün ikinci sınıfında iken II. Dünya Savaşı çıkmıştır. (Dağcı, 2012c: 9) II. Dünya Savaşı’nda Rusya tarafında yer alan Ukrayna’da tank görevlisiyken 1941’de Almanlara esir düşmüş, Almanya’nın yenilmesi üzerine eşiyle İngiltere’ye sığınmıştır. (Işık, 2004: 2024-2025)

Dağcı, 1946’da eşi ve bir kız çocuğuyla İngiltere’ye sığınarak Londra’ya yerleşmiştir. Ancak İngiltere’deki hayatı da hiç kolay olmamış; bir taraftan yazarken diğer taraftan ailesini geçindirmek için ağır işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Eşi ve çocuğunu yanına aldırana kadar Londra’da kiralık ev ve yakacak harçlığı bulmak için Dağcı, para kazanabileceği her işe girmiştir. Eşi Ragina’nın ismini verdiği romanında Londra’ya yerleşme sürecinin tüm zorluklarını gözler önüne seren Dağcı, ayrıca bu eserinde aile bağlarına verdiği değeri ispatlamaktadır.

Dağcı; vatan toprağı hasretiyle Kırım’a dönmeyi çok istemiş fakat o dönemde Kırım Tatarlarının memleketlerine dönmesine izin verilmemiştir. Bunun üzerine romanlarının dilini

konusan ülkeye, Türkiye'ye yerleşme hayali kurmuştur. Ailesiyle yaşadığı dönemde İngiliz konsoloslugu üzerinden Türkiye'de oturma izni almaya çalışmış ancak isteği reddedilmiştir. Dağcı, İngiliz topraklarında ölümü beklemek zorunda kalmıştır.

Dağcı; bir Kırım Tatar Türkü olarak Rus emperyalizmi altında öz kültürünü yaşayamayan bir bireyin gözünden romanlarını kaleme almıştır. Bu sebeple Soner Akpınar'a göre Dağcı'nın romanları bir "tören" özeliği taşımaktadır:

"Gerek bir Kırım Tatarı olarak Ruslar adına savaşmanın ironisi, gerekse Kırım Tatarlarının tarih boyunca başta sürgünler olmak üzere çektiği acıların hatıraları ve tecrübeleriyle olgunlaşmak, Dağcı'nın romanlarına doğrudan etki eder ve romanları adeta Kırım'ın acılarının resmigeçidine dönüşür." (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 100)

Cengiz Dağcı'nın hayatı boyunca karşılaştığı zorluklar onu durdurmamış, aksine yazarın deneyimlerini kaleme almak hevesini kamçulamıştır. Yazmak arzusu, Dağcı'nın hayatında karşılaştığı zorluklarla savaşma yolu olarak varlığını korumuştur. Yazar, özellikle ömrünün son dönemlerini ve bu dönemlerinde zihnini meşgul eden hatıralarını kaleme aldığı *Yansılar* adlı serisinde; çalışma masası ve daktilosu ile ne kadar meşgul olduğunu, "yazmak" eyleminin hayatına nasıl anlam kattığını ifade etmiştir:

"Güçlkle tutabiliyordum kalemi. Kafam dönüyordu. Kara perdeler çöküyordu gözlerime. Kafam ağrıyordu. Eklemlerim sızlıyordu. İştahsızdım. Gene de katlanıyordum. Çünkü biliyordum, yaratıcılık kolay bir uğraşı değil. Yaratıcılık akıntısına kendisini kaptırmış bir adam, tüm zorluklara rağmen, hatta boğulacağını bile bile, yazacaktı gene." (Dağcı, 2012c: 121)

Cengiz Dağcı'yı yazmaya iten bir diğer sebep ise, Kırım Tatarlarının başına gelen felaketleri genç nesillere aktarmak olmuştur. Bu amaç açıkça göstermektedir ki Dağcı, "öğretmen" rolü ile gelecek nesillere "değerler"i aşılayarak onların yolunu aydınlatmak istemektedir:

"Aradan geçmiş bunca yıl sonra benliklerini koruma, milli kültür ve sanatlarını sürdürme yolunda şaşılacak canlılık ve başarılar kaydediyorlar Kırımlılar. Romanlarımda Kırım'ın dışında doğup büyümüş gençlere yarım yüzyıl önceki Kırım'ı az da olsa tanıtabildiysem mutluyum." (Dağcı, 2012a: 74)

Dağcı, eserlerinde benimsenmesi gereken özel bir eğitim anlayışından söz etmemiştir fakat eğitimsiz bir toplumun geçmişini unutacağından; kültürüne, diline ve dinine sahip çıkamayacağından bahsederek bir milletin tarih sahnesindeki devamlılığı için eğitime olan ihtiyacını her fırsatta vurgulamıştır. Eğitimini; savaşın zor şartlarındayken orduya gelen gazeteleri okuyarak, Londra’da son günlerini yaşarken eşi ile paylaştığı dünya çapında klasik ve modern eserleri inceleyerek sürdürmeye çalışan Dağcı için, “yazmak” kadar “okumak” da bir tutku niteliğindedir.

Dağcı, eşi Regina’nın vefatından sonra kendini okumak ve yazmak tutkularına iyice kaptırmıştır. Kızıyla çok görüşmediğini hatıralarında ifade eden yazarın yalnızlığı, eşinin ölümüyle artmış; eşinin ardından Londra’daki evinde o da hayata gözlerini yummuştur. Dağcı, ölümünün ardından çalışma masasında bulunan notların derlenmesiyle Türk Dünyası’nı Türk milletin değerler sistemine dair aydınlatmaya devam etmiştir.

4.4. Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Değerler ve Değerler Eğitimi:

“Bugünkü eğitim sisteminde, bir insanı yetiştirmek noktasında önem teşkil eden ‘değer’ ve ‘değerler eğitimi’ konularını niçin Cengiz Dağcı’nın eserlerinde inceleme ihtiyacı duyduk?” şeklindeki soruya yazarın şu cümlesiyle karşılık vermek mümkündür:

“Dünyamızı güzelleştiren de çirkinleştiren de insanoğludur. Uzun bir ömür yaşadım. Kanlı savaşlara tanık oldum. Esir kamplarında açlık çektim. Dövdüm. Hayşiyetim kırıldı. Aşağılandım. Ölümle yüz yüze geldim. Gurbet ellerde çırpındım. Gene de iyiye ve güzele sadık kaldım. Bugün de hatıralarım, düşlerim saf ve tertemiz.” (Dağcı, 2012a: 174-175)

Cengiz Dağcı’nın yaşamı boyunca gerek şahsının gerek mensubu olduğu milletin karşılaştığı felaketler göz önüne alındığında, “değer” kavramına için hassasiyet geliştirdiği anlaşılabacaktır. Savaş gerçeği ile iç içe bir hayat süren yazar, koşullar ne olursa olsun insanî değerleri yitirmemeye ve eserlerinde değerleri aşlamaya özen göstermiştir.

“... Sigara aldıktan sonra, otel odasına dönmek istemedim. Şehir parkına gitmeğe karar verdim. Parka girmeden, sokakta, karşıdan karşıya geçmek isteyen kara gözlüklü, elinde değneği, zavallı bir kör gördüm. Hemen koşup kolundan tuttum. Karşı kaldırıma geçmesine yardım ettim. Hayatımın en güzel hareketini yapmışım gibi sevinç duydum...” (Dağcı, 2016:254)

Korkunç Yıllar adlı romanda geçen yukarıdaki paragrafta Dağcı'nın dile getirdiği gibi, savaşın baskıcı ortamında bile olsa bir insanın, zor durumda olan başka bir insana yardım etmesi ona "insan hayatının değerli" olduğunu ve "değerli" bir eylemde bulunmanın önemini hatırlatmaktadır.

Dağcı, "değer" kavramını yalnızca kendi şahsında veya kendi milletinin yaşanmışlıklarında aramamaktadır. Yazar, tüm dünyada gerçekleşen zorbalıklara karşı tepkisini koymakta, farklı milletlerin karşılaştıkları "değersizleştirme politikaları"nı da eserlerinde dile getirmektedir. Böylece Dağcı, tek bir etnik kimliği savunmanın ötesine geçmekte, dünya vatandaşı olma yolunda adımlar atmaktadır:

"Rus emperyalizmi, Çek baharına dek, tüm cinayetlerini dünyanın gözünden uzakta, gölgede ve gizliden gizliye işledi. Bir milyon Litvanyalı'nın yurtlarında sürülüşü yüzbinlerce Polonyalı'nın katliamı, Kırım Tatarlarının imhası bu tragedyalara tanık olmuş kimselerin hafızalarında saklıdır."
(Dağcı, 2012a: 88)

Dağcı, çocukluğundan itibaren savaş sebebiyle sürgünlerin, katliamların, zorbalıkların yaraladığı ruhuyla yetişkinliğe ulaşmış bir birey olarak manevî değerlere sahiptir. Ancak yaş aldıkça kendi manevî değerlerine karşın modern dünyanın insanlarının değerlerinin uyuşmadığına şahit olan yazar, kısa zamanda insanların "değer" kavramlarının bu denli değişmesini şaşkınlıkla karşılamıştır. Özellikle Londra'da sürdürdüğü yaşamda tanık oldukları, yazarın "değer" algısı konusunda şu yorumu yapmasına sebep olmuştur:

"Mutluluğun yalnızca maddeye bağlı olmadığını, insanoğlunun hayatında ruhun da önemli olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum. Bugünkü materyalist dünyada bu yorum birçok kimse için boş, hatta anlam dışı bir tespit olabilir. Benim için değildir." (Dağcı, 2012a: 164)

Maddeye dayalı hayatlar süren insanların tersine Dağcı için önemli olan yukarıdaki cümlelerinden anlaşılabacağı üzere "ruh"tur. Kanaatimizce insanın ruhunu besleyen temel kıstaslar, insanın yaşamı boyunca benimsediği "değerler"idir. Bu sebeple Dağcı'nın romanlarında değerlerin önemine değinildiği gibi değerlerin eğitime de yer verildiği görülmüştür.

"Değer" kavramını alt başlıklara ayırarak sistematik hâle getirdiğini düşündüğümüz Erol Güngör'ün *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* adlı eseri, çalışmamızda Cengiz Dağcı'nın romanlarında incelediğimiz değerleri sıralama noktasında kullanacağımız yol

haritamız olacaktır. Cengiz Dağcı'nın eserlerinde en çok rastladığımız “değer” başlığı en başta yer alacak şekilde “değerler” incelenmiştir.

4.4.1. Siyasî Değerler:

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde en çok karşımıza çıkan değerlerin “siyasî değerler” olması sebebiyle incelenecek ilk değer kavramı, siyaset ile ilgili olanlardır.

Cengiz Dağcı'nın hayatında siyasetin önemini belirttiği paragraflardan biri *Yansılar* 2'de görmek mümkündür. Yazarın kendisinde erotik hisler uyandıran ve *Badem Dalına Asılı Bebekler* adlı romanında bu yönüyle kaleme aldığı çocukluk arkadaşı “Sevgil” ile pek çok diyalogu, siyaset ile sonlanmaktadır. Yazar, bu durumun gayet normal olduğunu dile getirmektedir. Çünkü Sevgil ile 1921-1935 yılları arasında korkunç iki açlık dönemi geçiren bir milletin çocukları olarak cinsellikten önce konuşmaları gereken, onlara bu açlığı yaşatan Rus politikaları gibi ciddi meseleler olduğunun farkındadırlar. (Dağcı, 2012: 101) Siyaset, Cengiz Dağcı'nın hayatında vazgeçilmez bir gerçek olarak yer aldığından “siyasi değer” kavramı çalışmamızda da ilk başlıkta yer alacaktır.

Bizce siyaset, insan topluluklarının düzenli şekilde yaşamaları için geliştirilen bir disiplindir. İnsanlar, aileler veya aşiretler halinde yaşamayı bırakıp koloniler şeklinde yaşamaya başladıkları zaman, kendi aralarında düzeni sağlayacak belli kimselere ve kurumlara ihtiyaç duymuşlardır. İşte bu kimselerin veya kurumların oluşturduğu idarî sistem, siyaseti doğurmuştur.

Başta yönetsel idareyi temel alan siyaset, insan topluluklarının çoğalması ve farklı etnik kimliklerin bir arada yaşaması gerekliliğinin doğması sebebiyle kendine özgü kuralları olan bir disiplin haline gelmiştir. Siyaset, insanlar arasındaki eşitliği ve adaleti sağlayan hukuk sisteminin bir nevi uygulayıcısı olarak insan hayatında önem arz etmektedir.

Yaradılışı gereği topluluk olarak yaşamak zorunda olan insanoğlu, yaşamının her alanında yönetmeye ve yönetilmeye mecburdur. Bu yönetim mecburiyeti idare, hukuk, kimlik, ırk, etnik, etnik köken gibi kavramları içine alan “siyaset”in içeriğini oluşturmaktadır. Cengiz Dağcı'nın eserlerinde sözü geçen bu kavramlar, siyaseti ilgilendirdiğinden “siyasî değerler” başlığı altında incelenecektir. Zira Dağcı, halk gücünün üzerinde onu yönetecek bir iktidara ihtiyaç olduğunu *O Topraklar Bizimdi* romanında dile getirmiştir:

--Halk nedir?

--Dil ile, törelerle, geçmişte birbirine bağlanmış, hatta birbirine benzeyen insanlar, insan topluluğu.

--Ya halkın gücü?

--Halkın gücü toplum olmasındadır. Ancak halkın bu gücünden yararlanmak için her şeyden önce halkı ya da toplumu kontrol altına almak gerekir. Halk kontrol altına alınmazsa bu güç olumsuz bir rol oynayabilir.” (Dağcı, 2015: 82)

“Değer” kavramını incelerken yararlandığımız *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırma* adlı eserinde Erol Güngör, insanların hangi alandaki değerlere daha çok önem verdiğini ölçmek adına bir deney uygulamış ve şu davranışları siyasî değer ölçütü olarak saptamıştır:

“Bir seçimde iki oy kullanmak, hangi partiden para alırsa ona oy kullanmak, bir milletvekilinin kendi çıkarını düşünerek çoğunluğun zararına bir kanun çıkartması, kuvvetli bir ülkenin zayıf bir ülkeye adaletsiz bir politika uygulaması” (Güngör, 2000: 90)

Yirmi dokuz ölçütün yer aldığı bu deneyde denekler; en kötü buldukları eyleme 10 puan, en az kötü buldukları eyleme 1 puan vererek deneyi tamamlarlar. Erol Güngör’ün siyasette yer alması gereken değerlere dair görüşü, deneydeki ölçütlerden anlaşıldığı üzere, sadece kendi yararını düşünmemek ve kendinden olmayana zulüm etmemek üzerine kurulu “adil olmayı” vurgulayan bir görüştür (Güngör, 2000: 90-91). Bu görüşten yola çıkarak Dağcı’nın romanlarındaki “siyasî değerler” incelenmeye çalışılacaktır.

“Siyasi değerler”den ne kastettiğimizi izah etmeden evvel “siyaset”in ne olduğuna bakmakta yarar vardır. Aristoteles’e göre insan, “doğası gereği siyasî hayvandır”. Bu cümle, siyasetin insan hayatındaki yerini ve önemini vurgulamaktadır. Ayrıca siyaset; iktidar kullanma, otorite kullanma, kolektif karar alma, kıt kaynakların tahsisi, aldatma ve manipülasyon yapma vs. şeklinde farklı biçimlerde de tanımlanmıştır (Heywood, 2008: 23): “Siyaset en geniş anlamda insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir.” (Heywood, 2008: 22)

Siyasetten yola çıkarak bireylerin ve toplumların “siyasî değer” olarak benimsedikleri “ideoloji”nin ve düşünce sistemlerinin neler olduğunu açıklamakta çalışmamız için yarar vardır.

“Sosyal bilim bakış açısından bir ideolojii mevcut iktidar ilişkileri sistemini korumayı, değiştirmeyi veya yıkmayı amaçlayan organize bir eylem için temel teşkil eden az veya çok tutarlı bir fikirler bütünüdür.” (Heywood, 2008: 34)

Dünya üzerinde bireyler ve toplumlar, farklı çağlarda farklı amaçlarla farklı ideolojileri benimsemiş ve benimsetmeye çalışmışlardır. Hatta bireylerin “ideolojik bakış açıları” bir süre sonra yerini kitleleri sürükleyecek güçte fikir bütünlüklerine bırakmıştır. Erol Güngör’e göre, insan davranışı boşlukta meydana gelmediği için davranışlarının çevre faktörleriyle çok sıkı bir ilişkisi bulunduğu muhakkaktır (Güngör, 2000: 26). Çevresinden bağımsız düşünilemeyen insanoğlunun deneyimleri, dönemin siyasî ideolojilerinden etkilenecektir. Bu etkileşim sonucunda milletlerce kabul edilen ve dünyaya hüküm sürecek güçte yeni ideolojik akımlar doğacaktır. Cengiz Dağcı’nın romanları incelendiğinde, sırasıyla, şu ideolojik akımların sıkça işlendiği görülmüştür: Komünizm, Marksizm, Sosyalizm, Faşizm, Liberalizm, Anarşizm, Demokrasi. Bu noktada söz konusu akımlardan biri olan komünizme göz atmakta yarar vardır. Zira Dağcı’nın romanlarında komünizmin etkisi sıkça karşımıza çıkmaktadır:

“Komünizm: Marx proleter (işçi) devrimin, mülksüzleştirilen burjuvazi tarafından girişilebilecek bir karşıdevrimi kontrol altına almak için, geçici bir ‘sosyalist’ sürece götürebileceğini öngördü... Komünist bir toplum, zenginliğin herkes tarafından ortak mülkiyet konusu haline getirilmesi ve ‘meta üretimi’nin yerine gerçek beşerî ihtiyaçların tatminine uyulanmış ‘kullanım için üretim’in koyulması anlamında sınıfsız olacaktı.” (Heywood, 2008: 48)

Komünizm, Marx tarafından ortaya konan bir ideoloji olarak benimsenmeden evvel Marx’ın tüm fikirlerinin genelleştirildiği ayrı bir ideoloji olarak “Marksizm” mevcuttur:

“Teorik bir sistem olarak Marksizm, batı kültürüne hakim olan ve modern dönemdeki entelektüel ilgiyi belirleyen liberal rasyonalizme karşı başlıca alternatifi teşkil etmiştir. Siyasî bir güç olarak da uluslararası komünist hareket biçiminde Marksizm, en azından 1971-91 yılları arasında,

batı kapitalizminin başlıca düşmanı olarak görülmüştü.” (Heywood, 2008: 47)

Sosyalizm ise, Marksist düşünce sisteminden önce ve hatları Marksizm kadar keskin olmayan bir ideoloji olarak varlığını sürdürmektedir:

“Sosyalizm, sanayi kapitalizminin ortaya çıkışına karşı bir tepki olarak gelişti. Önceleri fabrika üretiminin yaygınlaşmasının tehdit ettiği esnaf ve zanaatkârların çıkarlarını dile getirdi; ancak bundan kısa bir süre sonra büyüyen sanayi işçi sınıfıyla yani erken sanayileşme döneminin ‘fabrika yemi’yle bağlantılı hale geldi... Hedefi piyasa mübadelesine dayalı kapitalist ekonomiyi kaldırmak ve yerine nitelik bakımından ondan farklı olan ve genellikle ortak mülkiyet ilkesi üzerine bina edilen sosyalist toplumu koymaktı.” (Heywood, 2008: 44)

Faşizm; Sosyalizm, Komünizm, Marksizm fikirlerinden çok farklı bir öğretiye sahiptir, bu fikir akımlarıyla taban tabana zıttır:

“Birçok bakımdan faşizm, Fransız Devrimi’nden bu yana Batı siyasî düşüncesinde hâkim olan fikirlere ve değerlere karşı bir isyanı ifade ediyordu... Bununla birlikte faşizmi ifade eden merkezî bir tema, organik olarak birleşmiş ulusal bir topluluk imgesidir... Faşist ideal, ödev, şeref ve kendini feda etme duygusuyla güdülenen hayatını, ulusunu veya ırkının şanına adamaya hazır ve en yüce lidere sorgusuz sualsiz bir itaatle bağlı ‘yeni insan’ın bir kahramanın idealidir.” (Heywood, 2008: 54)

Liberalizm, Cengiz Dağcı’ya göre pek çok siyasetçinin belirttiği gibi günümüz dünyasının en geçerli sistemidir:

“Siyasî ideolojilere ilişkin herhangi bir anlatım liberalizmle başlamalıdır. Bunun nedeni liberalizmin aslında sanayileşmiş batının ideolojisi olması ve genellikle bir dizi rakip değer ve inancı kucaklamaya elverişli meta-ideoloji olarak tanımlanmasıdır.” (Heywood, 2008: 34)

Dağcı, yaşamının son günlerini geçirdiği Londra’daki evinden dünya gündemini takip ederken “anarşizm”in devlet eliyle yayıldığını söylemekte, lider ülkelerin dünyadaki kaosun sebebi olduğunu belirtmektedir:

“Anarşizmin merkezî teması, siyasi otoritenin tüm şekilleriyle, özellikle de devlet şekliyle hem kötü hem de gereksiz (anarşinin kelime anlamı ‘yönetimin olmaması’dır) olduğudur.” (Heywood, 2008: 55)

Demokrasi için şu şekilde bir açıklama yapmak mümkündür:

“Sosyal demokrasi, klasik liberalizmin ve fundamentalist sosyalizmin teorik tutarlılığından yoksundur. Bunlardan ilki piyasaya bağılıyken ve diğeri de ortak mülkiyet davasının savunucusuyken, sosyal demokrasi piyasa ile devlet ve birey ile topluluk arasında bir dengeyi savunur. Sosyalizmin kalbinde bir yandan refah üretmenin tek güvenilir mekanizması olarak kapitalizmin bir kabulü, diğeri yandan refahın piyasa ilkelerinden çok ahlâkî ilkelere göre dağıtılması arzusu arasında bir uzlaşma bulunmaktadır.” (Heywood, 2008: 51)

Siyasetin kendi içinde komünizm, liberalizm, anarşizm, demokrasi vb. birden çok yönetsel terimi barındırması; onun kendine özgü kurallar üretmesine ve diğeri disiplinlerden farklı bir değerler sistemi geliştirmesine sebep olmuştur. Siyasetin temelinde yer alan hukuka dayalı eşitliklerin ve özgürlüklerin korunması, toplumların başka bir toplumun baskısı altına girmeden özgür iradeleri ile yaşamlarını sürdürmeleri şeklindeki esaslar “siyasî değerler” başlığı altında yorumlanacaktır.

4.4.1.1. Ruslaştırma Politikası:

Kırım bölgesi ve Kırım Tatar Türkleri üzerinde hâkimiyet kuran Rusya, yazarın eserlerinde de yaşamında da etkilidir. Onun eserlerinde de tıpkı Aytmatov’un eserlerinde olduğu gibi Ruslaştırma politikası bâriz şekilde dikkat çekmektedir. Ruslaştırma politikasının temellerini ve bu politikanın Kırımlılar üzerindeki etkisini incelemeyen önce Rusya’nın politik konumuna göz atmak gerekmektedir. Almanya doğumlu, Yahudi kökenli Amerikalı diplomat, siyaset bilimci ve siyasetçi, 56. ABD Dış İşleri Bakanı Henry Kissenger, *Dünya Düzeni* adlı kitabında Rusya’nın dünya politikasına yön veren kimliğinin altında yatan sebepleri şu şekilde açıklamıştır:

“Rusya’nın her şeyi örneğin mutlakîyetçiliği, büyüklüğü, dünyayı hedefleyen emelleri ve güvensizlikleri, Avrupa’nın denge ve dizginleme üzerine kurulu geleneksel uluslararası düzen kavramına üstü örtülü bir meydan okumaydı. Rusya’nın Avrupa içindeki ve ona karşı konumu uzun

zamandır muğlaktı. 9. Yüzyılda Şarlıman'ın imparatorluğu parçalanıp günümüz Fransa ve Almanya uluslarına bölünürken Doğu'da bin mili aşkın uzaklıktaki Slav kabileleri (şu anda Ukrayna devletinin başkenti ve coğrafi merkezi olan, ancak neredeyse tüm Ruslar tarafından kendi miraslarının ayrılmaz bir parçası sayılan) Kiev kentinin civarında kurulu bir konfederasyonda birleşmişlerdi. Bu, "Rus ülkesi", uygarlıkların ve ticaret yollarının zorlu kesişim noktasında yer alıyordu. Kuzeyinde Vikingler, güneyinde genişlemekte olan Arap imparatorluğu ve doğusunda akıncı Türk kabileleri bulunan Rusya, sürekli olarak arzularıyla korkularını bir arada yaşadığı sancılı bir durum içindeydi." (Kissenger, 2016: 62-63)

Rusya'nın, topraklarını genişletmek ve dünya lideri olmak yolunda planladığı adımlar, Kırım Tatarları ve diğer Türkî kavimlerin gözünde "emperyalist" bir devlet olarak varlığını sürdürmesine sebep olmuştur. Şevket Yavuz, "Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dinî ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği" adlı makalesinde "emperyalizm"i şu şekilde açıklar:

"Herhangi bir birey ve toplum için hegemonik, baskıcı, ötekileştirici, dışlayıcı 'değerler' manzumesi beraberinde otoriter, zulme teşne, baskıcı bireyler ve toplumlar üretir. Bir toplumun değerlendirme sistemi diğer toplumların ve medeniyetlerin sisteminden kopuk ve bağlantısız ise yakın veya uzak bir gelecekte mevzubahis toplumun sistemi emperyal bir mahiyet kazanabilir ve başkalarının hakkını gasp etmeye götüren değersizleştirme mekanizmalarında kullanılan 'aygıt' haline dönüşebilir." (Yavuz, 2007: 108)

Dağcı'nın romanları incelendiğinde Rus yönetiminin Kırım Türkleri üzerinde "emperyal bir mahiyet" kazandığı sonucu çıkarılmıştır.

Rusya'nın Kırım Türk toplumu üzerindeki etkisini işte bu emperyalizm açıklaması doğrultusunda yorumlamak gereklidir. Dünyadaki tüm ülkeler üzerinde söz sahibi olma arzusu, Rusya hükümetinin kendine özgü bir değerlendirme sistemi oluşturmaya sebep olmuştur. Bu değerlendirme sistemine göre diğer toplumların yönetimi konusunda karar alma hakkını kendinde bulan Rusya, özellikle Kırım topraklarının kaderine müdahale etmiştir.

Türk dünyasında yer alan yazarların çoğunda olduğu gibi "kültürel emperyalizm" ve buna bağlı Ruslaştırma politikası, siyasi değer olarak önem arz etmektedir. Rusların Türkler üzerindeki yayılmacı politikalarını Cengiz Dağcı gibi Cengiz Aytmatov ve Yusuf Samedoğlu

gibi Türk dünyasını temsil eden farklı yazarlar eserlerinde konu almışlar ve Rusların siyasî stratejilerini işlemişlerdir. İlk kez Kırgızların “Manas Destanı”nda ortaya koydukları “mankurtlaştırma” ifadesine *Gün Olur Asra Bedel* adlı romanında yer veren Cengiz Aytmatov, bu ifadeyi bir terim olarak siyasî terminolojiye kazandırmıştır. “Mankurtlaşma” *Gün Olur Asra Bedel* romanında Rusların Türklere uyguladığı bir işkence sistemi olarak ortaya konmuştur. Mankurtlaştırma; saçları kazınarak, kafalarına develerin (en kalın yerleri olması sebebiyle) boyun derisi geçirilerek güneşin altında elleri ve ayakları bağlı şekilde bekletilen insanların dışa doğru uzayamayan saçlarının kafatasının içine doğru uzaması sonucunda beyin fonksiyonlarını yitirmelerine sebep olan bir işkence şeklidir. Bu işkence şekli insanlara sadece acı çektirmek için değil aynı zamanda onları “köleleştirmek” için de uygulanan sistemli bir çalışmadır. Saçların kafatasının içine doğru uzamasıyla düşünme, karar verme, hatırlama vb. yetilerini kaybeden beyinlere sahip insanlar, kendilerine bu işkenceyi uygulayan kimseler dâhil olmak üzere işkenceye maruz kalmadan önceki tüm yaşantılarını unuturlar. Böylece geçmişleri ve gelecekleri olmayan, çevreleri tarafından kontrol edilmeye muhtaç varlıklara dönüşürler. (Çınar, 2018:20)

“Mankurtlaşma; bir dış gücün içerideki egemen sınıfla işbirliği yaparak ülkenin eğitim ve kültür politikalarını milletin aleyhine değiştirerek, ulusal kimliğinden uzaklaştırma, kendi toplumuna ve kültürüne yabancılaştırma, bilinçsizleştirme ve sömürüye açık hale getirme, sonra da yardım ediyormuş kanaati yaratarak toplumun zihnini yeniden kurgulayıp sömürgecilerin zihinsel kölesi durumuna getirmek için milleti kendi değerlerine düşman etmeyi anlatan sosyo-kültürel bir kavramdır. Bu süreçten geçenlere mankurt denir.” (Çınar, 2018: 19)

Dr. İkrâm Çınar tarafından “mankurt” ifadesi sadece bir işkence yöntemi olarak değil, diğer toplumları kontrol etmek için emperyalist devletlerce bilinçli şekilde uygulanan bir sistem olarak ele alınmıştır. Cengiz Aytmatov’un romanında söz edilen bu işkence şekli, II. Dünya Savaşı döneminde Kırım topraklarında yaşayan Türk halkını “baskılamak” isteyen emperyalist Rusya’nın kasıtlı ideolojisi haline gelmiştir. Rus kültürünün bozulmaması, azınlık durumuna düşen Türk halkının kültürüyle karışmaması ve Rusya’nın dünya üzerinde ortaya koymak istediği politikanın önüne geçilmemesi adına Rus hükümeti tarafından Türklerin kendi kültürlerini yaşama, yaşatma hakkına müdahale edilmiştir. Böylece Türkler “mankurtlaştırma” süreciyle karşı karşıya gelmiştir.

Dağcı, “Manas Destanı”nda geçen “mankurt” kavramının ve Cengiz Aytmatov’un romanında ortaya koyduğu “mankurtlaştırılma” ideolojisinin farkındadır. Dağcı, bu ideolojiye “etnik temizlik” ifadesiyle yeni bir boyut kazandırmıştır. Dağcı’ya göre Ruslar, Rus kültürüne Türk kimliğinin bulaşmamasını adeta bir “temizlik” olarak nitelendirmişlerdir. Dağcı, “etnik temizlik” ifadesini ilk kez *Ragina* romanında şu şekilde kullanmıştır: “Biliyorsun, etnik temizlik yeni değil bizim için; bütün dehşetiyle ilkin bizim derimizin üzerinde denendi etnik temizlik.” (Dağcı, 2015: 69)

Dağcı’nın romanındaki bu cümlesi, Türklerin kafa derisi üzerinde uygulanan “mankurtlaşma” kavramına gönderme özelliği taşımaktadır. Ayrıca yazarın, Aytmatov’un görüşlerini destekleyen fikirlere sahip olduğunu kanıttır.

Cafer Şen’e göre Türkler, Rusların algısında kendi değerlerini ihlal eden ve/veya altını oyan, bu nedenle de uyumlu bir Rusya’nın ortaya çıkabilmesi için ilk olarak hizaya getirilmesi gerekenler olarak görülmüşlerdir. (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 207) Farklı etnik grupları Rusya sınırları dâhilinde görmek istemeyen Rusların Kırım Tatarlarına, Özbeklere, Kırgızlara ve diğer Türk boylarına uyguladığı etnik temizliği, modern çağda hâlâ “büyük” diye nitelendirilen farklı uluslar da farklı toplumlar için gerçekleştirmektedir. Yüzyıllar geçmesine rağmen “farklılıkların yok edilmesi” gerçeği dünyada politika olarak sürmeye devam etmektedir ve Cengiz Dağcı’nın romanlarındaki yorumlarına göre de uzun yıllar devam edecektir. Türk halkı, bu politika sebebiyle tarihini, dilini, dinini kısacası kültürünü yani “öz”ünü kaybetme riskiyle karşılaşan, bu riske rağmen varlığı hâlâ sonlanmayan/sonlandırılmayan toplumlardan biridir.

Yazar, *Korkunç Yıllar* adlı romanının başkahramanı Sadık Turan’ın kimliğinde Aytmatov’un deyimiyle “mankurtlaştırma”, kendi deyimiyle “etnik temizlik” politikasının adım adım uygulanışını yansıtmıştır. Ruslar, Türkistan’ı vücuda getirmek isteyen Türk boyları arasındaki yazılı ve sözlü iletişimi kesmek için öncelikle Türklerin yazı dillerini değiştirir ve onları, Kiril alfabesi kullanmak zorunda bırakırlar. Farklı alfabeler kullanmak zorunda kalan Türkler, Rusların gözünden haber okuyacak ve Rusların politikalarına göre yorumlanan dünya gidişatını kabul etmek durumunda bırakılacaklardır. Dr. İkrâm Çınar’a göre bir milleti “mankurtlaştırmak” dilini bozmakla başlar:

“Ulusal dilin sözcüğü yerine başka bir dilin sözcüğü kullanıldığında ise anlam alanları zayıf kalır, düşünce güdükleşir, yorumlama etkisizleşir, anlamlandırmalar daralır: az anlayan, az anlatan, az düşünen, kolay

kandırılan, kolay yönlendirilen, toplumsal ve ulusal birliğini kolayca bozabilen insan yığınları haline gelmeye yol açar. Ulusal bilinç, eğitim, üretim, tüketim, paylaşım ortaklığı bozulur. Yozlaşan, gelişmeyen, düşünmeyen insan toplulukları haline gelir. O nedenle bir toplumu, sömürgeleştirmek isteyenler, öncelikle onları düşünemez, anlayamaz duruma sokmak isterler ve işe dillerini bozmakla başlarlar.” (Çınar, 2018: 309)

Ali Duymaz’a göre Kırım’da konuşulan ve Rus Türkolojisinin etnik bir “yazı dili” düzeyine çıkararak ayrıştırmaya çalıştığı dil, bir ağız veya şiveden öte anlamı ve işlevi olmayan bir iletişim unsuru olduğundan ulusal bir edebiyat üretecek fırsatlara sahip değildir. (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 180) Bu sebeple “mankurtlaşma” kavramının hayata geçirilme yöntemlerinden biri, bir toplumun diline el koymak olmuştur. Böylece o toplumun ulusal dilinde kendini ifade etme özgürlüğü elinden alınmış olacaktır. Londra’da eserlerini Türkiye Türkçesi ile kaleme alabilen Dağcı’nın çağdaşı Cengiz Aytmatov, yaşadığı dönemde Rusya’nın baskıcı politikaları sebebiyle “mankurtlaşma” kavramını ortaya koyan bir yazar olmasına rağmen eserlerini Rusça yazmak zorunda kalmıştır.

Bir millet, anadili hakkında bilinçlendirildiği takdirde o milletin köleleşmesi, mankurtlaşması, mümkün değildir. Öz dilinden vazgeçerek Rusça konuşmak, dünyaya Rusların gözünden bakmak zorunda kalmak demektir. Bu durum, *Korkunç Yıllar* romanında Sadık’ın aklına babasının sözlerini getirir ve Sadık, babasına hak verir. Düşman ancak ve ancak Türklerin tek yürek ve tek bilek olmasından korktuğu için bu bölücü politikayı uygulamaya koymuştur: “*Bizi böyle hayâsızsa Ruslaştırmak istiyorlar. Çünkü bizden korkuyorlar.*” (Dağcı, 2016: 47-48) Dağcı’ya göre hiçbir güç, aynı amaca baş koymuş Türkleri hedefinden alı koyamayacaktır ve tüm dünya bunun farkındadır. Ruslar, Türkçeye müdahale ederek Türklerin “bir olma” gücünü yıkmaya çalışmıştır.

Babashova, “XX. Yüzyıl Türk Dünyasında Aydınların Uğradığı Baskı, Sürgün ve Soykırım” adlı makalesinde Türk diline sahip çıkarak Türk birliğini oluşturma yolunda insanların maruz kaldığı muameleye örnekler vermiştir:

“1924 yılında Sovyet yönetimine karşı Özbekistan’da başlayan olaylar ‘Basmacılık’ hareketi olarak adlandırıldı. Bu direnişin bastırılmasından sonra ‘Basmacılar’ ve ‘Ceditçiler’in ortadan kaldırılması ve yok edilmesi politikası devreye girdi. Türk dilinin birliğini savunan ve Kiril alfabesine karşı çıkan aydınlar ‘sistem karşıtı, halk düşmanı, pantürkist’ olarak

suçlanmış ve büyük bir bölümü 1937-1938 Repressiya yıllarında kimi zaman kurşunlanarak kimi zaman sürülerek, sürgünde öldürülmüşlerdir.” (Babashova, 2016)

Dağcı, anılarını kaleme aldığı *Hatıralarda Cengiz Dağcı* adlı eserinde dilde değişiklik yapma hedefi dışında farklı Ruslaştırma politikalarının varlığından ve bu politikaların Kırımlılar üzerindeki yıkıcı etkisinden bahsetmiştir. Kırım, gerek toprakları gerekse milletiyle eski özgüvenini yitirmiş ve yaşamına silik bir ruhla devam etmek zorunda kalmıştır:

“Vatan aşkı ve hasreti bir yana; ulusal şuur da söz konusu olamaz burada; Kırım, benim bildiğim (özlediğim demiyorum, yalnızca bildiğim) Kırım değildi. Bundan böyle hayal ettiğim bir Kırım olmayacağını da iliklerimde hissediyordum. Alman işgali Rus-komünist terörünün en karanlık ve en korkunç günlerini unutturan veya gölgede bırakan bir hava yaratmıştı yurdumda. Benim halkım mazlum, mahkûm, ruhça ezik, tarihinin en karanlık günlerine şâhid oluyordu. Daha iki yıl evvelsi Rus-komünist terör çemberi içerisinde, zaman zaman da nefes alamayacak kadar baskı altında ama okulları, tiyatrosu, yayın organları olan ve özerk yönetimiyle yaşayan halkım artık geçmişini unutmuş, geleceğine aklını kapatmış, gerçek câniler çemberi içinde ve tarif edilmez bir korkuyla geleceğinden çok varlığının ne kadar daha uzayacağını bilememenin endişesiyle yaşıyordu.” (Dağcı, 1998: 132-133)

Rusların, kendi ırklarından olmayan insanlara karşı sergiledikleri bu tutum, Kırım halkını yalnızca doğup büyüdüğü topraklardan ayrılmak konusunda etkilememiş, ruhsal anlamda da Kırım halkında çöküntüye sebep olmuştur. Psikolojide Freud ve Jung tarafından, toplumların ortak ruh halini yansıtmaya yönüyle ortaya konan “kollektif bilinç” kavramını akla getiren Dağcı, Ruslaştırma politikasının Kırım halkının toplumsal bilincinde kalıcı yaralar açtığına dikkat çekmiştir. Örneğin *Üşüyen Sokak* romanındaki Haluk; Rusya’nın siyasî baskıları sebebiyle tüm kötü şartların değişmesinin Rusların dayattığı siyasî sistemlere bağlı olduğuna inanmış, Ruslara ait politik fikirleri hayatından bile önemli sayan birine dönüşmüştür. (Dağcı, 2016:105) *Onlar da İnsandı* romanındaysa Rusların köylerine girmesi sonucu topraklarına el konacağı şüphesiyle yaşayan Kırım halkı, Rusya nezdinde diğer ülkelere karşı “güvensizlik” hissiyle tanışmıştır. (Dağcı, 2016: 205) Güvensizlik, kanaatimizce, bir toplumda oluşabilecek yaralardandır. *Badem Dalına Asılı Bebekler*

romanında doğduğu topraklardan sürgün edilmeye itiraz eden bir Kırımlının, üniformasına güvenen bir Rus askeri tarafından tüm köy önünde darp edilmesine dikkat çekilmiştir. (Dağcı: 2015: 269) Görüldüğü üzere pek çok romanda Dağcı, Rusların zulüm ve baskıları sonucunda Kırım halkının “kollektif bilinci”nde korku, çaresizlik, güvensizlik vb. hislerin doğduğunu gözler önüne sermiştir.

“Düşmanlık”; Jung’un ortaya koyduğu “kollektif bilinç” tarafından bir topluma sirayet eden, temel anlamda bir insanın başka bir insana duyduğu nefret olarak algılanan bir histir. Ancak bir milletin farklı ırktan, farklı dinden veya mezhepten olduğu için başka bir millete karşı beslediği düşmanlık veya bir milletin kendisi dışındaki milletlerin kimliklerini ve özgürlüklerini yok etme isteği, başta “toprak bütünlüğü” olmak üzere içinde birçok etken barındırması sebebiyle siyasî boyutta ele alınması gereken kapsamlı bir konudur.

“Rusya ile Türkiye arasındaki münasebetler, her şeyden önce, XVIII. Yüzyıldan itibaren Rusya’nın sür’atle kuvvetlenmesi ve coğrafi bitişikliği icabı, mütemadiyen zayıf düşen Osmanlı Devleti hesabına genişlemek istemesi ile tayin ve tespit edilmişti. ‘Sıcak denizlere çıkmak özleyişi’ diye adlandırılan bu isteyiş ve siyasetin mahkûmu olan Rus devlet adamları, Rus generalleri ve Çarlarının Türkiye’ye karşı takip edecekleri siyaset ‘emperyalizm’ diye adlandırılan siyasetin ta kendisi idi. Bu ‘emperyalizm’ siyaseti Rusya tarafından türlü maskeler altında gizlenmekte ve Rusya’nın ‘haklı bir dâvâ’ güttüğü ileri sürülmekte idi. Başta ‘Hristiyan teb’anın haklarını koruma’, sonraları ‘Ortodoks-Slav kardeşleri Türk boyunduruğundan kurtarma’ rolünü üzerlerine alan Rus Çarları, fütuhât emellerini bir takım ideolojik formüllerle örtmek isterlerken, Osmanlı Devleti’ni yıkmakla adetâ ilâhî ve tarihî bir misyon’ ifâ ettiklerini iddia etmekteydiler.”(Kurat, 2011: 99-100)

Rusya’nın her geçen gün daha fazla toprağa sahip olmak hevesi, topraklarını genişletmek yolunda hiçbir millete güven duymaması veya hiçbir ülkeyi tanımaması, psikolojik olarak “paranoya” şeklinde yorumlanabilecek bir tutumdur. Sürekli kendisinden şüphe duyulan bir toplumda “düşmanlık” hissini ortaya çıkarmaması neredeyse imkânsızdır. Tarihî kaynaklara bakıldığında Rusya’nın politik anlamda güvensizlik hissini belgeleyen şu cümlelere rastlanmaktadır:

“Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı’nın son dönemlerinin en önemli özelliği, Stalin dönemi Sovyet Rusya’sının Rus olmayan, özellikle de coğrafi olarak stratejik diye nitelendirilebilecek yerlerde yaşayan halklara duyduğu güvensizliktir. Bu güvensizlik, aralarında Kırım Tatarlarının da bulunduğu birçok halkın sürülmesine neden olmuştur. Bu dönemde Kırım Tatarlarının Almanlarla işbirliği yaptığı iddiaları gündeme getirilerek 1944 sürgünü için gerekli atmosfer yaratılmıştır... Sürgünün gerçek nedenine ilişkin farklı görüşler öne sürülmekle birlikte burada benimsenen görüş, Fisher’in de altını çizdiği gibi, Stalin’in Türkiye üzerindeki Sovyet etkisini arttırma arzusu, Boğazları kontrol altında tutma hedefi ve buna bağlı olarak da sınırlarda herhangi bir Türk unsuru bırakmamaktır... Stalin döneminin en dikkat çekici uygulamalarından biri, Türkiye sınırlarındaki bütün Slav ve Ermeni olmayan halkların sürülerek yerlerine Rusların, Ermenilerin veya Ukrainerlerin¹ yerleştirilmiş olmasıdır.” (Aydınğün ve Aydınğün, 2004: 16-17)

Rusların bu güvensizlik hissi, yalnızca Kırım Tatarlarının değil Ermeni ve Ukrainer kökenli Rus vatandaşlarının da Slav ırkına karşı bir tehdit olarak görüldüğünü göstermektedir. Farklı toplumların tehdit olarak algılamaları, Rusların kendi sınırları dâhilinde yaşayan diğer etnik kimliklere olan hoşgörülerini yok etmiştir. *O Topraklar Bizimdi* romanında Cengiz Dağcı, milletler arasında yok olan hoşgörü hissini beraberinde “düşmanca hisleri” nasıl getirdiğini şöyle aktarmıştır:

“—Tatar yasakladı votkayı! İblis bu yahu! Davet edilmemiş konuk, Tatar’dan beterdir derler. Doğru söz! Nerden çıkıp geldi, bizi buldu, bilmiyorum. Oturamaz mıydı Kırım’ında? Otur be, küçük Tatarcıklar yetişir. Pis, oğlum, bizim Rusya pis! Nereye dönüp baksan bir çeşit insan! Kalmık, Nogay, Tatar, Özbek, Moğol, Kazak... her kokudan, her renkten! Tencere dolusu biberli, fasulyalı, kapıskalı, patatesli, etli borş! Afrika zencileri eksik! Onlar da bu çorbaya karışırlarsa, kapkara erikleri de yutacağız, oğlum!”(Dağcı, 2015: 272)

Dağcı, Rusların kendi sınırları içinde farklı kimlikleri istemediklerini yukarıdaki paragrafta bir Rus’un ağzından ifade etmiştir. Ruslar, sınırları dâhilinde farklı kimliklerin yaşamalarından rahatsızdır. Dağcı, Rus toplumunun Slav ırkı dışında milletler içermesini

¹ Ukraynalıların kökeni olan ırk

karışık Polonya çorbası “borş” benzetmesiyle açıklamıştır. Rus politikası, Rusya sınırları içinde yaşayan Türk kimliğine mensup boyların birleşmelerini engellemek için onları “farklı” oldukları fikrine inandırmaya çalışmaktadır. Slav ırkına dâhil olmasına rağmen Polonyalıları da ülkelerinde görmek istemeyen Rus politikası Nogayların, Tatarların, Özbeklerin, Kazakların “Türk” genel kimliği altında birleşmelerini engellemek için onlara ayrı kimlikler oldukları fikrini aşılacaktır. Nogaylar, Özbekler, Tatarlar, Kazaklar kendilerini “Türk” olarak görmeyip ayrı birer millet oldukları inancıyla yaşamakta ve hatta bazı boylar kendilerini Türk olarak kabul etmektense Rus olarak görmeyi tercih etmektedir. Böylece yazar, “Ruslaştırma” politikasının başarıya ulaştığını gözler önüne sermektedir:

“Kazak Kazak’tır, Tatar Tatar’dır, Ukrayna Ukrayna’dır, Kafkasya Kafkasya’dır, Rus Rus’tur. Niçin bunlar hep Rus olsunlar? Biz kendi kendimizi idare edemez miyiz?” (Dağcı, 2015: 326)

Dağcı, *O Topraklar Bizimdi* romanında yazdığı yukarıdaki cümlelerde farklı Türk kollarının tamamının Rus olamayacağını bir kez daha vurgulamıştır. Türk halkının kendisini idare etmesi gerektiğini, bunu ancak birlik ve beraberlik içinde yaşayarak gerçekleştirebileceğini savunmuştur. Dayanışma, bir toplumun hayatta kalabilmesinde en kıymetli temellerden biridir. Her toplum kendi içinde “bir” olmayı başarabilirse başka bir milletin o toplumu boyunduruğu altına alması o denli zorlaşacaktır.

4.4.1.2. Milliyetçilik:

Bu başlık altında, Rusya’nın Türk dünyasına uyguladığı kültürel emperyalizm ve Ruslaştırma politikasına binaen Türkler arasında bir savunma mekanizması olarak belirginleşen “milliyetçilik” eğilimi üzerinde, Cengiz Dağcı’nın eserleri bağlamında durulacaktır.

Dr. İkrâm Çınar, “siyasi güç”ü; karşılaşılan ya da karşılaşılmaması beklenen iç ve dış sorunlara karşı millî güç unsurlarını kullanarak siyasi sonuçlar alma gücü olarak tanımlamıştır (Çınar, 2018: 354). Ancak Çınar’a göre bir milletin “siyasi güç”ü elinde bulundurabilmesi için tarihini tüm ayrıntılarıyla hatırlaması gereklidir:

“Ulusal belleği olmak, geçmiş kuşakların deneyimlerini yanında taşımaktır. Bu bağlamda ulusal bellek, ulusan benliğinin olmazsa olmazıdır. Kendisi olarak tarihi seyrine devam etmek ve bütünlüğünü koruyabilmek,

milletin millî hafızasının canlı ve benliğinin güçlü olmasıyla ilgilidir.”

(Çınar, 2018: 373)

Tarihini daima hatırlayan bir millet, ulusal kimliğinin kıymetini bilecek ve emperyalist devletlerin karşısında milliyetçi ruhunu yitirmeyecektir. Rusların zorba Ruslaştırma politikaları, henüz milliyetçi ruhunu kaybetmemiş Türkler üzerinde ters tepki yaratmış ve Türklerin kendi aralarında milliyetçi gruplar oluşturmalarına sebebiyet vermiştir. Bir toplumun kendini koruma ihtiyacı, o toplumun “millî varoluşu” üzerinde tehdit hissettiği durumda doğmaktadır. Türkler, doğup büyüdükları topraklarda istenmeyen halk durumuna düşmekten ve bu topraklarda tehdit olarak görölmekten doğan bir savunma mekanizmasıyla “milliyet” kimliklerine sarılmışlardır. Dağcı, *Korkunç Yıllar* romanında bu durumu destekleyen şu satırları kaleme almıştır:

“Türkistan askeri. Rus mu sandın? Türkistan askeri elbet. Sırtlarında Alman üniforması ama Türkistan askeri. Bir ay oluyor. Berlin’den adamlar geldiler. Aralarında Almancayı su gibi bilenler de vardı. Bizi meydanda topladılar, ateşli nutuklar söylediler, Türkistan’ın hürriyeti uğruna savaşmak için bizi silaha sarılmaya çağırdılar. Biz de memleketi gâvurdan temizlemeye yemin ettik.” (Dağcı, 2016: 243)

Kırım Türkleri, vatan toprakları Kırım’ı başka bir milletle paylaşmayacağından Türkistan kurma hayali peşinde birleşmiştir ve Türklerin milliyetlerine olan inançları ön plana çıkmıştır. *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonunda Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)* adlı eserde, Türklerin vatan topraklarından vazgeçmeyen yapılarına rağmen Kurat, Rusya’nın Anadolu topraklarındaki daimî amacına dikkat çekmiştir:

“1877 harbi başlamadan, Rusya’da Türkiye’ye karşı şiddetli bir kampanya başlamıştı. Katkov, Fadeev ve Chamyakov gibi Panslavistlerden başka Dostoyevskiy gibi tanınmış yazar, Rus halkını Türklere karşı kıskırtmakta birbirleriyle yarış etmişlerdi. Danilevskiy tarafından yazılan ve Panslavistlerin ‘İncil’i sayılan ‘Rusya ve Avrupa’ adlı eserde ortaya atılan görüşler, birçok Rus devlet adamı, askeri ve aydını tarafından benimsenmişti; bu görüşler ‘Türklerin Avrupa’dan kovulması’, ‘Slav-Hristiyan kardeşlerin barbar Türklerin boyunduruğundan kurtarılması’, ‘İstanbul’un Ruslar tarafından işgali ve Ayasofya’ya haç konması’ sloganları ile ifade edilmişti.” (Kurat, 2011: 92)

Tarihsel gerçeklere bağlı olarak Dağcı, Rus toplumunun ve siyasilerinin farklı milletlere saygı duyduğundan kuşkulandığını ifade etmiştir. Fakat Rus romancılarının, Rus halkı dışında bir toplumun özgürlüğüne veya milli kimliğine saygı göstermeyen tavırları bulunduğunu da vurgulamıştır. Rusya halkına dahil Volga boyu Tatarlarının, Başkurtların, Kuzey Kafkasya halklarının, Udmurdların, Yakutların özgürlüklerine kavuşup Rus topraklarından ayrıldıkları zaman Rus ırkının “kendi kimliği”ni bulacağını savunan Dağcı, hiçbir ırkın millî kimliğinin kaybolmasını gerektirmeyecek ve “düşman” olarak nitelendirilmeyecekleri “gerçek açıklık” vurgusu yapmıştır. (Dağcı, 1998: 33-34)

Cengiz Dağcı’nın bahsettiği “gerçek açıklık”, yazarın yaşadığı dönem Rusya’sı tarafından uygulanamamıştır. Ahmet Oktay *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları - Sosyalist Realizm Üzerine Eleştirel Bir Çalışma* adlı eserinde klasik Rus romanının Çarlık Rusya ürünü, Sovyet Rusya edebiyatının ise devrimin ürünü olduğunu söylemiştir. Oktay, tüm dünyaya kafa tutan Rusya’nın gerek imparatorluk döneminde gerekse sosyalist dönemde “güdümlü edebiyat” yaptığına dikkat çekmiştir. (Oktay, 2008: 51) Lenin’in 1905 yılındaki yazısında yer alan “Kahrolsun taraf tutmayan edebiyatçılar!” söylemi, Dağcı’nın Rus yazarlar tarafından toplumu yönlendirmeye çalışan “yanlı” edebiyat anlayışının, Rus siyasetinin halkı baskılama çabasından kaynaklandığını ispatlamaktadır. (Oktay: 2008: 89) Bu çaba, Rus hükümeti tarafından “Sovyet Yazarlar Birliği” adıyla bir kurum açılmasına, Rus yazarların bu kurum çatısında toplanmasına, bu yazarların Rusya sınırlarına dâhil tüm halkları aynı ideolojiye inanacak şekilde yönlendiren eserler verme zorunluluğuyla karşılaşmalarına sebep olmuştur.

“Sorun, 1934 Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi’ndeki formülasyonlar çerçevesinde ele alındığında oldukça basittir: Devrimin ülkesinde yazın, işçi sınıfının aydınlatılması, yönlendirilmesi görevini üstlenmeli, bir yol gösterici olmalıdır. Geri kalmışlık konusundaki işçi ve köylü kitlelerine sosyalizmi benimsetmeli, ona gelecek için umut vermelidir. Bu görevi, yazın, ancak bu kitlelerin anlayabileceği, sevebileceği biçimler altında yerine getirmelidir.” (Oktay, 2008: 138)

Oktay’ın da belirttiği gibi Rus yazarlar, edebiyatı siyasete kurban ederek eserlerinde sanat kaygısı taşımak yerine yalnızca politik kaygılar taşımışlardır. Dağcı’nın romanlarında bahsi geçen Rus aydınlarının, Rus askerlerinin, Rus basınının Türklere ve diğer etnik kökenlere sosyalizmin gerekliliğini kabul ettirme uğraşlarının temelinde, “Sovyet Yazarlar

Birliği” üzerinden halka kendi politik görüşlerini dikte eden Rusya’nın baskıcı tutumu yatmaktadır.

İlk şiirleri *Edebiyat Mecmuası*’nda yayımlanan Dağcı, Kırım Tatar Yazarlar Birliği’nin yıllık toplantısında, şiirlerinde Sovyet insanını anlatmaması sebebiyle eleştirilmiştir. (Dağcı, 1998: 56) *Hatıralarla Cengiz Dağcı* eserinde bu eleştirilere katılmadığını ifade eden yazar, Sovyet Rusya’nın baskısından uzaklaştığı Londra topraklarında eserlerini Türkiye Türkçesiyle kaleme almıştır. Yazarlar Birliği eleştirilerini unutmadığını *Hatıraları*’ndan anladığımız Dağcı romanlarında, Sovyet insanını, hem de, öz dilinde ifade etme hakkı elde etmiştir. Böylece her romanı, yıllar öncesinin Yazarlar Birliği eleştirilerine cevap niteliği taşımıştır.

Sovyet insanını anlattığı eserlerinden biri olan *Yurdunu Kaybeden Adam* adlı romanında Dağcı, Kırım topraklarını kendi sınırlarına katmak isteyen Ruslar ile savaş halindeki Alman ordularının politik etkileri altında kalan iki kardeşin farklı yolları tercih eden hikâyelerine yer vermiştir. Kardeşler, Rusya’nın Alman düşmanlığıyla ve Almanların da Rus düşmanlığıyla Kırım Türklerini yanlarına çektiklerinin farkında olmadan, Kırım Tatarlarının kurtuluşu için savaştıklarını zannederek canlarını tehlikeye atmaktadır. Hâlbuki kardeşlerden biri Alman üniforması içinde “gamalı haç” için, diğeri Bolşeviklerle beraber “kıızıl yıldız” için savaşmakta ve kardeşlikten doğan kan bağı düşmanlığa dönüşmektedir. Kırım Tatarlarını koruduklarını iddia ederek Türkleri kışkırtan Rusların ve Almanların karşılıklı düşmanlık hissi, Türklerin milliyetçi damarlarını tetiklemekte ve bu durumda yine Türkler zarar görmektedir. (Dağcı, 2016: 106) “...Yurdum için, Kırım’ım, Türkistan’ım için!.. İşte, şu karşımdakiler, milletimi esir edenler bunlar. Bunlar, öldüreceğim!” cümlelerinin sürekli tekrar edildiği romanlarda, Kırım Tatarlarının milliyetçi damarlarına dikkat çekilmiştir. (Dağcı, 2016: 144)

II. Dünya Savaşı ortasında Almanya ile Rusya’nın karşı karşıya gelmesi, Rusların aklına “Türk kimliği”ni kullanarak Almanları kırdırmak fikrini getirmiştir. Kırım’da yaşayan Türkleri kendi safında tutmaya çalışan Rus hükûmeti, köylere dağıttığı bildirilerle Almanya’yı kötülemiştir. Türkiye ile kan bağı olan Kırım Türklerinin, II. Dünya Savaşı’nda Almanya ile işbirliği yapan Türkiye’den etkilenmesinden korkan Rusya, bildirilerle Kırım halkını etkileme yolunu kullanmıştır. Rusya, Tatar Türklerini yanında tutmak için ayrı bir Kırım Cumhuriyeti kurulmasına izin verecekleri reklamını yaparak Kırım halkının askerî gücünden faydalanmayı amaçlamıştır. Dağcı, *O Topraklar Bizimdi* adlı romanında da Rusya

ile Almanya arasındaki siyasî çıkar çatışmalarından etkilenen ve doğduğu topraklarda yaşamlarını sürdürmek uğruna kayıplar veren Kırım halkının zorlu hayatını dile getirmiştir:

“Rus milletlerinin kardeşleri, Tatarlar! Hitler’in haydutları Kırım’ı, Kırım’ın köy ve şehirlerini talan ediyorlar. Gece gündüz sizin köylerinize girip, son hayvanlarınızı alıp Almanya’ya götürüyorlar. Sizin kızlarınızı, gençlerinizi Almanya’ya, toplama kamplarına sürüyorlar. Kırım’ın kuzeyinde birçok köyler yerle yeksan edildi. Düşman Kırım halkını imha ediyor.

Ayaklanınız! Sovyetler Birliği’nin orduları Dinyepr kıyılarındalar. Köylerinizde, şehir ve kasabalarınızda komünist partisi üyeleri etrafında birleşiniz.

...

Geceleyin Alman avlamaya çıkınız! Kırım-Tatar Muhtar Cumhuriyeti pek yakın bir zamanda hürriyetine kavuşacaktır.

Yaşasın Komünist Partisi!

Yaşasın yoldaş Stalin!” (Dağcı, 2015: 451)

Almanya karşısında savaş gücü gerektiğinde Türkleri yanında çekmeye çalışan Ruslardan söz eden Dağcı, yeri geldiğinde aynı milletin gözünde Türklerin “*cahil, medeniyetsiz, vahşi*” görüldüklerini eserlerinde yansıtmıştır. *Onlar da İnsandı* adlı romanında Dağcı; kolhoz sistemi sebebiyle Kırım topraklarına giren Ruslarla tartışan Kırım Tatarlarının memleketlerinde Rusları istemediklerini dile getirmiştir. Ancak bu isteğe karşı Ruslardan biri şu yorumu yapmıştır: “Onların yeri tarihin küflü sayfaları. Sokarım ben onları oraya.” (Dağcı, 2016: 367)

Dağcı’ya göre Türkler diğer tüm milletler tarafından aşağılanan ve yok edilmeye çalışılan bir ırktır. Rusların Türklerin topraklarını almak istedikleri gerçeğine dikkat çeken yazar, Ermenilerin de Ruslardan yana bir politika güttüklerini göstermiştir:

“Ermenistan’daki Türkler gibiler. En küçük bir fark yok. Tamamen cahil, medeniyetsiz, vahşi! Arabalarıyla hiç sebep yokken şosede Rus otomobillerinin yolunu kesiyor, Ruslarla kavga ediyorlar. Niçin kavga ediyorsunuz, diye sordum. Yol bizim, memleket bizim; Ruslar kendi

memleketlerine gitsinler, Tatarlar kendi kendilerine yaşamak istiyorlar, dedi.” (Dağcı, 2016: 367)

O Topraklar Bizimdi adlı romanda ise milli kimliğinden ayrılmak istemeyen Kırım Tatarları, Kırım’ın Çukurca köyünde “koca bir devin dişleri arasında”(Rus baskısı altında) ezilen serçe kuşlarına benzetilir. Eserin başlarında Rus yakınlık duyan biri olarak yer alan roman kahramanı Selim’e, köylü Tatarların verdiği cevap şu şekildedir: “Göğsümüzü açıp içine Rus doldurmak istiyorsunuz. Selim. Her şeyimizi alın, ama canımızı asla!” (Dağcı, 2015: 160)

Korkunç Yıllar eserinde Dağcı, Türklerin esas düşmanı olan ve Kırım’ın toprak bütünlüğünü ele geçirmeye çalışan millet olarak Rusları gösterir. Yazar, üzerinde Alman üniforması ile Türk kimliği için savaşa hazırlanan Sadık’ın “Gerçek düşman kim?” sorusuna cevap ararken yaşadığı çelişkiye dikkat çekmiştir. “Şişkof” adlı Rus kahraman üzerinden Rus milletini eleştiren yazar, Kırım Türklerinin özgürlükleri konusunda Ruslara güvendiğini fakat Ruslar tarafından kandırıldıklarını dile getirmiştir. Daha sonraysa Almanlara güvenerek Türkistan için savaşmayı deneyen Kırım Türklerinin politik boyuttaki “dostluk” ve “güven” değerleri, savaş ortamında tamamen kaybolmuştur. Yazar, özellikle “Şişkof” adını seçtiği gaddar Rus komutanının, Sadık’ın bilinçaltında bıraktığı izleri “rüya” motifiyle gözler önüne sermiş, insanlık dışı uygulamaların insanların bilinçdışına olan etkisini ortaya koymuştur. (Dağcı, 2016: 252)

Dağcı, *Korkunç Yıllar* adlı romanında Rusların toplama kampına düşen Kırımlı kahraman Sadık’ın Kırım Türklerine rastladığı andaki sevincini yansıtır. Sadık, Türkleri tarif ederken “yamalı ama temiz” vurgusuyla dahi milletini yüceltmektedir. Barakasına korkusuzca Türk bayrağı diken ve çadırında Türk gençlerine öğüt veren yaşlı Ali Amca, Rus bayrağı altında yaşamlarını sürdüren Kırımlı gençlere Türklük vurgusu yapmaktadır. Yazar, Türkiye’de hiç bulunmamış olmasına rağmen Anadolu topraklarını ve Türkiye’yi “Eskişehirli, Ankaralı, Türkiyeli” (Dağcı, 2016: 187) sözleriyle Ali Amca’nın ağzından övmüş ve Türkiye’nin “anavatan” olma özelliğine dikkat çekmiştir. Bir Türk, hangi şartlar altında olursa olsun milletini söylemekten çekinmemelidir. “Türküm” demekten, Türkçe konuşmaktan korkan bir Türk genci, gübreye gömülecek kadar rezildir. (Dağcı, 2016: 188)

Dağcı, yaşlılık günleri anlattığı *Yansılar* adlı serisinin birinci cildinde evinin bahçesine ektiği çiçek tohumlarının Türkiye’den geldiğini ve bu çiçek türünün Türklere özgü olduğunu öğrenince bu çiçeklere karşı değişen yaklaşımı dile getirmiştir. Yazar, Türk

çiçeklerini bahçenin daima görebildiği bir köşesine ekmiş ve milletine verdiği değeri, millet çiçeklerini sürekli gözünün önünde tutma çabasıyla kanıtlamıştır:

“Ama ismi önemsiz. Çiçekler Türk çiçeği; bu yetiyor bana. Yaz boyu her akşam suladım, üzerlerine eğilerek okşadım, okşarken akrabayız, kardeşiz diye fısıldadım bile çiçeklere.” (Dağcı, 2012a: 15)

Yansılar’ın birinci cildinde Rusya tarafından milliyetçi ve kıymet bilmez şeklinde damgalandığını ifade eden Dağcı, “*savaş yıllarından önce Kırım’da istidatlı genç bir şairimiz vardı; biz onu okuttuk, eğittik; şimdi Sovyetler Birliği’nin aleyhine yazdığı romanlarda üstünden yediği sofrayı pisliyor*” şeklinde hakkında yazılan haberlere dair üzüntüsünü dile getirmiştir. Yazara göre Rus basınının amacı, Türklerin milliyetçi kimliklerinden vazgeçmediklerini göstermek ve Ruslardan aldıkları yardımları reddettikleri algısını oluşturmaktır. Ancak Dağcı bu suçlamayı kabul etmemiştir. (Dağcı, 2012a: 88-89)

4.4.1.3. Komünizm-Sosyalizm-Bolşevizm:

“Siyasi Değerler” başlığı altında Rusların ideolojilerine ve bu ideolojilerin açıklamalarına yer verilmişti. Ayrıca Rusya Federasyonu’nun Kırım’ı topraklarına katma amacından yukarıdaki başlıklarda bahsedilmişti. Bu başlık altında ise, Rusların politik amaçlarına ulaşmak için ideolojilerini dayatmaları yoluyla Kırım halkında yarattıkları baskı incelenecektir.

Topraklarını genişletmek isteyen Rus iktidarı, bu topraklar üzerinde komünizm, sosyalizm, Bolşevizm ideolojilerini yaymak ve Rus halkıyla farklı etnik kökenlere bu ideolojileri kabul ettirmek adına baskıcı tutumlar sergilemiştir. Kırım’da Kırım halkı dışında hiçbir milletin söz hakkı olamayacağını düşünen Dağcı, Rus siyasîlerinin Kırım toprakları ve Kırım halkı üzerinde bu ideolojileri kullanarak hâkimiyet kuramayacağını farkındadır. Yazarın romanları, bu farkındalık üzerine kaleme alınmıştır, denebilir.

Cengiz Dağcı, *Üşüyen Sokak* adlı romanında Alman-Rus askerleri arasındaki çatışmada kalan bir Rus kahramanın dilinden şu cümleleri kurmuştur: “Kişioğlu mutlaka idealizm’e inanmalı- ömrü boyunca idealizm’e ömrünün en son gününde ise nihilizm’e” (Dağcı, 2016: 175-176)

Dağcı, insanın ömrünü bir “ideal”e adanması gerektiğine inanmaktadır ancak ölümüne yakın insan “hiç” olduğunu anlamalıdır. İnsan, ömrünü “ideal” zannettiği bir amaç peşinde harcarken aslında bir “hiçlik”e ulaştığını ölüm anında fark edecektir.

Dağcı, *Anneme Mektuplar* adlı romanında, Rusların baskısı altında yaşayan ve kültürlerinden vazgeçmek zorunda bırakılan Kırım Türklerinin tek amaçlarının “değişmeden” yaşamak olduğunu vurgulamıştır. Zira hiçbir halk, kendi öz kültürü varken başka bir halkın kültürünü giyerek yaşamak yani “başkalaşmak” istemez. Bu durum, dünyada her halk için geçerlidir. Bireylerin ve toplumların kendi özelliklerinden, öz değerlerinden vazgeçirilmeleri; o bireylerde ve toplumlarda ciddi sarsıntılara ortam hazırlayarak ruhsal sorunlar doğuracaktır: “*Davamız basit: Bizim biz olarak yaşamak hakkımız.*” (Dağcı, 2016: 49)

Dağcı, *O Topaklar Bizimdi* adlı romanında Rusların ideolojilerine baskıyla hayat bulma çabalarındaki şiddeti, şu satırlarla ifade etmiştir:

“Demek istediğim şu: Ben de halktım. Halk komünizmin ne olduğunu bilmediği gibi, ben de bir vakitler bilmiyordum. Ama öğrettiler bana. Soyundurdular beni, sırtıma, etlerimin üstüne kırbaçla komünizm ideolojisini yazdılar. Öğrendim. Hem de nasıl! Şimdi ben de senin gibi belki senden çok bir komünistim!” (Dağcı, 2015: 103)

Dağcı, *Badem Salına Asılı Bebekler* adlı romanında “Sevgil” adlı genç kahramanın ağzından, dönemin siyasî düzenindeki değişikliklerin çocukları ve gençleri nasıl etkilediğini, onların temiz kalplerinin siyasî inançlarla nasıl doldurulduğunu bize göstermiştir. Sevgil’in sevmek, sevilme, evlenmek isteyen kalbindeki “sevgi” değeri belirli bir forma bürünmüştür. Bunda, babasının dâhil olduğu işçi sınıfının rolü büyüktür. Sevgil eşinin de babasıyla aynı siyasî değerlere sahip olmasını dilemekte, komünizm, emperyalizm gibi kavramların ne olduğunu bilmeden sevdiği insanda bu özellikleri arayacağını söylemektedir. (Dağcı, 2015: 40)

Badem Dalına Asılı Bebekler romanının esas kahramanı Haluk, müsadere altına alınan evlerinin hükümet tarafından etrafına tuğlalar örülerek kapatıldığını görünce çocuk haliyle korkuya kapılmıştır. Babasının siyasî görüşleri yüzünden evlerine el konduğunu bilen Haluk, “orta yolu seçme” gerektiğini düşünmektedir, yazar kahramanın ağzından bu şekilde siyasî bir gönderme yapmıştır. Fakat yazar, orta yolun kapandığını ve Kırım halkının ancak

sağ veya soldan birini seçmek zorunda kaldığına dikkat çekmiştir. Bu seçim, aslında Kırım halkının geleceğine yön verecek zor bir seçimdir:

“Kapıyı kolluyorum. Bir değil, dört kapı var. Dördü de açık. Hangi kapıdan çıkmalıyım. En iyisi ortancası, derdi Gülşen kadın. Ama orta kapı yok burada. Sağ ve sol. Dönüyorum... Sağ ve sol... Kapıların kapanmasını, odaya zifiri karanlık çökmesini istiyorum.” (Dağcı, 2015: 171)

Dağcı, *O Topraklar Bizimdi* adlı romanında komünizm rejimini benimseyen Rus hükûmetinin sadece Rus toplumu üzerinde değil diğer halklar üzerinde de kurmak istediği siyasî baskıyı gözler önüne sermiştir. Komünizm rejimini yayarak toplumları “tek tipleştiren” Rus zihniyeti, her toplumun kendine has kültürel değerlerini yıkmaya ortam hazırlamakta, kendisiyle aynı siyasî anlayışı savunmayan halkları dışlayarak kendisi gibi olmayan toplumları yalnızlaştırmaktadır:

“Biz, komünistler, teslim olmadığımız gibi, bize teslim olanları da kendi saflarımıza almıyoruz. Halkına gelince... Önce komünizmi kursun. Zaten istese de istemese de kuracak. Kurduracağız.” (Dağcı, 2015:83-84)

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü üzere Rus halkı komünizme ayrı bir önem göstermiştir. *O Topraklar Bizimdi* romanında görülen ve “Pioner” adıyla geçen kurumlar, Dağcı’nın eserin dipnotunda verdiği açıklamaya göre çocukları kendi çatısı altına alarak küçük yaştan itibaren komünizm ideolojisinin sahip bireyler yetiştiren kurumlardır. Rus hükûmeti, komünizmi aşlamak için insanların siyasete dair soru soracak olgunluğa erişmelerini beklemey ve Rus iktidarının kendi siyasî doğrularını çocuk yaşta onlara kabul ettirmeye başlar. (Dağcı, 2015: 48)

Dağcı, *Onlar da İnsandı* adlı romanında komünizmin Türk köylerine usul usul girdiğini ifade etmiştir. Köylerde yaşayan Tatar Türkleri, miras topraklarından vazgeçmek zorunda kaldıkları gibi halkın tüm kazancına, ürünlerine hükümet tarafından el konmuştur. Kazancını hükûmete vermek istemeyen Tatar Türkleri için köyde “türme” yani hapishane yaptırılarak köylülerin gözleri korkutulmuş, köylüler cezalarla tehdit edilmiştir. Böylece Kırım halkının Ruslara olan güven giderek azalmış ve Türkler sömürüldüklerini anlamışlardır. Ayrıca siyasî ideolojilerin uygulama aşamasındaki sorunlar hakkında, roman kahramanı Kırım Tatarı Enver karakterinin “Nikola” adıyla atıfta bulunduğu bir gerçek vardır: “Komünizmanın Nikola’sı gelecek, bu toprağı yutacaktır.” (Dağcı, 2016: 199) Dağcı, “Nikola” ismini kasıtlı olarak kullanmış ve Rus çarının Kırım’da gözü olduğunu

vurgulamıştır. Ruslar, kendi insanları arasında eşitlik anlayışını yaymak için benimsedikleri komünizm sistemini, Kırım Türklerine eşitlik gözeterek uygulamazlar. Bu durumun farkına varan Dağcı, elde edilememesi yönüyle Kırım topraklarını yutulamayan bir “kemik”e benzetmiştir. (Dağcı, 2016: 199)

Dağcı, toprağa ihtiyacı olmamasına rağmen Ruslar’ın Türk topraklarına nasıl göz diktiğini açıklamıştır. Toprak uğrunda, Bolşevizm’i yaymak uğrunda Türkler’e karşı her türlü zorbalığı mubah kılan Rus anlayışına ayna tutan yazar, Ruslar’ın baskıcı ve yok edici siyasetine dikkat çekmiştir:

“Hem eski Rusya’nın siyasetine, hem de bilhassa yeni, Kızıl Rusya’nın siyasetine bu halk, burda bir engel olageldi. Bunu unutmayınız; önce onlara bunu anlatınız! Lâmi cimi yok! Sonra birisinin ağzından bir itiraz yükseldi mi çekin duvarın dibine. Bolşevizm, ihtilâlini bu metotla kazandı, yalnız ve yalnız bu metotla yaşayabilecek, dünyayı bu metotla kurtarabilecektir. Partimizin ve hükûmetimizin temel taşı kuvvettir...”(Dağcı, 2016: 457)

Dağcı, *Üşüyen Sokak* adlı romanında ideoloji kaynaklı savaş gerçeğinin insanları ve soyut varlıkları değiştirdiğini savunarak Lenin Bulvarı’nı örnek vermiştir. Yazar, Lenin’den örnek vererek göndermede bulunmuştur. Lenin, sosyalizm için savaşmış, korku saçarak kendisine pek çok taraftar bulmuş ve bu sistemi ülkeye yaymayı başarmış bir siyasîdir. Başarısı sonucunda Rusya’nın pek çok meydanına Lenin adı verilmiş ve Lenin ile birlikte sosyalizmi savunan kimi siyasîlerin heykelleri meydanlara dikilmiştir. Ancak savaşla gelen bu sistemin yerini, yine savaşla gelen başka bir sistemin alması zor değildir. İnsanların kaynağını savaştan alan korkuları, onlara her an farklı sistemleri kabul ettirebilecek güçtedir. (Dağcı, 2016: 21-22)

Dağcı, *Üşüyen Sokak* adlı romanının başkahramanı Haluk üzerinden Kırım halkı içindeki sosyalizm bağlılığını dile getirmiştir. Bu bağlılık, sosyalizm rejiminin Rusya tarafından Kırım halkının içlerine ne kadar derinden işlendiğini kanıtlamaktadır. Zira Haluk, sosyalizm fikrini kulaktan dolma şekilde değil aldığı eğitim sonucu sorgulayarak kabul etmiştir. Sosyalizmin insanlar arasına getirdiği eşitlik, ileriki aşamada insanların aynışması ve aralarındaki farklılıkları yok etme tehlikesi taşıdığı için Haluk, sosyalizmin aşırılığından uzak durmaktadır. Yazar da Haluk vasıtasıyla sosyalizmin aşırı eşitlik anlayışına karşı olduğunu göstermiştir. Çünkü eşitliğin peşinde fazlaca koşmak, maddî eşitlik arayışını

getirecek, o da manevî hislerin zayıflamasına sebep olacaktır. Dağcı, insanın ruhsal boyutunu kaybetmemesi gerektiğini, ruhun yok olduğu an insanların birbirinden farkı kalmayacağı fikrini savunmaktadır. (Dağcı, 2016: 72-73)

Dağcı *Üşüyen Sokak* romanında ayrıca Rusların gerek Almanya karşısındaki savaş sırasında gerek savaştan önceki Kırım işgali sırasında sosyalizmi doğru şekilde yaşamadıklarını ve yaşatmadıklarını vurgulamıştır. Özellikle Rusların kolonileşme çalışmaları ile Kırım'ı Slavlaştırma politikaları ve Slav olmayan tüm toplumların Kırım'dan sürülmeleri gerçeği, sosyalizmin eşitlik ilkesi ile taban tabana zıt bir uygulama teşkil etmiştir. Bu sebeple Dağcı, eserin kahramanı Haluk'un ağzından “daha gerçek” bir sosyalizm özlemini dile getirmiştir. (Dağcı, 2016: 100)

Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında ekonomik ve siyasî sistemlerin kağıt üzerinde kaldığını, bu sistemlerin gerçek hayata uygulanışlarında sorun yaşandığını vurgulamıştır. Siyasîlerin, belli başlı sistemler üreterek bu sistemleri “kusursuz” kabul ettiklerine, hâlbuki tüm sistemlerin esas uygulayıcısının “halk” olduğu gerçeğini gözden kaçırdıklarına dikkat çekmiştir. Engels, Marx ile birlikte “Komünist Manifesto”yu yazan ünlü Alman filozoftur. Bu iki filozofa göre komünizm ve sosyalizm, bu dünya için tek çıkar yoldur. Ancak bu “adil” yolun Kırım halkına “adil” şekilde uygulanmadığını bilen Dağcı, sistemlerin uygulamadaki eksik yanlarını gözler önüne sermekte ve Kırım halkının bu sistemlerin uygulayıcıları tarafından sömürüldüklerini kanıtlama amacı gütmektedir. Rusya veya “büyük” diye adlandırılan devletler, kâğıt üzerindeki sistemleri keyfî şekilde değiştirmekte ve uygulamakta hak iddia etmektedir. Artık sistemin sahipleri de yarattıkları sistemin nasıl ve nerede uygulandığını takip edemez haldedirler: “*Atı arabaya koş, şehre yollan – Marx'ın ve Engels'in soğumuş külleri duymaz soğuğu.*” (Dağcı, 2015: 222) Soğuğu ancak bu sistemlerin layıkıyla uygulanmadığı insanlar hissetmektedir.

“...Senin halkın biz Rusları değil, bizim gücümüzü seviyor. Belki bilmeyerekten seviyor, ama seviyor. Senin halkın sağlam bir halktır. O, güçsüz bir halkın hâkimiyeti altında yaşayamaz. Bizim de senin halkını kendi hâkimiyetimiz altında yaşatmamız için, her zaman, güçlü olmamız gerekir. Görüyorsun ki senin halkın gücü sevdiğinden, benim halkım korktuğundan güce teslim oluyor.” (Dağcı, 2015: 105-106)

O Topraklar Bizimdi adlı romandan alınan yukarıdaki kısma bakıldığında Cengiz Dağcı'nın Türk ve Rus milletlerini, Rus hükümetinin öne sürdüğü ideolojileri neden

benimsedikleri noktasında ayırdığı anlaşılmaktadır. Romandaki Rus kahramanının fikrince Rus halkı, Rus hükümetinin baskısından ve yaralayıcı tutumundan korktuğu için inanmadığı siyasî fikirleri kabul etmiştir. Türk halkı ise, tarih sahnesine çıktığı andan itibaren güçlü devletler kurarak varlığını sürdüren bir millet olarak, güçsüz bir hükümet tarafından yönetilmek istemediğinden güçlü Rus iktidarının politik fikirlerini kabul etmiştir. Dağcı, dünya siyasetinde söz hakkını yitiren Türkiye'nin Türkî kavimlere, özellikle Kırım Türklerine, yardım eli uzatamayacak durumda olduğuna dikkat çekmiştir. Türkiye'den yardım alamayan Kırım Türkleri, yanlış da olsa Rus hükümetinin politik uygulamalarına boyun eğmiş, güçlü bir iktidara sahip olan Rusya'nın kendi topraklarına düzen getireceğine inanmak ihtiyacı duymuşlardır. İşte bu inanmak ihtiyacı, pek çok farklı Rus ideolojisinin Kırım topraklarında yayılmasına ortam hazırlamıştır.

4.4.1.4. Sürgün Psikolojisi-Özgürlük Algısı:

Benim Gibi Biri adlı romanından yola çıkarak Dağcı için şu çıkarımda bulunan Metin Savaş yazarın romanlarının “resmigeçit” olma özelliğinin temelinde yatan sebebe dikkat çekmiştir: “Cengiz Dağcı özelinde insanlığın her dönemde maruz kaldığı savruluşların anlatısıdır.” (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 153)

Kırım topraklarına el koyan Rus hükümetinden sonra doğup büyüdüğü topraklarda “öteki”leştirilen ve vatanlarından ayrılmak zorunda bırakılan Kırım Tatar Türklerinin sürgün hikâyeleri, Cengiz Dağcı'nın birçok eserine zemin oluşturmuştur. Yazarın romanlarındaki “resmigeçit” özelliği, bu “sürgün” hikâyelerinde gizlidir.

Rus politikaları sonucunda, Kırım Yarımadası'nın Türkiye sınırında yaşayıp Rus olmayan tüm etnik kökenler sürgün edilerek yerlerine Ukrainerler ve Ruslar yerleştirilmiştir. (Aydingün ve Aydingün, 2004: 16-17) 18 Mayıs 1944 gününde gerçekleştirilen sürgün; “Kara Mayıs”, “1944 Trajedisi”, “1944 Sürgünü” olarak da bilinmektedir. 1944 yılında II. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunun savaştan çekilmesiyle Kırım üzerinde Stalin rejimi işlemeye başlamış ve Kırım halkı sürgün edilmiştir. Yaklaşık yarım milyon Kırım Tatarı, vagonlara bindirilerek 22 gün süren bir yolculuğa mahkûm edilmiştir. Sürgün edilen Kırım Türkleri yolculuk sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı Udmurt ve Mari otonom bölgelerine, Sibiry'a'nın Urallar bölgesine, büyük kısmı da Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'ne gönderilmiştir. Bir kısım Kırım Tatarı ise Alman askerleri

tarafından Almanya kamplarına götürülmüştür. Yaklaşık 250 bin Kırım Tatarı, sürgün sırasında açlık, soğuk, hastalık ve Rus ordusunun infazları sebebiyle yollarda can vermiştir.

Dağcı'ya göre Rusların Türkleri sürgün etmek için ortaya attıkları neden, Rus-Alman savaşı sırasında Türklerin Almanlara yardım etmesidir. Türklerin, yıllarca iç içe yaşadıkları Rus toplumu tarafından Almanlara yardım ve yataklık ile suçlanmaları, Kırım Tatarlarının sürülmesine ortam hazırlamıştır. Ayşegül ve İsmail Aydıngün çifti, günümüzde Ukrayna'da yaşamaya devam eden Kırım Tatarlarının sürgün hikâyelerinden derleyerek oluşturdukları *Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü* adlı eserlerinde “düşmanla işbirliği yapan hain” damgası yiyen Türk halkının, bu damga yüzünden sürgün edildikleri bölge halkı tarafından dışlandıkları gerçeğini röportajlarla kanıtlamışlardır. (Aydıngün ve Aydıngün, 2004: 57)

Badem Dalına Asılı Bebekler adlı romanda geçen aşağıdaki kurallar, sürgün edilen Kırım Tatarlarının insanlık dışı bir uygulamaya maruz kaldıklarını ispatlar niteliktedir:

“Sürgün emri bile kesin ve belirli:

1. Sürgünlere ayna, iskemle, yastık, lamba, yorgan gibi eşyalar götürmek yasak – taşıt aracımız yetersiz.
 2. Sürgünlere işlemeli havlu, işlemeli entari, işlemeli mendil, döğme güğüm, döğme sahan, nakışlı bez, bakır bilezik gibi süslü eşyalar götürmek yasak – eski ve zararlı kültüre bağlılık tehlikesi mevcut.
 3. Sürgünlere yanlarında kafes kuşu, it, tavşan, güvercin, kedi, keçi, koyun götürmek yasak – kuduz tehlikesi mevcut.
 4. Sürgünlere yanlarında keman, tambura, klarnet, kaval, zurna, davul gibi çalgı aletleri götürmek yasak – ikinci maddede işaret edilen tehlike mevcut.”
- (Dağcı, 2015: 249)

Amaç, Kırım Tatarlarının kültürel anlamda geçmişle tüm bağlarını koparmak; bir müzik aleti, bir mendil veya bir nakış ile dahi olsa Türklerin kültürel kimliklerini hatırlamalarına engel olmak ve onları “köksüzleştirmek”tir. “Kültürel emperyalizm”, yalnızca top tüfekte dolu savaş meydanlarında değil, sürgün koşullarında da uygulanmıştır. Hatta Dağcı'nın “köksüz” kalmaktan korkan Kırımlı kahramanları, bazen doğdukları köyün adını tekrarlayarak “dua ettiklerini” hissetmektedirler. Çünkü Kırımlıların vatan toprağından sürüldükten sonra köylerinin adlarını anmaları bile yasaklanacaktır. (Dağcı, 2012: 22)

Kırım Türkleri, vatanlarını terk etmemek için ayak diredikleri zaman, Ruslar tarafından basılan köylerin meydanlarında katledilmiş, sağ kalan Kırım Türkleri ise göçe zorlanmıştır. Ailelerini, akrabalarını, komşularını gözlerinin önünde kaybeden Türkler, ölümle burun buruna gelmenin korkusuyla vatanlarını terk ederek sürgün trenlerine girmek zorunda kalmışlardır (Dağcı, 2015: 512). Cengiz Dağcı, “*komünizm, faşizm, kapitalizm denen izm’lerle hiçbir ilişkileri olmayan*” Kırım halkının, Rusların “toprak” hırsı yüzünden vatanlarından sürüldüğünü ve geceler boyu sessizce katledildiğini vurgulamıştır. (Dağcı, 2012a: 40)

“Sürgün süreci ve sürgün yaşamı, Kırım Tatarlarının maruz kaldığı insanlık dışı dramların belki de en çarpıcı olanlarından biridir. Sürgüne tabi tutulan Kırım Tatarları; aç, susuz, havasız, yüzlerce insanın adeta üst üste doldurulduğu, son derece sağlıksız koşullarda günlerce ‘yolculuk’ etmek; olumsuz koşullara, özellikle açlık ve susuzluğa dayanamayarak ölenlerin (özellikle yaşlılar ve çocuklar) cesetleriyle uzun süre birlikte olmak ve tuvalet gereksinimlerini vagonlarda gidermek zorunda bırakılmışlardır. Sürgün yolculuğu boyunca trenler çok az yerde durmuş, durulan yerlerde de kendilerine tanınan kısıtlı süre içinde ancak kaybettikleri yakınlarının cesetlerini hiçbir dini tören düzenlemeden bırakmalarına izin verilmiştir.” (Aydingün, Aydingün, 2004: 59)

Ayşegül ve İsmail Aydingün, hâlâ Ukrayna’da yaşamakta olan Kırım Türklerinden ve onların torunlarından dinledikleri sürgün öyküleri sonucunda, Kırımlıların “dram”ını belgelemişlerdir. Sürgün edilen Kırım halkı, yolculuk sırasında kaybettikleri canları için değil cenaze töreni düzenlemek, bir mezar dahi kazamamışlardır. Bu insanlık dışı uygulamanın altında, Kırım halkının Kırım toprakları ile özdeşleşen kültürel ve dinî bağlarını geleceğe taşımalarını engellemek, “kültürel emperyalizm” ile bu insanları “köksüzleştirmek” yatmaktadır.

Dağcı, *İhtiyar Savaşçı* adlı romanında, sürgün trenlerinde can veren Kırım Tatarları’nın tren kenarlarına gömülen cenazelerinden bahsetmiştir. Eserin kahramanları İhtiyar Savaşçı Seyit Veli ile eşi Melek Hanım, sürgün edildikleri sırada trende genç yaşlı pek çok ölüm görmüş ve bundan fazlasıyla etkilenmişlerdir. Aynı tecrübeleri yaşayan komşularından Gülnara Hanım, Seyit Veli ile eşi Melek Hanım’ın Kırım’ı ziyaret edeceği haberi üzerine yetiştirdiği taze gülleri onlara verir; sürgün sırasında gerekli özeni gösteremedikleri, mezarlarını düzenleyemedikleri naaşlara selam olması için bu taze güllerin

vatan toprağına ulaştırılması ricasında bulunur . (Dağcı, 2015: 94-95) Yazar, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında da, savaş ve sürgün gerçeğı karşısında, Kırım halkının vatanları için çıktıkları yolda hayata veda eden hemşerilerine gerekli özeni göstermediklerini ifade etmiştir. Yazar, bir insana yakışmayan bu tavırları sergilemek zorunda kalan Kırım halkının yaşadığı ahlaki çatışmayı okura hissettirmiştir. (Dağcı, 2015: 183-184)

Bizce her insanın bir başka bireye veya zümreye zarar vermediğı, onların varlığını tehdit etmediğı sürece kendi sınırlar içinde yaşamaya hakkı vardır. Sürgün, insanların yaşama hakkını ve özgürlüğünü elinden alan, hürlük algılarını bozan temel insanlık suçlarındandır. Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* adlı romanda sürgüne mahkûm edilen Kırım Türklerinin doğup yetiştikleri ve yetiştirdikleri toprak tarafından reddedildikleri hissine kapılmalarına yer vermiştir:

“şimdi, tren beni bilinmeyen bir yere götürürken, senin bana söylediklerini düşünüyorum: ben, toprağın kendine kabul etmediğı (dolayısıyla yaşama hakkından yoksun) bir bitki değıl miyim?” (Dağcı, 2015: 365)

Üşüyen Sokak adlı romanın başkahramanı Haluk, Rus-Alman askerleri arasındaki çatışmalar yüzünden yaşanamaz hale gelen şehri Fontannaya’dan kaçma planını hayata geçirmiş ve trene atlayarak şehir merkezinden uzaklaşmıştır. Bu geçici uzaklaşma sonucunda Haluk’un kavuştuğı özgürlüğü, Dağcı şu şekilde dile getirmiştir:

“Kaldırıma atladığım anda içimden olağanüstü bir hafiflik duydum. Özgürdüm! Hiçbir zaman kendimi böylesine özgür hissetmemiştim ömrümde. Biletçiyi ve kadını unutmuştum.” (Dağcı, 2016: 24)

Kanaatimizce insan, baskı altında yaşamaktansa ölümü göze alabilecek bir varlıktır. Dağcı, siyasî çatışmalar sebebiyle savaş ortasında kalan insanların can sağılıkları ve özgürlükleri uğruna evlerini barklarını terk etmek zorunda kalışlarını dile getirmiştir. Yine aynı romanda yazar, sadece sesli düşünme gafletinde bulunan yaşlı bir adamın iki üniformalı asker tarafından yakalanıp kelepçelenerek sokak ortasında sorgulanışını anlatmıştır. Yaşlı adamın cevabı ise düşünce özgürlüğünü savunan cinstendir: “Düşündüklerimizi söyledik sadece, kusur değıl elbet! Siz gene kusur sayın ama zincire ne lüzum var?” (Dağcı, 2016:151)

O Topraklar Bizimdi romanında Türk milletinin esaret altında yaşamasının mümkün olmadığını ısrarla dile getiren Kırım köylüsünün konuşmasına yer verilmiştir:

“—Halk için ha! Bu halk kendi geleceğini biliyor! Bu halk kendi geleceğini yüzlerce yıl önce kendi sıcak kanıyla mühürledi. Onun geleceğini senin haydut Ruslar’ın değiştiremezler. Anladın mı? Bu halk yaşayacaksa yalnız ve yalnız hür olarak yaşayacaktır; esir olarak değil, yok! Esir olarak değil! Kalk da git, bunu Ruslar’ına söyle!” (Dağcı, 2015: 144-145)

Dağcı’nın eserlerinde insan, özgür olmadığı sürece yaşadığını hissetmeyen bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. *Yoldaşlar* romanında insanlar, siyasî baskıların bitişiyle özgürlüklerini hayal ederek yaşayan varlıklara dönüşmüşlerdir. Özellikle inanç ve vicdan özgürlüğü, baskı ortamında bunalan Kırım Türkleri için ayrıca önem taşımaktadır. (Dağcı, 2015: 150)

Biz Beraber Geçtik Bu Yolu adlı romanında “Hayır, korkunç değildi ölüm. Ama kölelik korkunçtu.” (Dağcı, 2015: 65) diyen Cengiz Dağcı, sürgünlük ve tutsaklık psikolojilerini yansıtan pek çok kahraman yaratmış, olay örgüsü ve mekân kurgulamıştır. Kırım’a dönemeyen, Türkiye’de oturma izni alamayan ve kendi vatanından uzakta ölümü beklemek zorunda kalan Cengiz Dağcı için, romanlarının büyük kısmına fon olan sürgün sahneleri ve kahramanlardaki tutsaklık hissi, fazlasıyla gerçekçidir. Bu gerçekçilik, Dağcı’nın kendi hayatından yola çıkarak yazmasından ve eserlerinde tecrübelerini başarıyla paylaşabilmesinden kaynağını almaktadır. *Hatıralarda Cengiz Dağcı*’da milletin vatan toprağından sürüldüğü sahneler maruz kalan çocuk kalbinin hatıralarını okuyucuya açmıştır:

“Kızıлтаş’tan çıkarılmış köylüler Yalta rıhtımında yolcu vapuruna doldurulmuşlardı. Tıklım tıklımdı vapur. Ve mola üstünde biz akrabalarını uğurlayan Kızıлтаşlılar. Kadınlar, mendilleri dudaklarında, için için ağlıyorlardı. Çıt çıkmıyordu kalabalığın içinden. Sessizliğin bu kadar derin, bu kadar anlamlarla yüklü olabileceğini körpe yaşımda anlamıştım.” (Dağcı, 1998: 27)

Dağcı’yı “anti-emperyalist bir kalem” olarak nitelendiren Bahtiyar Aslan (2017, s.255); emperyalizmin kimi zaman faşizm, kimi zaman kapitalizm-liberalizm, kimi zaman hümanizm ve hatta kimi zaman sosyalizm ve komünizm kılığında ortaya çıktığını söylemiştir (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 255). Aslan (2017, s.257), “sürgün” ideolojisini de şu şekilde açıklamıştır:

“Bireyin/ toplumun kültürel kimliğinin temelinde değerler sistemini de oluşturan coğrafya, din, dil, gelenek, tarih gibi öğeler vardır. Bunların tahrip edilmesi emperyalist için önceliklidir. Birey söz konusu olduğunda öncelikle onun kişisel tarihinden koparılması gerekir. Anılarıyla, anılarının mekânı ve nesneleriyle arasına mesafe konmalıdır. Toplum için bunun adı tek kelimeyle sürgündür.” (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 257)

Dağcı, Kırım Tatar Türklerinin sürgün hatıralarına yer vererek aslında Rus emperyalizminin yıkıcılığına dikkat çekmiştir. Rusların farklı devlet politikaları uygulamalarının ve bunları Kırım Türklerine kabul ettirme çabalarının ardında emperyalist bir bölücülük anlayışı yatmaktadır. Yazar, vatanından koparılan bir halkın “özgür ruhu”nun da elinden alındığını Kırım sürgünü üzerinden dile getirmiştir.

Sonuç olarak, Cengiz Dağcı hayatında iki farklı emperyalist tutumla karşılaşmıştır: Komünizm anlayışına sahip SSCB tarafından uygulanan emperyalizm ve faşizm adı altında Almanlar tarafından uygulanan emperyalizm. Dağcı, hayatında maruz kaldığı emperyalist tutumlar üzerinden romanlarında siyasî değerlere yer vermiştir. Kırım Türklerinin hayatlarından yola çıkarak bireyin ve toplumun yaşamında siyasî uygulamaların neticesinde insanların dayanışma hissine, değerlerini yaşatmak arzusuna, kendi politik görüşlerini savunma hakkına sahip olmasının ne derece önem arz ettiğini gelecek kuşaklara aktarmak amacı taşımıştır.

4.4.2. Sosyal Değerler:

Eskiden beri kabul edilen bir tanım üzerinden yola çıkmak gerekirse; insan, sosyal bir varlıktır. İnsanoğlu, yalnız başına yaşayamaz ve iletişim kurmak ihtiyacı duyar. Hieroglifler, harf sistemlerini oluşturan simgeler, konuşma ve bunların toplamı “dil”, insanın iletişim ihtiyacından doğmuştur. İnsanın iletişim ihtiyacı, çevre kurmasını sağlamakta ve insan bu çevreyle var olmaya başlamaktadır. Bu çevre önce küçük grupları oluşturmakta, ardından toplulukları ve sonunda toplumları meydana getirmektedir. “Toplumsal değerler” olarak da anılan “sosyal değerler”; insanoğlunun yaşamında “toplum” içinde var olmasından kaynaklanan “değer”leri ve “değer yargıları”nı oluşturmaktadır. Walter Scott, *“İnsanlar birbirine yardımdan el çektikleri gün, insanlık yok olur. Karşılıklı dayanışma olmazsa toplumlar olmaz.”* sözüyle insanların birbirine olan ihtiyacını ve toplumun gerekliliğini vurgulamıştır (Turan ve Ulusoy, 2014: 95).

“İnsan, sosyal bir varlık olduğundan toplum içerisinde yaşamak ve içinde yaşadığı toplumun benimsediği değerlere önem vermek durumundadır.” (Turan ve Ulusoy, 2014: 192)

Siyasî değerlerden sonra Cengiz Dağcı'nın romanlarında en geniş yere sahip değerler, topluma bağlı oluşan ve yaşatılan değerlerdir. Bazı değerler siyasî gibi görünse de temelinde toplumsal bir değer olan “kültürel bellek” saklıdır. Bu sebeple çalışmamızın ikinci değer başlığında, Cengiz Dağcı'nın romanlarından hareketle insanların sosyal bir varlık olmalarını sağlayan değerlere ne denli önem verdikleri ve bu değerlere ne oranda sahip çıktıkları incelenecektir.

“Yalnızlaştırma-kimliksizleştirme-kişisizleştirme ve bunların sonucunda ortaya çıkan yabancılaşma olarak mankurtluk hali, kültürel belleğin yitirilmesinden kaynaklanır. Kültürel bellek yitiminin yarattığı kişisizleşmeyle kişinin iradesi ve özgürlüğü yok olur. Kendisi olamamak başlı başına özgürlüksüzlüktür.” (Çınar, 2018: 54)

Bir toplumun kendine has değerlere sahip olması, sıradan bir insan topluluğunu “toplum” yapan unsudur. Birey gözünde o topluma uygun yaşamak, toplumun değer yargılarına uygun biri olmak son derece önemlidir. Çünkü insan, toplum kurallarına ve değerlerine uyarak yaşadığı müddetçe toplum tarafından bizzat değer ve saygı görecektir. (Turan ve Ulusoy, 2014: 103) Toplum tarafından değer görmek de Maslow'un “İhtiyaçlar Hiyerarşisi”nde üçüncü basamakta yer alan insanın içindeki “sevgi ve aidiyet” (bir zümreye ait olma) ihtiyacını karşılar. İnsanoğlu toplum tarafından onaylandığında, hiyerarşideki “kendini gerçekleştirme” basamağına bir adım daha yaklaşmış olacaktır.

“Biliniyor ki, bir insanın gereksinimlerinin giderilmesi öteki insanların çalışmasına bağlıdır ve bu durum her insan için geçerlidir. Yaşamaya devam edebilmesi için doğanın güçlerine karşı bir insanın tek başına savaşamamasından ötürü zorunlu olarak insanlar güçlerini birleştirmiş bu da insanların bir arada olmalarını sağlamıştır.” (Turan ve Ulusoy, 2014: 96)

Erol Güngör, değerler üzerine yaptığı bir deneyde sosyal değerlere verilen önemi ölçmek için şu davranış kıstaslarını belirlemiştir:

“Bir kimseyi çevresinden düşürecek şekilde dedikodu yapmak, yakınlarını ve komşularını hiç arayıp sormamak, sosyal yardım komitelerine

katılmaktan kaçmak, çevresindeki insanları küçümseyici bir tavır takınmak.”
(Güngör, 2000: 42)

Anneme Mektuplar adlı romanda Dağcı, insana kendini değerli hissettiren unsurun “toplum” olduğu vurgusunu net olarak dile getirmiştir. Zira insanın içinde bastıramadığı bir “aidiyet” ihtiyacı mevcuttur:

“Yaşamak güzeldi. Ben yalnız değildim. Soyum vardı, akrabam vardı; uzaklardaysa bile canımın bağlanabileceği bir yer ve insanlar vardı. İnsanlara görünmek özlemi uyanmıştı içimde.” (Dağcı, 2016: 169)

Birey için bir topluma ait olmak; o toplumun tarihine, coğrafyasına, maddî manevî unsurlarına sahip çıkmak gerekliliğini hissetmek önemlidir. Bir toplumda bu hisleri yok etmek amaçlanırsa, mensubu olduğu toplum karşısında bireyin aşağılık duyguları uyandırılır. Dağcı’nın romanlarında en çok işlenen temalardan biri işte budur.

“İzlenen kültür politikalarıyla ülkenin geçmişte var olan manevî dinamiklerini gözden düşürmek ve toplumu başkasının manevî ve kültürel değerlerine hayran bırakmak amaçlanır. Bunu yapmak için önce toplumsal aşağılık duygusu uyandırılır, toplumsal özgüven ortadan kaldırılır.” (Çınar, 2018: 55)

Rus toplumu içinde dışlandığını fark eden Kırım Türklerinin önce birey sonra toplum olarak özgüvenini yitirmesinin temelinde, yukarıdaki açıklama yatmaktadır. Örneğin *Üşüyen Sokak* romanında Haluk, sevdiği kadın karşısında aşağılık kompleksine kapılmıştır:

“Sen palyaço! Seni piç, seni! İçerisinde insanların seviştikleri evlerde ne işin var senin? Sevişmeyi hak ettin mi ki, buraya gelmiş, Almira’nın soyunup senin için kanepenin üstüne çırlıçıplak yatmasını istiyorsun? Kimsin sen?” (Dağcı, 2016: 48)

Haluk, bir Kırım Tatar Türkü olarak kendine olan güvenini tamamen yitirmiştir. Cephelerde geçen hayatına rağmen savaşta kazanan tarafta yer alamaması ve zaferi elde edememesi, Haluk’un sevdiği kadını da elde edemeyeceği şeklinde bir önyargı geliştirmesine neden olmuştur. Böylece Haluk, özgüveni düşük bir kişilik geliştirmiştir. Sevgilisini hak etmediğini düşünen Haluk, vatan toprakları ellerinden alındığı için yaşamayı hak etmediğini düşünen Kırım Türklerinin bir yansımasıdır. Kırım halkı da vatan toprağına sahip çıkamamanın ezilmişliğiyle karşı karşıyadır. Bu durum, Türk toplumunun özgüveninde derin bir yara açmıştır.

Korkunç Yıllar romanındaysa başkahraman Sadık, ordudaki en yakın arkadaşı Azerbaycanlının işkence ile öldürülmesine şahit olduktan sonra tezkere ile Almanlar tarafından salınır. Fakat öncelikle başka bir Alman karargâhına teslim olması gerekmektedir. Bu karargâhta Sadık'ı karşılayan Alman askerinin kibar tavırları, Sadık'ı bir hayli korkutur. Çünkü savaşın acımasız ortamında Sadık ve nice asker için “insanlık” algısı çok değişmiştir. Normal zamanlarda birinin diğerine yardım etmesi gayet insancıl bir tavır olarak algılanırken, savaş koşulları altında Ruslar ve Almanlar tarafından sürekli hor görülen Tatar Türkleri için birinden, özellikle bir Alman askerinden “iyilik” görmek, ürkütücü bir durum haline dönüşmüştür:

“Ve benden, evet benden, hazırlıksız karşılandığımdan dolayı özür diledi. Ben, çok ucuza satılan malın acaba ne kusuru var diye düşünen fakir bir köylü gibi onbaşıdan şüphe ediyor; daha kulaklarıma inanamıyordum. Yağmurdan sonra havada, kokulu bir serinlik vardı. Onbaşı aynı sesle, aynı nezaketle konuşuyordu. Beyaz binaya bitişik küçük bir eve doğru ilerledik. Eve girdik. Küçük, temiz, ılık bir oda. Orta yerde masayla deri kaplı bir koltuk. Sağ tarafta bir kapı... Onbaşı, koltukta bana yer gösterdi, kendisi sağ tarafta kapının gerisinde kayboldu. Gördüğüm nezaketten sonra biraz korkmuştum. İçimde bir nevi rahatsızlık vardı.” (Dağcı, 2016:229-230)

Düşmanın sergilediği aşağılama politikası, Sadık ve diğer tutsakların üzerinde etkisini göstermiştir. Türk tutsaklar kendilerinin de birer insan olarak değer görmeyi hak ettikleri gerçeğini çoktan unutmuşlar, kendilerine iyi davrananları yadırgayacak vaziyete gelmişlerdir. Türk kimliği üzerindeki baskıcı tutum, giderek Türk toplumunun tamamına yayılmıştır. Böylece Türk toplumunun kendi kimliğine ait değerleri yaşatması zorlaşmış, buna rağmen Türk toplumu parçalanmamayı başarmıştır.

Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında iktidara sahip olan grupların altında ezilen diğer toplulukların sesi olmuştur. Sosyal bir varlık olan insan için çevresi önemlidir. Her birey, dünyada sözü geçen bir devletin mensubu olmak isteyecektir. Bu gerçekleşmediği takdirde bireyler, yaşadıkları toplumu sorgulama başlayacaklardır:

“...Küskündü. Herkese, Tanrı'ya da. Ama en çok kendine, kendi güçsüzlüğüne küskündü. Onun yaşamını yöneten Tanrı değildi, güçtü. Dünya güçlü olanların dünyasıydı.” (Dağcı, 2015: 23)

II. Dünya Savaşı koşullarında her anlamda kendini sorgulayan Türk halkını “millet” yapan toplumsal değerler Sosyal değerler başlığı altında ele alınacaktır.

4.4.2.1. Özgürlük ve Vatan Toprağına Hasret:

Özgürlük, bireysel bir konu gibi algılsa da aslında bireyin içinde bulunduğu toplumla anlam kazanan bir değerdir. İnsan, çevresini oluşturan insan grubu tutsakken tek başına özgür olmayı anlamsız bulmuştur. Bireyin özgürlüğü, onu var eden topluma da sirayet eder ve toplumun her bireyi özgür olursa “özgürlük” değerinin anlamı doğru yerleşecektir.

Bireyin, içine doğduğu ve tarihî, kültürel, coğrafi anlamda tümüyle bağlı olduğu milleti ile en önemli ortak paydası, vatan toprağıdır. Bu topraklar üzerinde tek bir bireyin özgürlüğü değil, tüm halkın “millet” olarak özgür yaşaması önemlidir. “*Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır / Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır.*” diyen şair Mithat Cemal Kuntay, toprağın ne koşulda vatan değeri kazandığına dikkat çekmiştir. Vatan toprağının parçalanamaz ve paylaşılamaz bir bütün olması, toprağı ve üzerindeki toplumsal özgürlüğü, sosyal değer statüsüne taşımaktadır. “*Ecdâdını unutanlar, kaynaksız ırmağa, köksüz ağaca benzerler.*” diyen Çin atasözü, bireyin kendini yetiştiren, onun genetik kodlarını ve kültürünü oluşturan milletiyle birlikte özgürlüğe gereken kıymetin verileceğini *Dönüş* romanında şöyle savunmuştur:

“Benim için önemli olan insandır. Benim milletimin insanlarıdır.

Onlar çöllerde çadırlar içinde mi, Gurzuf’un basık toprak damlı evleri içinde mi, mağaralarda mı, hiç de fark etmez! Önemli olan bu millettir.” (Dağcı, 2016: 25-26)

Sürgün edilerek vatanlarından uzakta yaşamak zorunda bırakılan Kırım Tatarları için “vatan toprağı” her seferinde “idealize edilen” bir cennet değeri taşımaktadır. Kırım Türkleri, vatan toprağını idealize ederken aslında “özgürlük” temasını yüceltmektedirler. Vatana kavuşmayı nihai amaç olarak belirleyen Kırım Türkleri, esas özgürlüğün vatan toprağı üzerinde mümkün olduğu inancındadırlar. (Aydingün ve Aydingün, 2004: 71) Bu inanç doğrultusunda Kırım Tatarlarının dilinde “özgürlük” ve “vatan toprağı” vurgusu yapan pek çok atasözü oluşmuştur: “Başka ülkede padişah olacağına kendi ülkende çoban ol.”, “Başka ilin padişahı olmaktansa kendi ilinin kulu ol.”, “Ana yurdun altın beşiğidir.”, “Doğduğun yer cennettir, suyu şerbettir.” (Aydingün ve Aydingün, 2004: 72)

İhtiyar Savaşçı adlı romanın başkahramanı, savaş artığı bir ihtiyarın ağzından Dağcı, vatan toprakları dışında tutunamayan Kırım Türklerinin psikolojisine dikkat çekmiştir. Kırım halkı, doğup büyüdüğü topraklar dışında iğreti bir hayat sürmek zorunda kalmış, ne kadar iyi koşullarda yaşarsa yaşasın vatan toprağının ona hissettirdiği özgürlüğü ve huzuru bulamamıştır:

“Kırk beş yıl gibi uzun bir zaman dilimi geçmişti Kırım’dan sürüleli. Doğruydu, kök salamamışlardı Sürgünyeri’nde; ne Sürgünyeri’nde ne de başka bir yerde. Kök salamazlardı da. Bin yıllık bir meşe ağacı bittiği topraktan çıkarılıp başka bir toprağa dikilir miydi? Dikilemezdi tabî. Dikilirse bile kök salamazdı yeni yerinde.” (Dağcı, 2015: 81-82)

Vatan toprağı, Dağcı’nın romanlarında daima hayali kurulan bir toprak parçasıdır. Cengiz Dağcı’nın romanlarında da görülen vatan toprağını idealize etme eğilimi, Kırım halkını daima anne şefkatiyle saran, koruyan, doyuran özellikleri ile Kırım toprağı üzerinden bir “anne arketipi” oluşturulduğunu göstermektedir: “Jung, arketiplerin insan beyninin ve bilincinin hayvan düzeyinden çıkıp gelişmekte olduğu binlerce yıl boyunca biçimlendiğini düşünmüştür.” (Fordham, 2015: 22)

Vatan toprağının idealize edildiği bakış açısının altında psikolojik sebepler mevcuttur. *Jung Psikolojisinin Ana Hatları* adlı kitapta Jung, toprağın anne olarak idealize edilmesinde ve toprağa özen gösterilmesinin temelinde yatan nedenleri, yaptığı bir gözlem üzerinden anlatmıştır: Afrika’da ilkel bir kabile olarak yaşayan Watschandiler, ilkbaharda toprağın döllenmesini temsil ettikleri bir ayin düzenlerler. Bu ayinde toprakta derin bir çukur açılarak kadının rahmi sembolize edilir. Çukurun etrafında kendinden geçerek dans eden erkekler, erkek cinsel organı olarak tasvir edilen ellerindeki mızrakları çukura atarlar ve toprağın, bir anne rahmi gibi döllendiğine inanırlar. Yerdeki çukur, dişi cinsel organı temsil etmekle kalmaz, bu aynı zamanda bereketlenecek olan “Toprak Ana” fikrini dile getiren ve libidonun dönüşümünü sağlayan bir simgedir. (Jung, 2015: 23)

“Annemle ben yeniden doğacaktım (!).” (Dağcı, 1998: 259) diyen Dağcı, hayatı boyunca annesi ile memleketi Kırım’ı özdeşleştirdiğini *Hatıralarda Cengiz Dağcı* eserinde ifade etmiştir. Kelimenin gerçek anlamıyla annesinin rahminde dünyaya gelen Cengiz Dağcı, mecazî anlamıyla düşünüldüğünde Kırım toprakları tarafından büyütülmüş, geliştirilmiştir. Onun yazar kimliği, Kırım topraklarında doğmuş ve Kırım tarihi sayesinde büyüyüp

serpilmiştir. Vatan toprağı, yazarın gerek ruhsal gerek meslekî gelişimine annesi kadar katkı sağlamıştır.

Jung'un psikolojiye dair ortaya koyduğu kaynaklardan yola çıkılarak anne arketipi "Anneye ve Kadına Değer" başlığı altında incelenecektir. Bu başlık altında önceliğimiz, vatan toprağının anneye benzetilen yönleri üzerinde durmak ve toplumların yalnızca vatan topraklarında hissettikleri "özgürlük" hissi olacaktır.

Her birey, toplumun bir parçası olarak doğduğu, yaşadığı ve yaşattığı vatan toprağında anlam kazanır. *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında yer alan şu cümle insanın, vatan toprağı ile değer kazandığının göstergesidir:

"Sonra kıyıya kadar inen tarlalar var; boş. Sarı İsmail, Sepetçilerin tarlalarıydı o tarlalar. Ayırık otları bastı her yerini. Tarlalara girilmez oldu. Neden mi? Bu toprakları bırakıp gittiler de ondan. Bu topraklar üstünde yaşatmadılar demesinler bana! Kırıp kestiler elbet. Ama kırıp kesilenler bu topraklarda kaldılar. Biz bu topraklar üstünde yaşadıkça insanız, oğlum." (Dağcı, 2015:126)

Dağcı, bu cümleleriyle vatan toprağını savunmanın ve özgürlüğün nasıl bir "değer" olduğuna işaret etmiştir. Romanda, sürgüne mahkûm edilen Kırım Türklerinin vatan toprağından bir parça taşımak için tüfek namlularının karşısında ölümü göze alarak Kırım bahçelerindeki ağaçlardan bir tane olsun yaprak koparıp koyunlarında sakladıklarını ifade eden Dağcı, vatan havasıyla yeşeren bu yaprakla aslında özgürce yaşadığı günleri hatırlamak isteyen insanların psikolojilerine dikkat çekmiştir. (Dağcı, 2015: 271)

Hatıralarda Cengiz Dağcı eserinde "Yurt, kutsaldı / Ulus, kutsaldı." (Dağcı, 1998: 270) diyen Dağcı, romanlarında "vatan toprağı"nın Türkleri birleştiren bir güç (değer) olduğu fikrini okurlarına ispatlamaya çalışmıştır. Vatan toprağından ayrılmanın hüznünü bıkmadan dile getirdiğini hatta bazı kahramanları, Kırım'ı yeniden hissetmek için oluşturduğunu aynı eserde şöyle ifade etmiştir:

"(Okuru bezdirmek pahasına olacaksa bile) aşınmış ve pek de inandırıcı olmayan ifadeyi tekrar bu satırların arasına koymaktan alamayacağım kendimi: ben yeniden doğuyordum Kırım'la. Zaten Kırım'la gelmişim dünyaya, Kırım'la ölecektim; yaşarken de Kırım'la yaşayacaktım." (Dağcı, 1998: 258)

Korkunç Yıllar'da "Aç, çıplak kalsak da bu toprakta olalım. Ölsek de bu toprakta ölelim." (Dağcı, 2016: 15); *O Topraklar Bizimdi*'de "Canımızı al, toprağı bırak!.. Toprak bizim değil, milletindir!" (Dağcı, 2015:125) diyen Dağcı, ölümünü vatan toprağında karşılamak isteyen ve bir karış vatan toprağı karşılığında canını vermeye hazır bir özgürlük aşığıdır.

Yine *Korkunç Yıllar*'da vatan toprağının Türkleri birleştiren gücünden bahseden yazar, bir toplumu "millet" yapan en önemli unsurun ülke sınırları veya adları değil, ortak tarih ve kültür olduğunu vurgulamıştır. Bu vurgunun altında, farklı adlarla anılarak bölünmeye çalışılan Türklerin özgürce yaşamak uğruna her yolu göze aldıkları gerçeğı yatmaktadır:

"İyi bak bu yıkıntılara!.. Sen benim evladım olmakla beraber, bu toprağın, bu yıkıntıların bir parçasısın.... Seni bu toprak doğurdu, bu toprak besledi. Bil ki yalnız değildin. Büyük bir milletin zengin geçmişı ve parlak geleceğı seninle beraber. Bahçesaray'dan Kaşgar'a vatana kadar binlerce minaremi göklere uzanıyor. Bize Tatar diyorlar, Çerkez diyorlar, Türkmen diyorlar, Kazak diyorlar, Özbek diyorlar, Azer diyorlar, Karakalpak, Çeçen, Uygur, Kabardı, Başkırt, Kırgız diyorlar. Bunlar hep yalan! Deniz parçalanmaz. Biz Türk-Tatarız. Bunu senin kalbinin bildiğı gibi, her Başkırt, her Kırgız, her Kazak'ın, Kırgız'ın da kalbi bilir." (Dağcı, 2016: 27)

Dağcı; bir ağacı binlerce yıldır kök saldığı topraktan sökmeye çalışan *O Topraklar Bizimdi* 'nin başkahramanı Selim'e müdahale eden köylülerin ağacı korumaya çalışan sözleri ile Kırım halkının Kırım toprağına kök salmış vaziyeti arasında benzerlik kurmuştur. Rus politikası yüzünden yaşadığı topraklardan sürgün edilen Kırım insanı, toprağından sökülen ağaç gibi kuruyarak yok olmaya yüz tutacaktır. Bir milletin yok olmasını engellemenin tek yolu, vatan toprağına sahip çıkmaktır. (Dağcı, 2015: 142)

Onlar da İnsandı romanında Ruslar tarafından çiğnenen vatan toprağının acılarını dile getiren Dağcı, Kırım insanından başka hiç kimsenin elinin değmediğı bağların, bahçelerin kaybedilme korkusunu okuyucuya hissettirir. Kırım toprağı, alışkın olmadığı muameleler karşısında çaresizdir:

"Ne zaman balkona çıkıp toprağı baksa toprağı sokaklarda kalmış yetim bir çocuk gibi görüyordu. Toprağın sırtında kaba, kalın çizmeli adamlar, toprağın dilini derdini anlamayan adamlar yürüyordu. Şosede

makineler gürliyordu. Nazlı tarlalar, yeşil bağlar, gelin boylu serviler, nar, şeftali ağaçları, bahçeler, makineye alışık değildiler, makinelerden korkuyorlardı.” (Dağcı, 2016: 442)

Dağcı, *Üşüyen Sokak*’ta işgal altındaki Kırım topraklarında Türklerin özgürce yaşayamadığını vurgulamış, Alman işgali altında bulunduğu sırada Kırım’da ancak “Ben Sovyetler Birliği Uyuşuyum” yazılı kimlikleri ile Kırım Tatarlarının yaşama şansı bulunduğunu ifade etmiştir. Kırım’da güçlü bir şehir yapılaşmasına rağmen, eğitim şartlarının iyileştirilmesine rağmen Tatar Türkleri, Türk kimlikleri ile yaşama hakkı bulamamaktadır. Rus veya Alman kimliği ile yaşamak zorunda kalan Kırım Türkleri, Rusya ve Almanya arasındaki savaş yüzünden zor günler yaşamakta ve atalarından kalan topraklarını Türk kimliği ile savunamamaktadırlar. Dağcı, Türklerin vatan topraklarından uzakta, sığıntı şeklinde yaşamalarından şikâyetçidir (Dağcı, 2016: 65).

Yoldaşlar romanında Dağcı, savaş boyunca sürekli birlikte hareket eden âdeta can yoldaşı olmuş askerler Hasan, Cumay ve Kasım adlı kahramanlar üzerinden toprağın önemine dikkat çekmiştir. Bir gece, toprak üstünde yan yana uyuyan üç arkadaşın üzerine, kaygan toprakta tutunamayan bir kamyon devrilerek üçünün birden ölümüne sebep olmuştur. Savaş boyunca birbirinden ayrılmayan bu üç yoldaş, aynı mezara gömülerek ölüme de birlikte yolcu edilir. Kendisi gibi Kırımlı olan bu üç gencin düşman toprağına gömülmesine üzülen Kırımlı teğmenin tepkisi, Dağcı’nın toprağına verdiği değerin bir göstergesidir. Dağcı, üç askerinin ölümü üzerine kendi ölüsünün de düşman topraklarında kalmaması için dua eden “Teğmen T”nin kişiliğinde, yurt toprağına olan sevgisini açığa vurmuştur (Dağcı, 2015:156-157).

“Bu kez gözyaşlarını tutamadı teğmen: Hasan’ı yalnızca teğmen değil, Demirci, Demirci’nin dağı, Demirci’nin bayırları, Demirci’nin bağları, tarlaları, güneşli kıyıları, kayaları, taşı ve toprağı uğurluyordu sanki teğmenin gözyaşlarıyla birlikte.” (Dağcı, 2015: 160).

Dağcı, Kırımlı askerlerinin ölümüne sadece teğmenin ağlamadığını dile getirmiş, Kırım’da doğup yetişmiş bir gencin ölümünü çok uzaklardan hisseden Kırım’ın topraklarının da ağladığına değinmiştir. Kırım toprakları ile Kırım insanı arasında o derece güçlü bir bağ vardır ki Kırım, kilometrelerce uzaktan ölümünü hissettiğı yiğidi için ağlayacak ölçüde anaçtır.

Aynı romanda teğmen, ölümü de doğduğu topraklarda karşılamak isteğini ve vatan toprağına duyduğu özlemi şu şekilde dile getirmiştir:

“Tanrım dedi içinden teğmen, ‘kaderde ölmek varsa, burada ölmeyeyim. N’olursun, kendi yurdumun topraklarına kavuşmaya yardım et bana, Tanrım. Ölü veya diri, ben benim insanlarımin eti ve canıyla yuğrulmuş toprakta mutlu olacağım yalnızca.’ dedi teğmen içinden ve başı göğsüne düşük, iki eli yanlarına sarkık, üç cesede doğru yürümeye başladı.” (Dağcı, 2015:157)

Yurdunu Kaybeden Adam romanı başkahramanı Sadık ise, bir Alman askeri olarak evini ziyarete gitmiş, kardeşi Bekir’in dağlara çıkarak Ruslarla birlikte Almanlara karşı savaştığını öğrenmiştir. Dağcı, Kırım halkının vatan toprağını savunmada yalnızlık çektiğini, hangi cepheye güveneceğini bilmeyen bir halde yaşamaya çalıştığını göstermiştir:

“Bekir’in göğsünde, N.K.D.V.’nin zinan duvarların da kurumuş kan lekesi gibi kızıl yıldız; benim göğsümde Alman kartalının pençelerinde asılı gamalı haç; iki kardeşin birbirine kavuşması, birbirine bağlanması bütün milletimin timsaliydi sanki.” (Dağcı, 2016: 118)

Aslında Almanlar ile Ruslar arasındaki savaş, Tatarları hiç ilgilendirmemeli, onların hayatlarını etkilememelidir. Ancak Tatarlar, bu iki ırkın savaştığı topraklarda yaşayan ve bu toprakların esas sahipleri olarak savaşa katılmak zorunda kalmışlardır. Çünkü söz konusu topraklar, savaş taraftarlarına değil bizzat kendilerine aittir.

Cengiz Dağcı, bir milletin ancak vatan toprakları üzerinde yaşayarak özgür olabileceğine inanan ve vatan toprağının kıymetini bilen biri olarak, vatan hasreti ve özgürlük kavramlarına eserlerinde yukarıdaki şekilde yer vermiştir. “Vatan toprağı” ve “özgürlük” kavramları, yine toprakla bağlantılı olarak toplumsal anlamda değer taşıyan “barış” ve “eşitlik” olgularını da yanında getirmektedir. Yazara göre vatan toprağındaki özgürlüğün temelinde de dünya işleyişinin kökeninde de “barış” ve “eşitlik” değerleri yatmaktadır.

4.4.2.2. Barış ve Eşitlik Özlemi:

Farklı toplumlar arasındaki eşitlikçi ve barışçıl anlayışın temeli, toplumlar arasındaki karşılıklı saygı ve hoşgörüyeye dayanmaktadır. Çok uluslu toplumların barış içinde yaşamaları için bu ulusların eğitim anlayışlarının farklı kültürlerle saygı göstermek gerektiğini ve bir kültürün diğeri kadar değerli olduğunu belirten eşitlikçi bakış açısına sahip olması şarttır:

“Değerler öğretiminin öğrencilerin kendilerini yönlendirmesine yardım etmesi, ancak bir beyin yıkama süreci haline gelmemesi gerekir. Toplumun çoğulculuğuna saygı gösterilmeli, öğrenciler şu veya bu yöne itilmemelidir. Bu yaklaşım yasayla yasaklanmıştır.” (Ziebertz, 2007: 448)

Dağcı’ya göre bir ülkede barış ve huzur içinde yaşamının en önemli koşulu “eşitlik”tir. Bir toplum, içinde birden fazla etnik kültür barındırmasına rağmen bu farklılıklara devlet nezdinde eşit muamele edebiliyorsa orada gerçek “barış”tan söz edilecektir. Dini, dili, ırkı, mezhebi ne olursa olsun insana yalnızca insan olduğu için eşit değer gösterilmelidir. Farklı kültürleri benimsemiş toplumlara karşı “eşitlik” algısı oluşturulmalıdır, zira aksi bir tutum suç teşkil edecektir.

“Genel olarak toplum, toplumsal gereksinimlerini gidermek için etkileşim içerisinde olan, belli bir coğrafyada ortak kültürü paylaşan çok sayıdaki insandan oluşan birlikteliktir. Grup kişilerden, toplum ise gruplardan oluşur.” (Turan ve Ulusoy, 2014: 99)

Ruslar ve Kırım Türkleri ortak coğrafyaya sahiplerse de ortak kültürle sahip olmadıklarından bu iki ayrı grubun bir toplum oluşturması çok zor bir süreçtir. Dağcı, eserlerinde bu duruma ve bu durumun getirdiği sıkıntılara dikkat çekmiştir. Bu zor süreçte en önemli nokta, iki grubun da birbirlerinin farklılıklarını yaşamalarına “eşit” şekilde müsaade etmesidir. Ruslar; Kırım’da Tatar Türklerini, diğer topraklarda diğer Türk boylarını, onların kültürlerini, tarihlerini yok sayarak “müşterek” bir Rus toplumu meydana getirmeye çalıştığı için Rus ve Türk grupları arasında çatışma doğmaktadır.

Dağcı eserlerinde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çatısı altında yalnızca Türklerin değil, Türkler ile beraber Slav baskısı altında kalarak aynı kaderi paylaşan diğer toplumların da yaşam hakkını savunmuştur. Yazar, farklı grupların barış içinde yaşayarak dünyaya örnek teşkil etmelerini amaçlamıştır.

Üşüyen Sokak romanına göre savaşlar son bulduğunda ve farklı etnik kimliklerin arasına düşmanlık tohumları ekilmediğinde dostane yaşam mümkün olacaktır:

“Kapılar, pencereler ve kaldırımlar ikinci güneşinin kaldırımlarında ıslıl ıslıl; köşe başlarında akasyaların gölgesinde Sosyalist Cumhuriyetimizin Tatar asıllı, Rus asıllı, Kırımçak² ve Karaim asıllı gençleri, elleri ceplerinde, sakızları çiğneye çiğneye gümüş başlı kuşaklarını gösterip caka satarlar

² *Kırım Türklerinin bir boyu*

sokağın karşı yakasında kendilerini gözetleyen güler yüzlü kızlara.” (Dağcı, 2016: 69)

Cengiz Dağcı, yalnızca Tatar Türklerinin değil Bulgaristan sınırlarında yaşayan Türklerin de millî kimliklerinin değiştirilmeye çalışıldığına, Bulgar kimliği ile Türk kimliğine eşit yaşam hakkı sunulmadığına dikkat çekmiştir. Dağcı, *Yansılar 2* eserinde 2017 yılında vefat eden Naim Süleymanoğlu’na değinerek bu duruma dikkat çekmiştir:

“Rekor üstüne rekor kırarken sadece halteri değil; bir sosyalist devlet tarafından en kaba tedbirlerle Türk oldukları unutturulmaya ve Bulgarlaştırılmaya çalışılan Bulgaristan Türkleri’nin yüzünü, çilesini, özlemlerini ve umutlarını kaldırıyordu Naim Süleymanoğlu.” (Dağcı, 2012b: 170)

Kırım Türklerinin Ruslaşmayı reddetmesi gibi Naim Süleymanoğlu da Bulgarlaşmayı reddetmiştir. Cengiz Dağcı, tarihin farklı dönemlerinde farklı milletlerin Türk kimliğinin yaşamasına fırsat tanımadığını vurgulamıştır. Bu fırsat eşitsizliğine rağmen Türkler, öz benliklerini yitirmeden yaşamlarını sürdürmüştür.

Dağcı, *Genç Temuçin* adlı tek tarihî romanında, eşitsizliklerle mücadele eden Türk toplumuna kökten yerleşmiş “eşitlik” kavramının Türk hukuk sisteminin temelini nasıl oluşturduğunu göstermiştir. Hiçbir suçu cezasız bırakmayan Türk toplumu, ceza sisteminde âdil davranmaya özen göstermiş ve toplumsal yaşamdaki düzeni sekteye uğratan her suçluyu, kendi yanlış davranışı ile cezalandırmıştır:

“Kaatile karşı af hakkı kullanılmaz Merkit ulusunda. Öldürmeyip de kol kesen suçlunun bacağı kesilir; vücuda verilen her yara karşılığına suçluya aynı yara verilir.” (Dağcı, 2016: 26)

Genç Temuçin romanında Dağcı, Temuçin ile askerlerinden biri arasındaki konuşmaya yer vermiştir. Romandaki kahramana göre bir askerin ve devlet adamının toplum tarafından hatalarının affedilmesi için tek yolu, toplumu birleştirici adımlar atmasında gizlidir. Dağcı, bir askeri veya devlet adamını kahraman yapan özelliklerin başında toplum içindeki barışı sağlama çabası olduğuna dikkat çekmiştir:

“Suçluysan bile, bu topraklar üstünde yaşayan insanların kalplerinde kardeşlik duygusu uyandırır da onları birbirlerine sevgiyle bağlarsan, Moğol’un değneği dibinde bedenimden ayrılmış ruhum bir gün seni arayıp

bulacak, suçluysan bile senin önünde diz çökecek, senin bugün bizi kıran o ellerini öpecek, Temuçin' diyordu.” (Dağcı, 2016: 294-295)

Eşitlik, Dağcı için o derece önemlidir ki yazar, sadece yaşamda değil ölüm esnasında dahi eşitliği sorgulamaktadır. *Üşüyen Sokak* romanında, Yahudi olduğu anlaşılan Almira adlı kahraman eserin son sayfalarında Alman askerlerce öldürülür. Almira'nın ölümü üzerine eserin başkahramanı Haluk'un içine düştüğü ruhsal karmaşayı dile getiren Dağcı'ya göre hayatı boyunca açlıkla ve ölümlerle burun buruna yaşayan insanların hangi dine mensup olduklarının, öldükten sonra bir önemi kalmamıştır. Cennetin kapıları önünde tüm insanlar birbirine eşittir, eşit olmalıdır (Dağcı, 2016: 189-190).

Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanındaki Alman hükümetinin eşitlikçi yaklaşımına dikkat çekmiştir. Roman kahramanı İsmail, savaş ortamında olunmasına rağmen askerler arasında adaleti sağlamaya çalışan Alman yönetimini takdir etmiştir. Alman hükûmeti; savaşın zor koşullarına karşın askerlerini memnun etmek ve savaşma güçlerini kaybetmemeleri için elinden geleni yapmakta, cephe giderleri için ayrılan yiyecek ve giyecekleri askerleri arasında eşit şekilde pay etmektedir. Eşitlikçi tutumun adaletin temeli olduğunun fark edilmesi ve tüm yaşam alanlarının bu bilinçle düzenlenmesi önemli bir husustur:

“...Banyodan sonra Noel paketleri dağıtıldı yol inşasında çalışanlara: bisküvi, iki çubuk çikolata, ersatz kahve tozu, kişi başına bir paket sigara. (Savaş içinde dahi) Alman adaletine, bir de cömertliğine şaşıyorum.” (Dağcı, 2015:372)

Benim Gibi Biri adlı romanında görüldüğü üzere Dağcı kimi zaman “barış” konusunda içindeki inancı yitirmektedir. Barışın elde edilebilmesi için savaşmak gerektiğini savunan yazar, kendi içinde bir gel git yaşamaktadır. Dünya üzerinde salt barış olması gerektiğine inanan yazar, savaş ortamında tanık olduğu acımasız sahneler sonucunda, öldürmenin mecburiyetinden yakınmıştır:

“Biliyorum, dünyada yaşamak kolay değil- savaş var. İnsanlar ölüyor, öldürüyorlar. Sen de öldüreceksin. Niçin mi? İnsanca yaşayabilmen için. Özgürce yaşayabilmen için sen de öldüreceksin.” (Dağcı, 2013: 143)

Yoldaşlar romanında, savaş boyunca birbirinden ayrılmayan can yoldaşı üç Kırımlı asker Hasan, Cumay ve Kasım adlı kahramanların üzerine uyudukları sırada kaygan toprakta tutunamayan bir kamyon devrilmiş ve ölümlerine yol açmıştır. Bu dünyada savaşın sona

ermesine ihtimal vermeyen teğmen, üç askerinin ölümü üzerine barışın ancak mezarda mümkün olduğunu fark etmiştir. Hayatı savaşta geçen askerlerin arkalarından edilecek en kıymetli dua “barış”tır:

“Gömdüler. Üzerlerini söğüt dallarıyla örttüler. Mezarın başı ucuna bir miğfer koydular. Miğfere süngüyle çizip şu sözleri yazdılar: Burada üç serçe yatıyor. Asker yoldaşlarının istirahat ettikleri bu yamaçta ebedî barış içinde yatsınlar.” (Dağcı, 2015:120)

4.4.2.3. *Dayanışma-Yardımlaşma-Birlik-Beraberlik:*

“Ruslaştırma Politikası” başlığı altında ele alınan “mankurtlaştırma”nın boyutlarından biri olan dil bilincini, toplumsal dayanışmayı sağlama noktasında da ele almak gereklidir. Tarih, kültür, din olgularının yanı sıra bir toplumu birleştiren ve bütünleyen temel esaslardan biri, toplumun dilidir. Kanaatimizce, bir devlet kaç farklı etnik gruptan insana sahip olursa olsun, insanlar arasındaki tüm farklılıkların sıfırlandığı ve herkesin eşitlendiği, üzerinde herkesin eşit hak iddia edebileceği varlık, dildir. Cengiz Dağcı; dil bilincinden bahsettiği pek çok eserinde olduğu gibi *Korkunç Yıllar* romanında da Kırım Türkçesinin Kırım’da yaşayan insanlar arasındaki iletişimin esasını oluşturduğuna, bir Kırım köylüsünün ağzından dikkat çekmiştir:

“Yok Süleyman! Benim gibi düşünen bir âlimin başına neler geleceğini sen de iyi bilirsin. Sonra dil, yalnız âlimin dili değildir. Herkesin dilidir. Çobanın, köylünün, bütün milletin... Herkesin...” (Dağcı, 2016: 50)

Ortak bir kültür yaratma noktasında toplumda içinde iletişim sorunu yaşanmaması adına bireylerin dil bilincine sahip olması önemlidir. Bir topluluğun aynı dili konuşması kimi durumlarda tek başına yeterli olmayacaktır. Topluluğun bireyleri arasındaki dayanışma ve birlik olma hissi, o gurubu “millet” boyutuna taşıyacak diğer önemli hususlardır.

Sosyal değerlerin temelinde yatan “dayanışma” olgusu, Cengiz Dağcı tarafından sıkça işlenmiştir. Toplumlari oluşturan bireylerin iletişimini sağlayan ve birbirine bağlılığını kuvvetlendiren en önemli nokta “bir olma” isteği ve buna bağlı olarak aralarındaki yardımlaşma arzusudur. Ayrıca toplum içinde işbirliğinin sağlıklı şekilde var olması için bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen belli başlı kuralların olması gereklidir. Bu kurallar olmadığı takdirde toplumun kaosa sürüklenmesi muhtemeldir. Akbaş, bu konuyu şöyle ifade

etmiştir: “Toplumlar uyulacak kurallar konusunda ortak bir anlayışa varmadıkça, huzur içinde ve işbirliği halinde yaşayamazlar.” (Akbaş, 2008: 22)

İsmail ile Ayşegül Aydıngün’e göre, sürgün edilerek dünyanın farklı köşelerine dağılmalarına rağmen Kırım Türklerinin tarihten silinip yok olmalarını engelleyen unsur, kültürlerine sahip çıkarak toplumsal dayanışmaya önem vermeleri olmuştur. Toplumsal dayanışma, Kırım Türkleri için, sürgün politikasını benimseyen Rus hükümetine karşı bir mücadele mekanizması halinde işlemiştir (Aydıngün ve Aydıngün, 2004: 64).

Cengiz Dağcı *Genç Temuçin* adlı tarihi romanında bir toplumun kendi içinde anlaşmazlığa düşmesi halinde yok olma tehlikesiyle karşılaşacağına dikkat çekmiştir. Genç Temuçin’in annesinin dilinden toplum içinde bulunması gereken dayanışmaya dikkat çeken Dağcı, toplumun temel taşlarından “birlik olma”ya şöyle dikkat çekmiştir:

“—Sen Temuçin.. sen benim karnımın içerisinde ellerinde kanlı bir çul tutarak çıktın. Seni doğururken yaralı bir kaplan ana gibi uludum. Senin kardeşin Kasar, kendi kardeşlerine saldıran, kendi kardeşlerinin etlerini ısırarak kuduz bir köpek gibidir. Bektar ve Belgutay kış günlerinde meyvus kurtlara benzerler. Siz hepiniz ahmak, öz anneleriyle kur yapmak için arkadan sırtlarına sıçrayan utanmaz deve yavruları gibisiniz. Birlik olup, el ele omuz omuza sizi yok etmek isteyenlerle savaşacağınız yerde birbirinizi öldürüyor, etlerinizi parçalıyor, kemiklerinizi kendi ellerinizle kırıyorsunuz. Siz yok olacaksınız. Ama Çinliler değil; Tatarlar da değil, siz kendi kendinizi yok edeceksiniz!” (Dağcı, 2016:162)

Dağcı, bir aileyi veya bir toplumu dağıtmanın en basit yolunun “bölücülük”ten geçtiğine dikkat çekmiştir. *Genç Temuçin* romanında, ister aile ister millet olsun, bireylerinin birbirini koruyup kollamadığı toplulukların bozulma ve dağılmaya mahkûm olduğunu vurgulamıştır. Birlik olmak ve dayanışmadan yana olmak, sosyal hayatın kurulmasını her koşulda sağlayacak, belki de tek değerdir:

“Neden birbirinizi aç kurtlar gibi parçalıyorsunuz? Yok olunuz öyleyse! Git gide yok olunuz! ... Birlik olup, birbirinize bağlanıp yaşamayı bilmiyorsunuz yok olacaksınız!” (Dağcı, 2016: 163-164)

Cengiz Dağcı, *Benim Gibi Biri* romanında “tarih artığı” ifadesiyle sadece Türk toplumu içindeki birliğe değil toplumlar arası beraberlik ihtiyacına da dikkat çekmiştir:

“Ama sen... Bir zamanlar Yahudiler kurşuna dizildiler- ben Yahudi değilim dedin, ağlamadın; Katolikler hapisane zindanlarında çürütüldü bir zamanlar- ben Katolik değilim dedin, ağlamadın; tarih artığı Kırım Tatarları katledildiler- ben bir Kırım Tatarı değilim dedin, ağlamadın.” (Dağcı, 2013:107)

Metin Savaş’a göre “tarih artığı” ifadesi, bir zamanların devasa Altınordu ülkesinden ve bir zamanların güçlü Kırım Hanlığından geriye kalan bölük pörçük Kırım Tatar Türklüğünün dramına dikkat çekmektedir (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 151). Dağcı, *Benim Gibi Biri* romanında geçen yukarıdaki satırlarda; yalnızca kendi mensubu olduğu etnik grubu önemseyen, bunun dışında kalan toplulukların sevinç ve hüznelerini görmezden gelen insanları eleştirmiştir. Hâlbuki insan, sosyal bir varlık olarak yaratılmıştır ve toplumlar birbiriyle sürekli etkileşim halindedir. Bir zamanlar, gücüyle dünyaya kafa tutan Türk devletlerinin başına gelenler, başka bir zaman başka bir halkın da başına gelebilir. Deyim yerindeyse ‘Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.’ fikriyle hareket eden insanlar, hayatın bir noktasında mutlaka görmezden geldikleri topluma ‘muhtaç’ kalacaklar, hatalarını ve acizliklerini ise ancak o zaman anlayacaklardır. Toplumun bir parçası olmaktan kaçarak toplumsal dayanışmayı reddeden insanlar, yalnız kalmaya mahkûmdurlar.

Onlar da İnsan romanında “Bekir Ağa” adlı kahraman, kapısına gelen aç, sefil insanların hangi milletten olduklarına bakmaksızın onlara evini açarak karınlarını doyuracak cinsten insana değer veren, insanın müşkül durumuna sırt çevirmeyen, “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.” düsturunu benimseyebilmiş hassas bir karakterdir. (Dağcı, 2016: 78) Dağcı, Rus veya Türk olduğuna bakmaksızın, kendi komşusu olup olmadığına dikkat etmeksizin muhtaç insanlara yardım etmek gerektiğine inanan Bekir Ağa’nın sözlerinde yardımlaşma isteğini vurgulamaktadır:

“--Ayşe, Ayşe! Söyle annene sofraya hazırlasın. Vah, vah, vah vah!
Esmâ, buraya gel! Hayır, gir içeri, sofrayı hazırla!

Sofanın yanından, Esmâ seslendi:

--Kimmişler?

--Durma orda, kimmişler diye. Kim olurlarsa olsunlar, Allahın kulları işte, görmüyor musun? Yiyecek, içecek çıkar evden.” (Dağcı, 2016: 78)

Dağcı, kapılarına gelerek yardım dilenen baba oğulun, Kırımlıların topraklarına el koyan Rus ırkından oldukları gerçeğini görmezden gelerek, okuyucu karşısında *Onlar da*

İnsandı cümlesinin doğruluğunu savunmuş, insanı insan yapan yardımlaşma ve dayanışma değerlerine dikkat çekmiştir.

Yazar, eserin ilerleyen sayfalarında Ruslara yardım eden, işveren ve onların karınlarını doyuran Bekir Ağa ile ailesinin, Ruslar tarafından nasıl eziyet gördüklerini gözler önüne sermiştir. İnsanlık onuruna yakışır şekilde davranarak İvan ve babasından yardımını esirgemeyen Bekir Ağa'nın, bu iki Rus yüzünden köylüsü (aslında milleti) karşısında düştüğü zor durum, *Onlar da İnsandı* sözünü okuyucuya sorguladır. Böylece Dağcı, Bekir Ağa nezdinde yardımına ihanet edilen ve iyi niyetleri suiistimal edilen insanların toplumsal dayanışmaya olan inançlarını kasten baltalayan grupları ortaya koymuştur. Bu gruplar, Kırım topraklarını Rusya hâkimiyeti altına almak niyetiyle bölücülük faaliyetleri gerçekleştiren gruplardır.

Dağcı, *Onlar da İnsandı* romanındaki yardımseverlikten anlamayan insanlara karşın *Korkunç Yıllar* romanındaki Sadık'ı, savaş ortamında olsa da insanlara faydalı olma kıymetini yitirmeyen bir asker olarak karşımıza çıkarır. Sadık'ın zihni, Alman üniforması giymiş şekilde Türkistan için savaşmak fikriyle meşgulken bile görme engelli birini yolun karşısına geçirerek toplumsal görevini yerine getirmekten memnundur. Ayrıca Dağcı, görme engelli bu kişinin milliyetine yer vermeyerek yardımlaşmanın insanî ve evrensel bir değer olduğuna ve ırk ayrımı gözetmeksizin yapılması gerektiğine de dikkat çekmiştir. Engelli bir kimseye yardım etmek, savaşta bile olursa, ayrı bir değer taşımaktadır ve insanlık onuru, savaştan üstündür (Dağcı, 2016: 254).

“Kendimizi her şeyden özgür kılmamalıyız, bunun yerine Durkheim’e göre sosyal kararlılığımızın ve mutluluğumuzun bir ön şartı olan toplumsal dayanışmayı başarmaya çalışmalıyız.” (Skirbekk ve Gilje, 2006: 506-507)

19. yüzyılın önemli sosyologlarından Emile Durkheim, dikkatli bir işbölümü ile bireyciliğin de kaybolmadığı bir toplumsal dayanışma ortaya koymuştur. Buna “organik dayanışma” adını vermiştir, bu dayanışmada tıpkı bir organizmanın parçaları gibi tüm bireyler birbirine bağlıdır ve işbölümü sağlıklı şekilde ilerler. (Skirbekk ve Gilje, 2006: 506-507).

“Organik dayanışma” sayılabilecek bir örnek *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında mevcuttur. Roman kahramanlardan Halide, kör bir dilenci ile iletişime geçerek hayatla dilenci arasında, kısa bir anlığına da olsa, köprü kurmaya çalışır. Yardımlaşmak,

özellikle insanın kendisinden daha müşkül durumda olan varlıklara yardım etme hissi duyması, toplumu oluşturan en önemli unsurlardandır. Din, dil, ırk, maddiyat ayrımı gözetmeksizin zor durumdaki herkese yardım eli uzatmak, insan olmanın gereklerinden biridir ve toplum yapısını güçlendirmede fazlasıyla etkilidir. (Dağcı, 2015: 34)

Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*'da yer verdiğine göre, üzerinde asker üniforması bulunması sebebiyle kendisinden yardım isteyen hemşerilerine, ordudan ayrılma kâğıdını kullanarak yardım etmiştir. Milletine yardımcı olmanın verdiği mutluluk ve huzur, yazar için hayati önem taşımaktadır. (Dağcı, 1998: 181-182) İnsanlar arasındaki dayanışma ve yardımlaşmaya önem vererek bu ilkeye göre kendi hayatını düzenleyen Dağcı, romanlarında da gerek bireyler gerekse toplumlar arasındaki “bir olma” vurgusuna dikkat çekmiştir.

4.4.2.4. İnsan Sevgisi:

Yalnızlık, Cengiz Dağcı için vatanından uzakta kaldığı zamanlarda kendisine ve yarattığı kahramanlara eşlik eden yegâne duygudur. Vatanından uzak kaldığı zamanlarda yalnızlık hissi içinde bile olsa, içindeki insan sevgisinin ölmediğini hissettiren pek çok cümlesi de mevcuttur. Vatanından uzakta onu hayata bağlayan varlık, insanlardır.

“‘Kişinin değeri’ kişinin toplumla ilgisi bakımından özel durumudur.

Kişinin bir sayıdan fazla bir şey olması, ‘insan hakları’ bakımından diğer kişilerle eşitliği, hiçbir şekilde araç olarak kullanılmaması gerekliliği ve bu gibi şeyler kişinin değerinin ifadesidir.” (Kuçuradi, 2010: 41)

Dağcı, “insan olma”nın değerinin bilincinde olan ve bu bilinçle hayatını sürdüren bir yazardır. *Benim Gibi Biri* adlı romanda yazar, yalnızlıktan ziyade aslında insana duyduğu sevgiden ve çevresinde bilinçli insana duyduğu özleminden bahsetmekte, dünyadaki haksızlıklar karşısında yanında bulunmasına ihtiyaç duyduğu bir dosttan söz etmektedir:

“Ben yalnız değilim! Eti etimden, kanı kanımdan biri olacak yanı başımda. Haksız suçlamalara uğradığım zamanlarda suçsuzluğumu savunacak biri olacak yanı başımda. Yeniden gurbet yollarına düştüğüm takdirde, benimle birlikte yürüyecek; öfkemi ve hüznümü anlayacak biri olacak yanı başımda.” (Dağcı, 2013: 182)

Dağcı insanın, belirli bir siyasî görüşe, politik kesime dâhil olmadan yalnızca “birey” olarak değer görmesi gerektiğini savunmuştur. Kişi, sadece insan olarak doğduğu için, üretebildiği ve hissedebildiği için değer görmelidir. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanının başkahramanı İsmail Tavlı, siyasî görüşünü ısrarla öğrenmek isteyen insanlar sorularına verdiği şu cevapla, Dağcı’nın politik fikirlerden bağımsız olarak insana değer verilmesi gerektiği fikrini ispatlamıştır: “*Ben Tavridalı İsmail Tavlı’yım*” Ancak insanlar birbirlerini dinlerine, dillerine, ırklarına, fikirlerine göre sınıflara ayırarak kutuplaştırmayı tercih etmekte ve insanın gerçek değerini yok etmektedir. (Dağcı, 2015:125)

Cengiz Dağcı, romanlarında insan sevgisine sahip bireylerin tersine gaddarca yaşamı tercih etmiş insanlardan da örnekler sunmuştur. *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya’nın asker yetiştirdiği kamplarda yer alan askerlerden biri, deyim yerindeyse, insan sevgisinden nasibini almamış bir tiptir:

“—Almanların arasında, Hans isminde, korkunç bir cellat vardı. Kampta biz ona, ‘Kanlı Hans’ derdik. Bazen birbirimiz yanılır da Hans diyecek olsa, o birden haykırarak:

--- Kanlı Hans! diye doğrulturdu. Bu isimle övünürdü...” (Dağcı, 2016: 62)

Dağcı, aynı romanda II. Dünya Savaşı’nda Almanya cephesinde yer aldığı takdirde Türkistan hayalinin gerçekleşeceğine inanan Kırmırlı bir askerın “insanlık dışı” davranışlarına dair itiraflarına yer vermiştir. Kırmırlı asker, Türkistan hayali uğruna, bulunduğu cephedeki devlet yönetiminin emirlerine göre hareket ederek hata yaptığını dile getirmiştir:

“Biz, biz istiklal askerleri, tüfeklerimizle beraber Türkistan’ın en aziz geleceğini omuzlarımızda taşıdığımız gibi, o çoluk çocuğun, o kadınların gözyaşlarının azabını da içimizde taşıdık. Biz de vahşi, insan kılığında çıkmış o onbaşların izlerine basarak yürüdük. Onların vahşiliğine çarçabuk alıştık. Biz de o onbaşlar gibi hayatın vahşi keyfiyle sarhoş olup başkalarının telaş ve korkularını kendimize zevk, eğlence ettik. Hayatın ve insanlığın bize verdiği güzel, ilahî şeyleri ayaklarımızın altına aldık, ayaklarımızdaki Prusya çizmelerinin altına alıp körcesine, ahmakçasına ezdik. Ebedî gayemize, aziz Türkistan’ımıza ulaşmaya çalışırken çok fena şeyler de yaptık.” (Dağcı, 2016: 36)

Yurdunu Kaybeden Adam romanında Kırımlı bir asker, Türkistan hayali peşinde koşan Türklerin farkında olmadan diğer insanlara zarar verdiğini itiraf ederken *O Topraklar Bizimdi* romanında bu itiraf karşı cepheden gelmiştir. Bir Rus, Kırım Türklerine haksızlık edildiğini itiraf etmiştir:

“...Ben yirmi yıldır işte şu evde yaşıyorum. Tatarlardı komşularım. Gerçeği bilmek ister misin? Söyleyeyim sana. Ziyan görmedim ben Tatarlardan. Müslüman olmasına Müslümandı onlar da. Onlar da Türk’e benziyor ama Tanrı var, Tanrı! İyi insanlardı. Ama bizimkiler ne yaptılar Tatarlara? Yanköy’de Tatarları kurşuna dizdiler, birçoğunu da ağaçlara astılar. Bütün gün pencereden şu ölümlere bakıyorum ve kendi kendime, haksızlardı bizimkiler diyorum.” (Dağcı, 2015: 510-511)

İster Türk ister Rus olsun, karşısındaki insanı sevmek ihtiyacı her bireyin içinde mevcuttur. Toplumsal boyutta insanı sevmek ihtiyacı dile getirilmek yerine savaşmak tercih edilse de bireyler, kendi içlerindeki insan sevgisini ve insanlara karşı uygulanan haksızlıkları dile getirebilmişlerdir.

4.4.2.5. Saygı-Sevgi-Sadakat-Dostluk-Güven:

Saygı, sevgi, sadakat, dostluk ve güven hisleri; bireyin insanî davranışlarını pekiştiren duygulardır. Tezcan’a göre bu duygular iki farklı kaynaktan beslenir:

“Aydın (1991)’ın da vurguladığı gibi en temel tanımıyla değerler, nesne, birim ve davranış kalıplarına yüklenmiş bir şey, nispi bir kıymettir. İnsanla ilgili olmakla birlikte insanı aşan bir yönü olan değerler köklerini iki temel kaynaktan alır: Dış kaynaklar ve iç kaynaklar. Dış kaynaklar, toplumun tarihinin derinliklerinden süzülerek gelen kültürel zenginliklerdir. İç kaynakların kökü ise bizzatıhi bireyin kendinde saklıdır. Bireyin insan olarak sahip olduğu meziyetleri, kişiliği, karakteri gibi unsurlar da değerlerin şekillenmesinde rol oynar (Tezcan, 276; Turan, Ulusoy, 2014: s.4’teki alıntı)

Değerlerin, kaynağını dıştan ve içten aldığı düşünüldüğünde insanın içsel değerlerinin başında sevgi, saygı, sadakat, dostluk, güven gibi duyguları gelmiştir. Bunlar, kanaatimizce, sıradan duygular olmanın ötesinde hem bireylerin içsel dengesini hem de bireyler arasındaki hayatın dengeli akmasını sağlayan değerlerdir.

Cengiz Dağcı *Dönüş* romanında, “sevgi hissini avuçlarında taşıyan” yani sevgiyi metalaştırmış ve hemen herkesle “ölçüsüzce” sevgisini paylaşabilen insanlara karşı olan nefretini dile getirir:

“Veli gene de o ciddi tavrıyla başını salladı ve sustu. Susuşuyla bana yakınım hoşgörülü davranmamın, sevebildiğimden daha fazla sevmemin icabettiğini hatırlatmak istiyordu galiba... Ama sevgi!.. Ah, o sevgi sözünden ben bazen öyle tiksiniyorum ki! Hele kalplerini avuçlarının içinde taşıyan insanların sevgisinden.” (Dağcı, 2016: 21)

Cengiz Dağcı’ya göre sevgi; asla maddiyata dökülmemeli ve insanların yüreklerinde sıcaklığını daima korumalı, yalnızca hak eden insanlarla paylaşılmalıdır; zira sevgi, en değerli duygudur.

Dostluk ve komşuluk ilişkilerinde samimiyete önem veren Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında insanların birbirlerine hatta çevrelerindeki hayvanlara karşı hissettikleri bağlılığa dikkat çekmiştir:

“Kedi bakmıyordu bana; bu evden ayrıldığımızı bilmiyordu. Belki bu yüzden gözlerim yaşarmıştı. Şimdi niçin ağladıklarını bilmediğim halde, annemi uğurlayan kadınların gözyaşları yabancı gelmiyordu bana.” (Dağcı, 2015:171)

Özellikle komşuluktan doğan dostluk ilişkilerini, toplumun temelini oluşturan en sağlam bağ olarak gören Dağcı, “*Eski dosttan ayrılmak ne zormuş meğer!*” diyerek sürgün edilmelerine ve birbirlerinden uzaklaşmalarına rağmen insanların arasındaki dostluğun sapasağlam kalacağını okura aktarmıştır.

Genç Temuçin romanında Dağcı, dostluğun farklı bir yönüne dikkat çekmiştir. Roman kahramanı Temuçin’e yardım edemeyecek kadar yaşlanan dostu Çelmay, Temuçin’den af dilemek için öz oğlunu bir “köle” olarak kendisine armağan eder:

“Geldim. Af dilemek için değil, sana etimi, kanımı, canımı vermek için geldim. Ama nasıl? Ben kocadım, Temuçin. Ama bak, benim oğlum Çarcutay genç ve dinçtir. Al onu, Temuçin. Senin olsun. Atının üzengisini tutsun sana, senin girip çıktığın çadırların kapısını açsın. Senin yanında yaşasın, senin yanı başında savaşınsın.” (Dağcı, 2016: 215)

Görüldüğü gibi Çelmay, değer verdiği arkadaşı uğruna oğlunun özgürlüğünden vazgeçecek denli dostluğa önem veren bir kahramandır.

Dağcı, *Korkunç Yıllar*'da da dostluk kavramına dikkat çekerek Kırım'da doğmuş insanların, ırkları ne olursa olsun, birbirlerini hemşeri olarak görmekten asla vazgeçmediklerini göstermiştir. (Dağcı, 2016: 79) Savaş ortamında pek çok insan birbirine düşerken ve insanî değerlerini yitirirken kimileri hâlâ sağduyularını korumakta ve birbirlerine sevgilerini, dostluklarını gösterebilmektedirler. Yazar, dünya üzerinde böyle bir dostluğun hayaliyle yaşadığını hissettirir.

Yazar, *Dönüş* romanında sevginin yanında sadakati, eserin başkahramanı ile Anna adındaki evli Rus kadının arasındaki yakınlaşma üzerinden işlemiştir. Bu ilişki olumlu bir tablo ortaya koymamaktadır. Kadın evlidir fakat vücudunu paylaşmak konusunda evlilik bağını önemsiz bulmakta, evliliğine sadakat göstermemektedir. (Dağcı, 2016: 62) Bir erkek olarak bundan faydalanmak isteyen kahramanın tutumu da tamamen ahlak dışıdır. Dağcı, sadakatsizliği eleştirdiği bu ilişkide, toplumun çürümüşlüğüne vurgulamıştır.

Kadın-erkek ilişkilerindeki tutumların yanı sıra insanoğlu için önemli bir diğer sosyal değer, saygıdır. Güngör, saygı için şunu belirtmiştir:

“İşbirliğinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkan ve sosyal hayatın geliştirdiği yeni bir duygu da karşılıklı saygıdır. İki insan birbirlerine eşit derecede kıymet verirler ve birbirlerine sadece belirli birtakım eylemler çerçevesinde değerlendirmekten kurtulurlarsa o zaman karşılıklı saygı var demektir.” (Güngör, 2000: 48)

Güven ile saygı arasında bağlantı olduğuna inanan Cengiz Dağcı da *Üşüyen Sokak* adlı romanında insanların birbirine güvenmediği ve birbirine sürekli kuşkuyla yaklaştığı bir ortamda özsaygının da yok olduğuna dikkat çekmiştir. Eserin kahramanı Haluk, yazdığı hikâyeleri sakladığı küpten kuşkulanan kişinin gizli polis olma ihtimaliyle kendisini tehlikede hissetmektedir:

“Gizleyecek ne vardı sanki bu küpün içerisinde? Hikâye! Sadece hikâye! Hem basbayağı hikâyeler! Basbayağı oldukları için mi? Hikâyeler değil, bizim yaşadığımız hayattı basbayağı bir hayat... Anlardı seni! Ne duruyorsun orada? Konuş, bir şeyler söyle! Seninle birlikte odana girip rakı içmek istiyor adam; çene çalmak, biraz açılmak istiyor!.. Suç mu yani? Kof bir adamsın sen! Belki hastasıdır. Konuş. İnsan insansız edemez. Hele

sen!.. Issız bir köşeye sıkıştırılmış senin gibi birinin herkesten çok ihtiyacı var dostluğa. Ya gizli polis ise... Olsun; gene konuş.” (Dağcı, 2016: 15)

Topluma olan güvenini kaybeden Haluk, ayrıca yazdığı hikâyelere olan saygısını, yazar olarak kendine duyduğu saygıyı da yitirmiştir ve hikâyelerinin bayağı yazılar olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bu kuşkucu ve öz güveni düşük tavırların altında yatan sebep, siyasî uygulamalardan kaynaklanan toplumsal güvensizlik ve paranoyadır.

Onlar da İnsandı romanındaysa, *Üşüyen Sokak* romanındaki Haluk’un tersine, Türk veya Rus olduğuna bakmaksızın aynı toprağı paylaştığı insanlara karşı güvenini kaybetmediğini göstermek isteyen Kırım köylüsü Bekir Ağa’nın çabasına değinilmiştir. Roman kahramanı Bekir Ağa, evinin kapısına kilit vurmakla köylü komşularına karşı saygısızlıkta bulunacağını düşünmekte hatta bu durumu “gâvur olmak”la özdeşleştirmektedir:

“Enver de gâvur gibi konuşur. Evine mandal uyduracak, ahırını kilitleyecekmış. Ben yapmam! Enver, Allah’ın bayırında oturur, evinin önünden gelip geçen yok. Tavuk kümesine kilit taksa bile kimse görmez. Bense yol kenarındayım; ahıra kilit takarsam gelen geçen görür, âleme maskara olurum. Gâvur mu oldum, ahırını kilitleyeceğim?” (Dağcı, 2016: 200)

Cengiz Dağcı, komşusundan kendisine zarar geleceğine inanmayı ısrarla reddeden Kırım köylüsünün içindeki “toplumsal güven” değerine dikkat çekmiştir. Bekir Ağa’nın, savaştaki yağmaya rağmen aynı sokakta yaşadığı insanlara güven duymak isteği, kanaatimizce, insanî bir ihtiyaçtır.

4.4.2.6. Umut:

Umut, insanın yaşama dair inancını destekleyen en önemli değerdir, denebilir. Umudunu kaybetmiş insan, yeni güne başlayacak gücü kendinde bulamayacaktır. Dağcı eserlerinde, bireyin yalnızca kendi hayatı için beslediği umuttan değil “kolektif” bir umuttan söz etmiştir. Bireyler gibi toplumların da yeni doğan güne inanarak başlamaları, umut etmeleri sayesinde olacaktır.

“İşte hayat da, bizim hayatımız da yıllar yılı ağır bir kaya gibi kımıldamadan yattı orada. Kim bilir, yandığı belki iyidir. Bizden sonra oraya

gelenler için hayat başka olacak; bizim hayatımıza benzemeyecek, Bayan Teresa!” (Dağcı, 2016: 173)

Ölüm ve Korku Günleri romanının son sayfasında yer verdiği konuşmada Dağcı, umut dolu bir son yazmak ihtiyacını kanıtlamıştır. Yazar, geleceğe umut dolu bakmakta ve geçmişini yakıp bırakmayı mantıklı bulmaktadır. Zira insan daima geleceğe doğru yol almalı ve yaşama gerekli değeri vermelidir. Dünyadaki canlılığın tüm mekânlara dolmasına müsaade etmeli ve geçmişe takılı kalmak yerine yaşamayı ciddiye alarak yoluna devam etmelidir. Dağcı, kendi hayatında zor günler geçirmesine rağmen yeni nesiller için karamsar değildir. Dünyanın devamından umutludur.

“Haluk” adlı kahramanın kış mevsiminde savaş gerçeğine maruz kaldığı şehir Fontannaya’nın bir sokağından adını alan *Üşüyen Sokak* adlı eserinde Dağcı; bu sokakta bir değil bin tane şeftali ağacının çiçek açacağından, genç kızların masum alınlarının şeffaf lalelerle süsleneceğinden emindir:

“...uzun yılların sonunda bir bahar var. hiç kimse görmedi o baharı. Ama ben ve sokak çok uzun yıllar yaşadık. Bekle. Gece sona ersin. sabahleyin pencereyi aç. Kış güneşine karşı elini siper edip uzun yılların sonunda bekleyen bahara bak. bu sokak üşümeyecek. bu sokakta bir değil bin tane akasya ağacı çiçek açacak. bu sokakta bir değil bin çilli kızın masum ve çocuksu alnı şeffaf lalelerle süslenecek.” (Dağcı, 2016: 93)

Savaş boyunca bu sokakta karşılaştığı korkunç sahneler, Haluk’un bu sokaktaki yaşamın devamına dair umut beslemesini engelleyememiştir. Aynı romanda yazar, savaşla dolu günler geçirirken yaşama tutunmaya çalışan kahramanları için umudun kıymetini vurgulamıştır. Yazara göre umudun kaybolması demek, insanoğlunun yaşamaktan vazgeçmesi demektir:

“Geceleyin külrengi gökyüzü altında uçan uçaklar üstüme bombalarını bırakıp taşlarımı söker, kaldırımlarımı paramparça eder ama ben gene sessizce geleceğin mutlu günlerini beklerim.” (Dağcı, 2016: 34)

Ünlü Alman şair Goethe’nin ifade ettiği gibi âlemin değerini bilmek, kendi değerini anlamayı sağlar. (Yavuz, 2007: 103) Cengiz Dağcı için de önemli olan bu düstur, bireylerin veya toplumların birbirlerindeki farklılıklara hoşgörü ile yaklaşmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bir kişinin veya milletin kendi değerini anlaması, kendisi dışında kalan âleme gereken kıymeti vermesiyle mümkündür. Âlemde zalimlik yapanlar merhamet gösterenlerin

değerini, yalancılık ile hayata tutunanlarsa doğrucu kimselerin esas değerini ortaya koyacaktır. Bireylerin ve toplumların değer algısı, âlem tarafından kontrol altına alınmış olacaktır. Tek bir bireyin veya grubun, çevresinden bağımsız bir değer sistemi kurması, sosyal anlamda içinde bulunduğu âlemlle çatışmalarına sebep olacaktır. Bu çatışma, Goethe'nin "âlem" diyerek tanımladığı "toplum"un birey üzerindeki etkisinin büyüklüğüne dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak Dağcı, tüm romanlarında "toplum" olmanın bir "değer" taşıdığı bilincini işlemiştir. Bunu İbrahim Şahin'e göre "trajik olanı unutmuyarak, geri çağırarak" yapmıştır:

"Kendi geçmişlerini hepimizin bildiği şartlar yüzünden unutan/unutmak zorunda kalan insanlar, Dağcı'nın romanlarında anlatılan kültürel coğrafyanın sağladığı malzeme ile sadece hatırlamakla kalmayacaklar, aynı zamanda kaybettiklerini geri çağıracaklardır. Rüzgârın önünde savrulan yapraklar misali, her Kırım Tatarının maruz kaldığı muhtemel köksüzlük Dağcı'nın hafızası sayesinde artık imkânsızdır. O kökü işaret eder; yeniden kurulabilecek ve böylece istikbale dair umutları canlandırabilecek bu kökün asıl kaynağı Dağcı'nın hafızasında temsil edilen toplumsal kültür ve tarihtir." (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 251)

Dağcı'nın aşıladığı toplumsal değeri romanlarında başarıyla yansıttığındaki en büyük etken, deneyimlerine işleyen Türk kültür ve tarihini gelecek kuşaklara aktarmak çabasıdır.

Ali Duymaz'a göre Dağcı, Kızılaş ve Gurzuf'ta yaşadığı çocukluğun bilinçaltına işlediği kültür birikimiyle hem kendi kişisel varlığını hem de dâhil olduğu milletin özgün kimliğini korumuş ve yaşatabilmiştir. (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 184)

4.4.3. Ahlâkî Değerler:

Bilindiği gibi insan üzerine bugüne kadar pek çok tanım yapılmıştır. Konfüçyüs'e göre insan, öğrenen hayvandır. Thales'e göre insan, araştıran hayvandır. Sokrates'e göre insan, sorgulayan hayvandır. Sofistlere göre insan, kazanan hayvandır. Platon'a göre insan, toplumsal hayvandır. Aristo için insan, düşünen hayvandır. Heraklitos için insan, tartışan hayvandır. John Locke için insan, deneyen hayvandır. John Dewey için insan, çıkarıcı

hayvandır. Kant’a göre insan, eleştiren hayvandır. Descartes için insan, konuşabilen hayvandır. Hegel için insan, sistematik hayvandır. (Hegel, 2004: 97)

İnsan hakkında yapılan bu tanımlarda göze çarpan ortak nokta, “hayvan” olduğudur. İnsan; vücudunun yaradılışı, işleyişi, hazları ve içgüdüleri gereği hayvanlar ile pek çok ortaklığa sahiptir. Filozoflara göre insanı hayvanlardan ayıran özellikler; düşünmesi, araştırması, öğrenmesi, sorgulaması, denemesi, eleştirmesi, sistemli hareket edebilmesidir. Yani insanı insan yapan özelliği, hayvansal yönünden kaynağını alan hazlarının kölesi olmadan beyin gücüne hükmedebilmesi, karar mekanizması geliştirmiş olmasıdır. Bu mekanizma, insana toplumsal çevre oluşturan, bu çevrede kurallar çerçevesinde yaşamasını sağlayan temel mekanizmadır: “Asıl mesele tutkuları ve arzuları disipline etmektir; bunları kurutmak değil, terbiye etmek: Arıtma anahtar kelimedir.” (Skirbekk ve Gilje, 2006: 455)

Ahlâk, kimi felsefe araştırmacılarına göre “terbiye etmek” anlamına gelmektedir. (Skirbekk ve Gilje, 2006: 455) Zira insan, hayvanî köklerinden gelen hazlarını ve içgüdülerini tamamen yok edemez. Bu güdüleri belirli oranda tutabilir, dizginleyebilirse ancak toplum içinde var olmayı başaracaktır. İnsan, filozoflar tarafından sıralanan özellikleri kazandığı düşünülürse ahlâkî tarafını güçlendirmeyi başarmıştır.

Psikanalizimin kurucusu Sigmund Freud, insanın ahlaki oluşturan yapısını “benlik” ve “benliğin katmanları” ile açıklamıştır. Freud; id (alt benlik), ego (benlik), süper ego (üst benlik) şeklinde benliğin katmanlarını ortaya koymuştur. İnsanın hazlarını, hayvani tarafını barındıran “id” ile insanın toplumsal düzene uyarak çevresi tarafından onaylanma ihtiyacı duyan süper ego (üst benlik) bölümlerini bilinçdışı kabul eden Freud, egoyu (benlik) ise, iki zıt kutup arasında dengeyi kurmaya çalışan benliğin “bilinç” katmanı olarak açıklamıştır. (Yanbastı, 1996: 270) İnsan, hazları ile ahlaki arasında kaldığında bilinçli “ego” sayesinde ruhsal dengesini kurmayı başarır. Kanaatimizce, “ahlak” kısmını simgeleyen bilinçdışı “süper ego”, toplumsal düzene yönelik davranışları destekleyen ve insanın topluma faydalı olma ihtiyacını karşılayan “vicdan” sembolüdür, denebilir.

Jung Psikolojisinin Ana Hatları eserinde Freud’un öğrencisi Jung’a göre, benlik ve benlik katmanlarının yanında temelde insanları yönlendiren, dolaylı olarak onların ahlâk sistemlerini etkileyen dört düşünme şekli vardır:

“Duyularımız yoluyla algılama, duyuş (sensation), anlam ve kavrayış sağlayan düşünme (thinking), tartan ve değerlendiren hissetme (feeling) ve bazı ilerideki olasılıklardan söz eden, bütün deneylerin etrafını

çepeçevre saran atmosfer üzerine bize bilgiler veren sezgi (intuition).” (Jung, 2015: 44-45)

Bu düşünme şekilleri, insanların olaylara bakış açısını etkilediği için toplum içindeki davranışlarını da şekillendirmekte önem taşımaktadır. Düşünme şekillerinde dikkat ettikleri noktalar, onların id ile süper egoları arasındaki dengeyi ne oranda kurduklarının göstergesi olup içlerindeki “ahlk” algısının kişiliklerindeki ağırlığını gözler önüne sermektedir.

Ahlâk, toplumsal yaşamı düzenleyen insanın öz disiplininin yanında vicdaniyla da ilgilidir. “*Ahlâkî değerler akılla tanınmaz, gönülle duyulur.*” (Turan ve Ulusoy, 2014: 339) cümlesinden yola çıkıldığında, ahlâkî ilkelerin bilişsel değil duyuşsal alana hitap ettiği anlaşılmaktadır. Dürüstlük, hoşgörü, misafirperverlik, merhamet, geleneklere bağlılık, aileye ve kadına değer gibi değerler, insanın duygularından doğan değerlerdir.

Erol Güngör’ün şu sorusuyla, insanın hangi koşullarda ahlaklı davranış sergilediği sorgulanmaktadır:

“Biz ahlâkî davranışın gereğine niçin inanıyoruz ve ahlâkî durumlar karşısında ne gibi duygulara kapılıyoruz? Başka bir ifade ile başkaları öyle istediği için mi yoksa biz öyle inandığımız için mi ahlâkî davranıyoruz?” (Güngör, 2000: 26)

Ahlâkî davranış, bireyin içinden geldiği için ortaya çıkan içsel bir güdülenme midir yoksa toplumsal anlamda çevreye hoş görünmek ihtiyacından doğan bir dışsal güdülenme süreci midir? Ahlâk; toplumun, birey üzerinde oluşturduğu bir baskı yapılanması mıdır? Her dönem ve her toplum için geçerli “evrensel” bir ahlâk anlayışından bahsetmek mümkün müdür?

Cengiz Dağcı, romanlarında ahlâkî ve ahlâk dışı davranışlar sergileyen bireyleri ve toplumları örneklendiren geniş bir yelpaze sunmuştur. Bu geniş yelpazeyi, özellikle savaş şartlarında insanî değerlerini yitiren bireyler oluşturmaktadır:

Anneme Mektuplar romanında öğretmenine âşık olan Haluk, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında teyzesine aşka ve hayranlığa yakın hisler besleyen İsmail, *O Topraklar Bizimdi* romanındaki Rus hayat kadını Natalya, *Onlar da İnsandı* romanındaki İvan, *Üşüyen Sokak* romanındaki Almira, *Yurdunu Kaybeden Adam* romanındaki Ayşe ve Marya, *Ölüm ve Korku Günleri* romanında Teresa.

Bu kahramanların hangi sebeple “ahlâkî değerler” başlığı altında incelendiği ”ahlâkî değerler”in alt başlıklarında açıklanmıştır.

4.4.3.1. *Anneye ve Kadına Değer:*

Yaratılan ilk kadın Havva, Tanrı doğuran kadın olarak Hristiyanlıkta kutsal sayılan Meryem ve İslamiyette Âmine’nin en önemli ortak noktaları ve unvanları “annelik”leridir. Bizce kadın; doğurganlığı ile insanoğlunun devamını sağlayan, Tanrı’nın “rahim” özelliğini bir organ olarak taşıyan en önemli canlıdır. Bu sebeple dişilik, annelik sıfatıyla anlam kazanmış ve değeri daha da artmıştır. Jung tarafından arketip olarak “anne” besleyen, büyüten, koruyup kollayan tavrıyla *Dört Arketip* adlı eserde bir “arketip” olarak kabul edilmiştir ve şöyle açıklanmıştır:

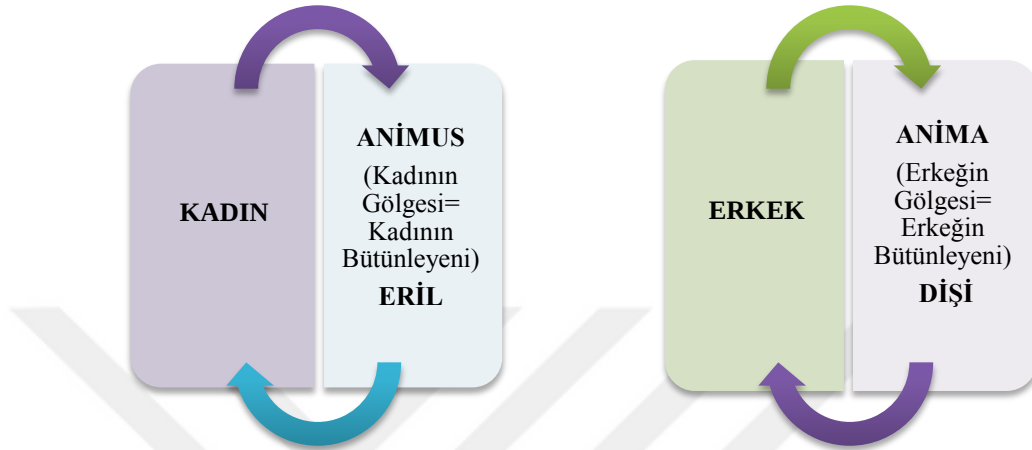
“Anne arketipinin özellikleri ‘annelik’ ile ilgilidir: dışının sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurun, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan...” (Jung, 2015: 21-22)

Yunan mitolojisinde ise Havva’dan önce, ateşten yaratıldığına inanılan kadın figürü “Lilith”, Âdem ile onun yaratıcısı arasına girerek Âdem’i cennetten kovduracak denli güçlüdür. Erkek cinsini dişiliği ile kandırabilen bu güç, yine Yunan mitolojisine göre Tanrı’nın, erkeğin sol kaburgasından yeni bir kadın figürü yaratmasına sebep olmuştur. Çünkü Tanrı’nın yarattığı ilk kadın, yaratıcısının koyduğu yasağı delemek kadar cesur ve günahkârdır. (Zingsem, 2007: 175)

Cengiz Dağcı’nın romanlarında kadın, Lilith’teki gibi günahkâr özelliklerle değil bağışlayan, besleyen, büyüten, cefakâr, korumacı kimliği ile işlenmiştir. Bu yönden Dağcı için kadın, vatan toprağı ile benzerlik taşır. Doğurganlığı ile bilinen doğa unsuru, topraktır. “Tabiat ana” şeklinde Cengiz Dağcı’nın romanlarında geçen tasvir, toprağın doğadaki diğer tüm canlıları besleyen ve büyüten yönüyle “kadın” figürü ile benzeştirilmiştir.

Dişilik, doğada erillik ile mevcuttur. Dişi ve eril kimlikleri, birbirini bütünleyen özellikler taşır. Jung’a göre her insanın bir “gölge” kimliği vardır. Gölge kimlik, insanın görünmeyen fakat onu tamamlayan tarafıdır. *Dört Arketip*’e göre erkeği, bilinç dışında

bütünleyen ögesi dişi imgesi yani “anima”dır, kadının entegre edeceği ruh-imgesi ise erildir yani “animus”dur: (Jung, 2015: 13)

Şekil 2: Kadının ve Erkeğin İçindeki Bütünleyenler

Erkek ve kadın birbirini sadece cinsiyet boyutuyla tamamlamazlar. Kadının ve erkeğin aileyi oluşturan rolleri, onları toplum gözünde de değerli kılar. Anne ve baba rolleri, kadın ve erkeğin hem birbirlerini hem de onlardan üreyen yeni bir nesli, böylece toplumu, etkiledikleri en önemli kimlikleridir:

“Annen yalnızca seni doğurmuş bir anne değil; senin dışında da her şey anneyle doğar. Bahçeler yeşerir anneyle; laleler, güller açar, ırmaklar akar anneyle; her şey, ama her şey... doğumlar, ölümler, mutluluklar, üzüntüler annede bulurlar gerçek anlamını.” (Dağcı, 2015: 37)

Dağcı’ya göre “anne” rolü doğurmaktan ibaret tek yönlü bir rol değildir. Doğada tüm hisler “anne”yle canlanır.

Dört Arketip’te Jung “anne” rolünün bireylerin, özellikle erkek evlatların, hayatındaki yerine dair şunları belirtmiştir:

“Müstakbel erkeğin karşılaştığı ilk dişi yaratık annedir ve anne, açıkça ya da gizlice, kabaca ya da nazıkçe, bilinçli ya da bilinçsiz, oğulun erkekliğini ima etmeden duramaz; oğul da annenin dişiliğinin giderek farkına varır ya da en azından bilinçsizce, içgüdüsel olarak buna yanıt verir. Böylece, oğulda, kimlikle ya da kendini farklılaştırmaya dirençle ilgili basit

erotik çekim ya da itmenin faktörleriyle sürekli iç içe geçer.” (Jung, 2015: 25)

Cengiz Dağcı, annesinin hayatındaki değerini, hatıra türünde kaleme aldığı *Yansılar* 3 adlı eserinde açıkça dile getirmiştir. Yazarın annesine verdiği bu değerden yola çıkarak anne ile oğul arasındaki bağıllığı yorumlamak mümkündür:

“Bazı romanlarımın baş kişisi anam oldu. Gerçekçesi bazılarının değil, çoğunun. Her romanımda bir ana kahramanı yaratmak istediğim zaman, kendi anam gelip durdu gözlerimin önüne. Annemin dramı dramların en büyüğü oldu benim için. Sahnelerin hiçbirisinde, hiçbir aktör oynayamazdı annemin benim hayatımda oynadığı rolü.” (Dağcı, 2012c: 177)

Dağcı, annesine verdiği değeri *Anneme Mektuplar* romanında gözler önüne sermiştir. *Anneme Mektuplar*, bir gencin, annesinin ölümünden sonra ona içini dökmek ve adeta kendiyile hesaplaşmak maksadıyla kaleme aldığı mektuplar şeklinde oluşturulmuş bir eserdir. Cengiz Dağcı, *Anneme Mektuplar* adlı romanında liseden üniversiteye geçiş dönemindeki Haluk’un, kendinden sekiz yaş büyük öğretmeni Akimova’da bulduğu aşkı anlatmıştır. Bu mektuplarda öğrenci, öğretmeni ile yaşadığı aşkı annesinden saklayarak aslında toplum gözünde onaylanmayan ahlak dışı bir davranış sergilediğinin içten içe farkındadır.

Dağcı, Haluk’un aşkını anlatırken kadınlığı ve anneliği idealize etmiştir. Kendisine ait olduğunu hissettiği bir kadın varlığı sayesinde bir erkeğin yaşamı algılayışının olumlu yönde değiştiğini ve güçlendiğini eserinde vurgulanmıştır:

“Omuzlarını doladım. Kollarım arasında tuttuğum Akimova değildi; hayattı. Yüce, güzel. Ve güçsüz.

...

Sen de farkına varmışsındır; öğretmen Akimova benden tam sekiz yaş yaşlıydı. Salgır’ın kıyısında bedenlerimiz, özlem ve hislerimiz birbirine bağlandığı o günden sonra kendimin de aniden yaşlandığımı duymaya başladım...” (Dağcı, 2016: 110)

Bir öğretmenin öğrencisi ile ilişkiye girmesi, ahlâkî anlamda olumlu görülecek bir davranış değildir. Öğretmen ile öğrenci arasında gereğinden fazla kurulan yakınlıklar, eğitim öğretimi kötü etkileyeceği sebebiyle hiçbir koşulda, hiçbir zaman diliminde onaylanmamıştır. Ancak Dağcı, öğrenci ile öğretmeni arasındaki ilişkinin iki ayrı boyut

taşıdığını cümlelerinde belirtmektedir. Yazara göre öğrenciyle öğretmeni arasında, hem abla-kardeş sıcaklığı hem de kadın- erkek şehveti aynı anda varlıklarını sürdürmektedir. Bu durum, erkekle kadının aralarındaki yaş veya statü farkına bakmaksızın ilişki kurduklarının göstergesidir. Bizce Dağcı, Haluk’un bu aşkı annesine anlatmakta çekinen tavırlarından bahsederek bu ilişkinin ahlâk dışı bir ilişki olduğunu vurgulamıştır.

Anneme Mektuplar romanında Haluk’un cinsî ilişkilere dair gözlemlerini annesine açmaktan utandığını belirterek “anne” kimliğine saygı duyulması gerektiğine dikkat çeken Dağcı, aslında bireyin içindeki “ahlâklı olmak” eğilimini de gözler önüne sermektedir:

“Hoş, benim orda olmam bir engel teşkil etmiyordu kız için. Kolları delikanlının omuzlarında, bir bacağı dizinin üstüne atılı, sarmaş dolaş, delikanlıyı öpüyordu. Kalktım, Anne...” (Dağcı, 2016: 11)

Yazar, iki kişi arasında kalması gerekirken ulu orta sergilenen sevgi gösterilerinden rahatsızlığını, başkahraman Haluk’un gözlemleri üzerinden dile getirmiştir. Dağcı’ya göre “mahrem” ve “ayıp” algıları yıllar içinde değişmiş hatta bu algılar yok olmaya yüz tutmuştur. Önceleri toplumun ağırlığı altında kendine çeki düzen verme gereği duyan birey artık içgüdülerini dizginlemeyi bir kenara bırakmıştır ve bireysel istekler, toplumun ahlâkî değerlerinin önüne geçmiştir. Bireyselleşme ve bireyin önemi, toplumun değer yargılarını gölgelemiştir. Bu sebeple birey ile toplum arasında “mahrem” çatışması oluşmuş, birey kendi rahatı için umumî alanları kullanmakta bir sakınca görmemiş ve önceliği kendi isteklerine çekerek toplumsal ahlâkı yok saymıştır. Bu yok sayma, *Anneme Mektuplar* romanında şöyle örneklenmiştir:

“Beni içimde İye’nin ve Kızıлтаş’ın sevgisiyle bu kentin içinde bir hayalet gibi dolaşıyorum ya, bana bakma –eski sevgiler söndü, eski özlemler dondu; türküleşti para, seks, küfür; aynı döşekte ve her gece aynı kadınla sevişmek gayritabiî...” (Dağcı, 2016: 389)

Dağcı yukarıdaki satırlarında bizce, yıllar geçtikçe insanlar arasında yok olmaya yüz tutan değerden birinin sevgi olduğuna dikkat çekmiştir. Zira sevgi, değişim geçiremeyecek bir değerdir. Gelişen teknoloji, iyileşen maddi olanaklar ve yaşanan bilimsel gelişmeler sonucunda seçim şansı her geçen gün artan insanoğlu; sevgi, saygı, hoşgörü vb. değerlerinin tümünü rafa kaldırmıştır. Değerlerini unutan insanın kaçınılmaz sonu ise doyumsuzluk olmuştur. Doyumsuzluk ile baş edemeyen insanlar, ellerindekinin kıymetini de unutmuş ve yalnızca tüketim odaklı bir gruba dönüşmüştür. Bu durum, yazara göre değerlerin yok

olmasındaki başlıca sebeptir. Dağcı, gelişen teknoloji ile insanlardaki doyumsuzluğun ve sevgisizliğin artışı, yine *Anneme Mektuplar* romanında Haluk'un ağzından şu şekilde de dile getirmiştir:

“Vitrinlerin körletici ışıklarında ruj, takma saç, plastik bilezik ve plastik boncuklar yığın yığın. Bir gece içinde bir milyon ekmek pişirir kompütür usulüyle işletilen fırınlar. Sen, Anne, bizim eski dünyamıza ne oldu böyle diye ağlayadur için için, lağıma atılmış bayat böreğe bakmaz oldu tok güvercin.” (Dağcı, 2016: 13)

Toplumu bozan ve toplumsal değerleri hiçe sayan kadınların varlığından da bahseden Dağcı, *O Topraklar Bizimdi* adlı romanında düşük ahlâklı bir Rus kadınına yer vermiştir. Kırım'da Tatarlar arasında yaşayan Natalya adındaki kahraman, fahişelik ile hayatını sürdürmektedir. Başlangıçta romanın kahramanı Selim'in sevgilisi olduğu düşünülen Natalya, savaş yüzünden köyden ayrılan Selim'in gidişiyle Alman askerlerinin yanında yer alarak hamile kalmıştır. Bebekten kurtulmanın yolunu bulan Natalya'nın ahlak anlayışı, Dağcı'nın okura yansıtmak istediği esas meseledir. Sonuçlarını düşünmeden ahlak dışı ilişkiler yaşayan kadın figürü “Natalya”, Dağcı'nın ahlâklı Tatar toplumuna tezat oluşturan bir karakterdir ve Tatar halkının ahlâk anlayışını da bozmaya meyillidir. Natalya'nın bebeğini düşürmek için kullandığı yöntemi Tatar kadınları arasında yaymaya çalışması, bu meylin bir göstergesidir. (Dağcı, 2015: 214) Kırım toplumunun Selim'i uyaran, Natalya'yı ise ayıplayan ve aşağılayan yorumları ile Dağcı, Kırım halkının ahlakça doğru ve yanlışlarını yansıtmıştır:

“Koynunda yılan besledin Selim. Bu kadar. Başka ne söyleyeyim! Her hafta şehre gidiyor, Çukurca'ya Alman subaylarıyla dönüyor. Bu da yetmiyor. Bazen köy meydanına iniyor, kolunda Alman... Çoluk çocuğun gözü önünde kendisini cami duvarına sıkıştırıyorlar.” (Dağcı, 2015: 384)

Dağcı, kadına değer veren Türk toplum yapısından bahsetmenin yanında, savaş koşullarında cinsel hazlarını doyuramayan erkeklerin ahlaksız hallerini de gözler önüne sermiştir. *O Topraklar Bizimdi* romanında, devlet tarafından mallarına el konan insanların savaş ortamındaki çaresizliğinden bahsedilmiştir. Savaşın cereyan ettiği cephede evi bulunan bir kadın, geçimini sağladığı ineğinin peşinde koşmaktadır ve düşmanların atış mevziinde olduğunun farkında değildir. Savaşta, Kırım cephesindeki askerlerden biri kadının peşinden giderek güvenliğini sağlamak için onu cepheden uzaklaştırır ancak asker bu iyiliği karşılıksız

yapmamıştır, canını kurtarma karşılığında kadınla birlikte olmayı istemiştir. Kadın, oğlu yaşındaki bu askere insaf etmesi için yalvarmasına rağmen asker onu dinlememiş hatta kadınla ilişkiye girmeyi doğal bir hak olarak görmüştür:

“Hay senin günahına da insafına da! Sizin için savaşıp duruyoruz!
Ölüyoruz sizin için! Sizse ineğinizin peşinden koşuyorsunuz! Almanları bekliyorsunuz ha! Birazcık eğlenceyi çok görüyorsunuz ha! Sersem kadın!..
Alman gelip seni bu duvara sıkıştırarak olursa ona da insaf et diye yalvaracak mısın bakayım? Ha? Yalvaracak mısın?” (Dağcı, 2015: 263)

Dağcı, kadını kurtarmaya giden bu askerin, yerde tecavüze uğramış bir kadın cesedi görmesine rağmen yine de hazlarını kontrol edemeyerek zorla ilişkiye girme isteğine dikkat çekmiş ve insanların ahlâk anlayışlarını sorgulamıştır. Asker, kadının tüm itirazlarına rağmen ona tecavüz etmenin yanı sıra tecavüze uğramış kadın cesetleri arasında savaşmak zorunda kalmaktan rahatsız duymamıştır. Yazar, savaşta bile olsa insanın ahlâkî değerlere sahip olması gerektiğini, değer yargılarını unutan insanların ahlâksızlığa sürüklendiklerini vurgulamıştır.

Onlar da İnsandı'da, Bekir Ağa ve ailesinin zor durumda kalan Rus bir baba-oğula evlerini açmalarıyla başlarına gelen musibetleri anlatan Dağcı, Ruslar ile Tatar Türkleri arasındaki ahlâkî uçurumdan bahsetmiştir. Rus babanın oğlu İvan, kendilerine evlerini açan Tatar ailenin kızı Ayşe'ye tecavüz etmiştir. Hazlarını kontrol altına almaya çalışmak yerine Ayşe'nin peşinden tarlaya giden İvan, Müslüman Türklerin namusları için yaşadığını görmezden gelerek Tatar kızını kullanıp cinsel açlığını doydurmuştur. Şu cümleden, İvan'ın kadın kimliğine saygı göstermemesinin, cinsellik içgüdüsünden öte saldırganlıktan kaynaklanan bir davranış bozukluğu olduğu yorumu yapılabilir:

“İvan şimdi kendisiydi. Ayşe, kırmızı entarisi göğsüne çekilmiş, mosmor, kanlı bacakları çamurlarda, kuvvetsiz ve zavallı yatıyordu. Bu manzara İvan'ı ayıltmıştı sanki. Artık Ayşe'ye saldırmıyordu; Ayşe'yi yağmurun, çamurun içinde bırakıp kenardan uzun uzun seyretmek istiyordu.” (Dağcı, 2016: 176-177)

Üşüyen Sokak'ta Dağcı, Almira adlı kahraman üzerinden savaş ortamında hayatta kalmaya çalışan bir kadının, milliyet ve cinsiyet kimliğini sorgulamıştır. Almira, Yahudi olduğunu Alman askerlerinin öğrenmesini engellemek için fahişe kılığına bürünmüş bir kadındır. Canını kaybetmeyi göze alamayan her insan gibi Almira da kendine bir yol bulmak

zorunda kalmış, Alman askerleri tarafından öldürölmek yerine onların cinsel ihtiyaçlarını karşılayacak bir rol seçmeyi tercih etmiştir. Romanda Almira'nın kişilik özellikleri gayet olumludur ve kahraman, hayat kadınlığını meslek olarak seçmiş olmaktan rahatsızdır. Mesleğindeki ahlâk dışılık ile kişilik özelliklerinin mükemmelliği uyumsuzluk içindedir. “Kötü bir kadını! Ciğeri beş para etmez bir kadını ben!” (Dağcı, 2016: 91) diyen Almira üzerinden Dağcı, ölüm ile ahlâksız bir yaşam arasında tercih yapmak zorunda kalan bir kadının kendine saygısını yitirerek psikolojik sorunlar yaşayan bir hayat kadını figürüne dönüştüğünü gözler önüne sermiştir.

Yoldaşlar romanında, askerler tarafından kadınların savaş ganimeti olarak göröldüklerine dikkat çekilmiştir. Kadın, anne veya kardeş kimliği bir tarafa yalnızca insan olarak dahi değerini yitirmiştir, askerlerin kadına dair ahlâk dışı davranışları doğal bir hâl almıştır: “Arabada kalırsalar Almanların onları kullanmayacaklarını mı sandın? Becermeyeceklerini mi sandın?” (Dağcı, 2015: 17)

Yurdunu Kaybeden Adam romanında başkahraman olan ordu mensubu Sadık Bey'in tanıştığı Tatar Türkü bir hayat kadınından söz edilmiştir. Savaş karargâhında çok sıkıldığı bir gün gazinoya giden Sadık Bey, masasına gelerek onunla dans etmek ve sohbet etmek isteyen hayat kadınının Tatar Türkü olduğunu anlayarak onu geri çevirmemiş ve bir Türk kadınının böyle bir işte nasıl çalıştığını anlamaya, onu tanımaya çalışmıştır. Alman üniforması içindeki Sadık'ın kendisi gibi Tatar olduğunu fark eden Ayşe, müşteriye eğlendirmek görevini bırakıp Sadık'ın bazı sorularına mahcup şekilde cevap verdikten sonra ağlayarak Sadık'ın yanından uzaklaşmış, kendi milletinden bir erkeğin karşısında mesleğinden utanmıştır. Dağcı, eşini kaybettikten sonra çocuklarına bakmak için fahişelik yapmaya başlayan bu Tatar kadının “mahcup” tavırlar sergilediğini göstererek “utanç” hissini kaybolmadığını ve adeta kadının başka bir çaresi kalmadığını vurgulamak istemiştir. Savaş ortamında hayatta kalarak çocuklarına bakma sorumluluğunu tek başına omuzlayan bu Tatar kadının ahlâkî değerlerini tamamen yitirmedigine değinen Dağcı, kadının her şeye rağmen kolay yoldan elde ettiğİ kazançla çocuklarını beslemek yerine çok kötü koşullarda olsa da “namus”u ile çalışmasına dikkat çekmiştir. (Dağcı, 2016: 232)

Ölüm ve Korku Günleri romanındaysa mahcup bir kadın kahramanın tersine “fahişelik” vesikası almak zorunda kalan bir kadından söz edilmiştir. İnsanlar, savaş ortamında da olsa günlük hayatlarını devam ettirmek, karınlarını doyurmak, para kazanmak, işe gitmek zorundadırlar. Fakat savaş sırasında yürürlüğe konan yasak saati uygulaması, insanların evlerinden dışarı çıkabildikleri süreyi sınırlamaktadır. Fakat sevgilisini arayan bir

kadın olan Teresa ve işe gitme vakitleri yasak saatine denk gelen işçiler için bir çıkış yolu bulmak şarttır; bu çıkış yoluna ulaşmak da ancak fahişelik vesikası almakla mümkündür:

“Yarın kapıcı ihtiyar Karbonski’nin eline bir beş binlik sıkıştırmalıyım. Polonya askerleri arasında tanıdıkları varmış, gider benim için de bir ‘Fahişelik vesikası’ alır Almanlardan. O belgeyle gece saat on birlere kadar sokaklarda dolanır, Mihal’i ararım. Orospu vesikası! Evet, ben de çantamın içinde, Mihal’in fotoğrafının yanında vesika taşıyacağım. Ayıp mı? Nesi ayıpmış!.. Natalya Feliks’in üç çocuğu var. Kocası Stefan Feliks, harpten önce Varşova Üniversitesi’nin en ünlü profesörlerinden biriydi. Çalıştığı pastacı dükkânında işini ancak saat dokuzda bitirdiği için o zavallı kadın da orospu vesikası almak zorunda kaldı. Hem vesikayı aldığı gün, sevincinden komşularına çay ziyafeti verdi...” (Dağcı, 2016: 17-18)

Dağcı, askere alınan erkeklerin arkada bıraktıkları kadınların hayatlarına devam edebilmek için fahişelik yapmasa da bu işin belgesini almak zorunda kalmalarına dikkat çekmiştir. Gerek sosyal gerek ekonomik hayata sekte vuran savaş gerçeği karşısında kadınlar hayatta kalabilmek için ahlak dışı yollara sürüklenmişlerdir. Dağcı, ölüm karşısında ahlaksızlığı tercih etmek zorunda kalan kadınların iç dünyalarını aydınlatmıştır.

Yine *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında Asker Sadık Bey’in Rus ordusundan uzaklaşarak özgür hayata kavuşma arzusu peşinde sevgilisi Marya ve bir arkadaşı ile yaşadığı kaçış macerasında, kadın kimliğinin savaş ortamında sadece cinsel ihtiyaç karşılamaya yarayan bir objeye dönüştüğü işlenmiştir. Kaçış sırasında kahramanların yolları üzerinde bir köprüde bulunan Ruslar, kahramanların Alman bölgesine geçişlerine başta izin vermemiş, sonra ise geçiş izni için bir şart koşmuşlardır. Bu şart, Marya’yı ormana götürmek ve geçiş izni kağıdını bizzat kendisine vermektir. Rus askeri bu şarta sebep olarak ayağa kalkamayacak derecede hasta vaziyette at arabasında yatan asker Sadık’ın Alman bölgesine geçiş vesikasında eşi Marya’nın imzasının bulunma mecburiyetini göstermiştir. Bu sebebin yalan olduğunu baştan beri bilen Sadık, Rus askerlerinin geçiş kâğıdını Marya gibi güzel ve genç bir kadına niçin ormanın derinliklerinde vermek istediklerinin bilincindedir:

“Askerlerin Marya’dan istedikleri şeyi anlıyorum. Gözlerim dehşetle büyüyor. Onların ne istediklerini zavallı Marya bilmiyor. O korkunç şeyi bilmiyor. Başım dönüyor, Marya’yı bırakmayacağım!..” (Dağcı, 2016: 232)

Marya Ruslarla beraber ormanın derinliklerine giderek savaş bölgesinde kadınlığından bekleneni çaresizce yerine getirmiş, geçiş için izin kağıdını almıştır. Zorlukla tebessüm etmeye çalışan Marya'yı hasta haliyle bekleyen Sadık'ın, sevdiği kadını koruyamamanın acısıyla saatlerce ağladığını dile getiren Dağcı, hem hasta bir adamın savaş koşulları sebebiyle ahlâkî değerlerini bir kenara koyarak sevdiği kadını paylaşmak zorunda kalan bir erkeğin “çaresizliğini” gözler önüne sermiş hem de savaş koşulları altında kadın olmanın daha da zorlaştığına dikkat çekmiştir.

Aynı romanda bir köy evini basan ordu mensubu Sadık Bey ve emrindeki erler, köy evinde kendilerini korkuyla karşılayan kadınlarla çatışmaya girmek istemez, bu durumu kendilerine yakıştırmazlar. Türklerde yerleşen ataerkil toplum yapısının bir sonucu olarak kadınların kuvvetçe erkeklerden zayıf olduğu düşünülmekte, “Kadına el kalkmaz.” düsturu benimsenmektedir: “Kadınlarla harbetmek bize yakışmaz. Bunu Ruslar yapsınlar, Almanlar yapsınlar, kimler yaparsa yapsın; biz yapmayalım.” (Dağcı, 2016: 145)

Dağcı, kadınlığın toplum gözünde ahlâken değer kaybetmesine sebep olan ilişkileri romanlarında gözler önüne sermiştir. Bunun tersi de Dağcı'nın romanlarında mevcuttur. Yazar, kadını toplum gözünde alçaltan örnekler dışında, kadının toplumdaki değerini ve önemini ispatlayan durumları da örneklemiştir.

Dağcı, kadının doğurgan kimliği dışında üreten ve toplumun en küçük birimi “aile”yi bir arada tutan önemli bir değer olduğunu *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında şöyle vurgulamıştır: “Evin kadını ölünce ev de ölüyordu.” (Dağcı, 2015: 71) Yazar bu ifadesiyle, kanaatimizce, “kadın”ın evi, aileyi, toplumu yönetme ve dolayısıyla dünyayı canlı tutma özelliklerini vurgulamıştır. “Kadınlık”ın ve “annelik”in kıymetine dikkat çekilen bir diğer eser, Dağcı'nın *Yansılar 4* adlı hatıralarıdır. Eserde annesine hitaben kurduğu şu cümleler, “kadın” kimliğinin tarifinde, bizce, mühimdir:

“Daha fazla; sen, yalnızca beni değil, Kızıлтаş’ı da doğurdun. Sana her baktığımda Kızıлтаş çiçeklenir gözlerimde. Sen, Anne, kadın sadece çocuk doğurmak için geldi dünyaya denen saçma lafa aldırmadın. Sen hem çocuk doğurdun, hem de toprağın anası oldun; toprağın tuzu, suyun besini oldun; toprağın bereketi senin ellerin içinden sızdı toprağa.” (Dağcı, 2012d: 186)

Cengiz Dağcı'nın romanlarında oluşturduğu “kadın” kimliği; savaş şartlarında hayatta kalmaya çalışarak kimi zaman ahlak algısına sadık kalan kimi zamansa ahlâkdışı

davranışlar sergileyen, fakat ne olursa olsun güçlü ve kendi kendine yetmeyi başaran bir imaja sahiptir. Ayrıca kadının erkeği yönlendiren gücünün farkında olan yazar, kadının bu gücü aileyi bir arada tutma göreviyle hayata geçirdiğini belirtmiştir.

4.4.3.2. Aileye ve Geleneklere Bağlılık:

Cengiz Dağcı, Kırım topraklarında doğup büyümüş ve bu toprakların terbiyesini almış biri olarak aile bağlarına ve geleneklere bağlı kişiliğini romanlarında yansıtmış bir yazardır. Bireyin ilk eğitim yuvası olan aile, en küçük sosyal birim olarak da sosyolojik anlamda önemli bir yere sahiptir (Turan, Ulusoy, 2014: 83). Sosyal değer anlamında önem taşıyan aile ve gelenekler, Dağcı tarafından bireyin ahlak algısını etkileyen tarafla işlenmesi sebebiyle “ahlâkî değerler” başlığı altında işlenecektir.

Benim Gibi Biri romanında Dağcı, on yedi yaşında Beatles'lara duyduğu hayranlıkla evden ayrılarak yirmi dokuz yaşına kadar üç kez evlenip boşanan ve en sonunda aile hayatından tamamen kopan Joseph Tucnell adında bir kahraman yaratmıştır. Dağcı, kahramanın hayat hikâyesini babasının ağzından şöyle dile getirmiştir:

“On yedi yaşındayken terk etti baba evini. Beatles'lere duyduğu hayranlıkla başladı özgürlüğü. Sonra haşhaşları yarı karanlık bodrum kahvehaneleri Mekke'si oldu. Sokaklara düşüp sabah saatlerine dek arıyordum; bulup götürdüğümde gözyaşlarımı döke döke baba evinde kalması için yalvarıyordum. Ama boşunaydı- vebadan kaçır gibi kaçtı benden. Sonunda evlendi; bana ve annesine bir sözcük söylemeden. Gene de sevindim. Evliliğin, yüreği içinde ana-babasına sevgi uyandıracağını umdum. Bu kez de hayal kırıklığına uğradım. Evlendiği günden az sonra oturduğu yerden kaybolup gitti yine. Yıllarca ses soluk çıkmadı; bir kerecik telefon açmadı; bir mektup yazmadı. Koca kenti aradım taradım, bulamadım. Polise başvurdum. Çocuk değil, kendi özel hayatını istediği ve bildiği gibi yaşamaya hak sahibi; bir şey yapamayız dediler.” (Dağcı, 2013:191)

Aile hayatından uzaklaşarak kendi kültürüne yabancılaşması sebebiyle anne-baba saygısı, aile bağlılığı gibi ahlâkî değerleri yok olan, köksüz bir kişiliğe dönüşmüştür. Yazar, kahramanı boş bir hayat sürmekten kurtarmak için çabalayan babasının çaresizliğini dile getirmiş, aile bağlarının kıymetine dikkat çekmiştir.

Korkunç Yıllar'da aile olmanın öneminden sıkça bahseden Dağcı'ya göre ailenin bir parçası olmak, kendi kanından insanların varlığını yakınında hissetmek, uzaktayken bile onların var olduğunu düşünebilmek her insana kuvvet vermelidir. Zira, insanın kültürel değerlerini yaşatabildiği yegâne yer, ailesidir. Ailesini tanımayan veya ailesini kaybeden bireyler, kendilerini köksüz ve sahipsiz hissetmekte, bu dünya ile bağlarını koparmak fikrine kapılmaktadırlar:

“...Hey zavallı anam! Senin gözlerini yaşsız, yüzünü ıstıraplı görmek için neler neler yapardım! Dağların kadife eteklerinde, zümrüt yamaçlarda, bahçelerimizin ortasında mis kokulu evimize götüreceğim seni. Sen orada gene beyaz başörtünü ört, “Yâsin”ini oku. Evlatlarına bak, bunlar benim yavrularımdır, bu benim evimdir, de! Ruslar, Ruslar evimizden çıkar mı?” (Dağcı, 2016: 210)

Aile birliğini temsil eden en önemli mekân, “ev”dir. Romanın kahramanı Sadık'ın evlerinin Ruslar tarafından ele geçirildiğini yazan Dağcı, ailenin ve evin dağılması tehlikesine dikkat çekmiştir. “Ev”lerin kutsallığı temelini “aile”nin kutsallığından almaktadır. Rusların evlerine el koyduğu manzara karşısında Sadık, ailesi ile mutlu anlar yaşadığı bahçelerini düşünmekte ve kendisini ayakta tutan şeyin, ailesiyle yan yana bulunması olduğunu söylemiştir. Dağcı'ya göre vatan toprağını kaybetmek karşısında insan yalnızca ailesinden güç alabilir (Dağcı, 2016: 210).

Yurdunu Kaybeden Adam romanında Dağcı, kahraman Sadık Bey ile sevgilisi Marya üzerinden farklı kültürlere sahip olmanın ve farklı geleneklere bağlılık duymanın ikili ilişkileri etkilediğinden söz etmiştir. Sadık, aşkı ile kültürü arasında kalan hislerini tartmış, sonunda “şark”lı olmanın ağır bastığını kabul etmiştir. İnsan, bir başkasını ne kadar severse sevsin, o kişinin de kendi kültür dairesinden etkilenmesini beklemektedir. Bu durum, insanın yetiştirdiği çevreye sıkı sıkıya olan bağlılığını yansıtmaktadır:

“Çünkü ben şarklıydım ve şarkıma bağlıydım. Sevdiğim ve kendime yakın hissettiğim bir kadının mutlaka düşüncelerimin ve kuvvetimin esiri olmasını isterdim.” (Dağcı, 2016: 202)

Dönüş romanında yaz tatilinde köyüne giden bir Kırım gencinin ziyaretini gerçekleştirirken belli geleneklere bağlı kalması gerekliliğine dikkat çekilir:

“Bu teyzeciklerimin sayısı, şimdi yanılmıyorsam, Gurzuf'ta sekizdi. Âdet üzere ziyarete en yaşlısından başlayıp en küçüğünde

tamamlamak gerekirdi ya, ben bunun tam tersini yapardım.” (Dağcı, 2016: 9)

Badem Dalına Asılı Bebekler romanında, Kırım halkının doğumlarla beraber gelen yeni nesli karşılama şekillerine ve sevinçlerine yer verilmiştir: “Bir Kırım balası daha doğdu! Gene toy – düğün olacak!.. Gene kemâne dâre çalınacak!.. Gene çiğ börekler kokacak!” (Dağcı, 2015: 84)

Görülmektedir ki Cengiz Dağcı, yeni doğan her Kırım genciyle ailenin değerinin arttığını bilincindedir. Yeni doğan her bebek; Türk gelenek göreneklerine uygun Kırımlı gençler yetiştirmek, Kırımlı ailelerin genişlemesi ve Kırım halkının güçlenmesi demektir. Kanaatimizce Dağcı’nın aileye, aile ve akrabalık bağlarına verdiği değer temelinde, gerek millî gerek evrensel değerlere sahip çıkarak kültürel benliğini koruyan daha güçlü bir Kırım halkı yaratmak vardır.

4.4.3.3. Merhamet-Hoşgörü-Dürüstlük:

İnsanların toplumsal anlamda yaşamalarını kolaylaştıran ve vicdanen iyi hissetmelerini sağlayan duyguların başında; diğer canlılara merhamet etmek, onların kusurlarını bağışlamak ve kimi hatalarını hoş görmek gelmiştir. Bu hisler bireyin ahlâk anlayışını oluşturmakta, yaşamı algılama şeklini belirlemekte yardımcı olan değerlerdir. Cengiz Dağcı; merhamet, hoşgörü ve bağışlayıcılık hislerinin özellikle farklı milletlerin birbirlerine karşı olan tutumlarında önem arz ettiğine inanmış ve bu değerleri gerek bireylerin gerek toplumların ahlâk anlayışları çerçevesinde ele almıştır.

Yalancılık, diğer duygulardan farklı olarak bireylerin hatalarını saklamak amacıyla ilk başvurdukları savunma mekanizması olması sebebiyle ahlâk dışı davranışların başında gelmiştir.

Üşüyen Sokak adlı romanda Dağcı, Yahudiler üzerinden farklı milletlerin diğer milletlere gösteremedikleri hoşgörüye dikkat çekmiştir. Dünya üzerinde bir ülke sahibi olmamakla lanetlendikleri düşünülen Yahudiler, pek çok savaşın sebebi olarak gösterilmiş ve dışlanmışlardır. Kırım Tatarı çocuklar, büyüklerinden duydukları siyasî hikâyeler sonucu, romandaki kunduracı Yahudi Aron Hofman ile alay etmektedirler. “Kırımçak”, Dağcı’nın açıkladığına göre Kırım’ın yerli Yahudilerine verilen bir addır. Belli bir memleket sahibi olmadıklarından dağınık şekilde yaşayan Yahudilerin Kırım’da ikamet edenleri özel bir isim

taşımakta ancak bu toplum, çocuklar tarafından dahi hor görülmektedir. Çocukların duydukları sonucu tanımadıkları bir toplumla alay etmeleri, farklı kültürlerin birbirlerine olan keskin ve dışlayıcı tutumunun örneğidir. Hoşgörüsüzlük, toplum tarafından bireye öğretilen bir değer olarak çocuklara aşılarmakta, farklılıklara hoşgörülü olmak değeri her geçen nesilde azalmaktadır. Çocukların Kırım Yahudilerinin ardından söyledikleri tekerleme, hoşgörüsüzlüğü kanıksadıklarının ispatıdır:

“Hay Kırımçak Kırımçak

Kırkınıza bir bıçak” (Dağcı, 2016: 168)

Kuçuradi, insanların hoşgöründen uzaklaştıkça farklılara tahammül edemeyen peşin hükümlü bir yapıya büründüğünü, bunun sonucunda “yobaz”laştığını söylemiştir. (Kuçuradi, 2010: 57) İnsanlara, özellikle henüz yeterince deneyim sahibi olmayan çocuklara, belli bir kişilik kalıbı “doğru” veya “iyi” olarak öğretilir. Birey, kendini her ne kadar geliştirse de alışkın olduğu kalıbın dışında birine rastladığında “hoşgörü” ile yaklaşarak farklılıklarına saygı duymazsa “saldırganlık” tavrı ortaya çıkacaktır. Bu durum Kuçuradi’ye göre “yobazlık”ın tanımıdır.

Üşüyen Sokak romanının başkahramanı Haluk, Kuçuradi’nin “yobazlık” tanımına uyarak eserin başında Yahudi ayakkabıcı Aron Hofman’a karşı beslediği sevecen tavrını, savaş ortamının şiddetiyle yüzleştikten sonra koruyamaz olur:

“Kunduracı Aron Hofman biçareymiş, yok yoksulmuş; yok bilmem neymiş! Aslında Yahudi piçi! O hüzünlüyse benim mutlaka hüzünlenmem mi gerekir?” (Dağcı, 2016: 96)

Dağcı, savaş ve ölüm baskısı altında önce kendini düşünen insanların, bencilliklerini daha kolay sergilediklerini, kendi milletlerinden olmayan insanların huzurla yaşama haklarından daha kolay vazgeçebildiklerini göstermiştir.

Onlar da İnsandı romanında Dağcı, Bekir Ağa ve ailesinin evlerini açtığı Rus baba-oğul tarafından iyi niyetlerinin sömürüldüğünden bahsederek, yalancı ve çıkarıcı ahlâk anlayışlarına dikkat çekmiştir. Romanda, Kırım kasabası bir deprem yaşamış ve deprem sırasında Rus baba-oğulun Kırımlı aileye karşı aldığı tavır, onların ikiyüzlü hallerini ortaya koymuştur. Depremde göçük altında kalma tehlikesi yaşayan İvan, Rus asker dostlarından yardım istemiş fakat Rus askerlerin tümü kendi canlarını kurtarmayı tercih etmiş, İvan’ı yalnız bırakmışlardır. İvan, deprem sonrasında kendisini beklemeyen, kurtarmaya çabalamayan Rus askeri dostlarının yanına gitmeyi değil, kızına tecavüz ettiği ve damadını

öldürmeyi planladığı Bekir Ağa'nın yanına dönmeyi düşünmüştür. Dağcı, İvan'ın bu düşüncesini Bekir Ağa'nın hoşgörü ve merhamet dolu kalbiyle açıklamıştır: “Hoho! Bekir'in kalbine girmek kolay, ağlarım!” (Dağcı, 2016: 295) İvan'ın ağzından Türklerin Ruslara göre daha bağışlayıcı olduğunu dile getiren yazar, yalana alışkın olmayan Türklerin her şeye hemen inanan saf hallerini kullanarak onları aldatan Rusların yalancılıklarına ışık tutmuştur.

Aynı romanda yer alan Tatar köylülerden biri Çilingir Ağa, maddi açıdan zor durumdan kurtulmak için atını satmayı düşünmüştür. Daha çok para kazanmak isteyen Çilingir Ağa, atı Aktaban hakkında yanlış bilgiler vererek atı satın almak isteyen Bekir Ağa'yı kandırmıştır. Ancak daha sonra yalan söylemeyi kendine yakıştıramayan Çilingir Ağa, yalanını söylediğini itiraf etmiştir. Hatta yalan söylediği için Bekir Ağa'dan kendisine “Ermeni” diyerek sövmesini istemiştir:

“Hainim, alçağım! Söyle Bekir Ağacığım, söyle, Ermeni'sin de! Aktaban otuz beş bin etmez, yirmi bin de etmez. Ard ayağının birinde kusuru var. Dört yaşında değil, sekiz sekiz! Ermeni'sin de! Söyle kurbanın olayım! Ben yalan söyledim, uydurdum hep.” (Dağcı, 2016: 361)

Dağcı, Tatar Türkleri arasında yalancılığın hoş görülmediğine dikkat çekmiş, çok yalan söyleyen ve paraya düşkün davranışlarla özdeşleştirilen Ermeni halkının bu davranışları yüzünden sevilmediğini gözler önüne sermiştir.

Abdulahap Kara, Cengiz Dağcı'nın iki zıt kutup arasında geçen hayatını kaleme aldığı *Gamalı Haç ile Kızıl Bayrak Arasında Bir Yazar: Cengiz Dağcı* adlı eserinde, Dağcı'nın subaylık kursuna katıldığı günlerde yaşadığı bir anısına yer vermiştir: Dağcı, subaylık kursunda masum halka işkence edilirken izlenecek yolların öğretildiğini söylerken, bu işkencelerden örnekler vermiş ve insanların ahlâkî değerlerinin yerle bir edildiğine dikkat çekmiştir. (Kara, 2012: 59)

Savaş ortamında düşmana uygulanacak her türlü zulmü mubah gören zihniyetler, düşman köylerde bastıkları evleri dağıtmanın yanında bu evlerin yaşlı insanların gözü önünde, köyün genç kadınlarını eğlence aracı olarak kullanmışlardır. İnsanoğlunun “düşman işgali” adı altında ahlâkdışı davranışlara başvurmasından hatta bu davranışların subaylık eğitiminin bir parçası gibi yansıtılmasından ve uygulanmasından rahatsızlığını dile getiren Dağcı, belirli bir ahlâk anlayışına sahip olmanın insanı insan yapan en önemli değer olduğunu vurgular. Savaşta veya başka bir koşulda hiçbir durum ahlâksızlığa çanak

tutmamalı, ahlaksızlığın mazereti olmamalıdır. Romanlarında ve anılarında doğru ahlakı, insan olmanın başat gereği olarak gören yazar için ahlaksızlık affedilemez bir suçtur.

4.4.4. İktisadî Değerler:

İnsanoğlu, sonsuz istekleri olan bir varlıktır. Elindeki sınırlı imkânlarla bakmadan tüm isteklerini karşılamaya çalışır fakat başarılı olamaz. İşte bu başarısızlık sonucunda iktisat doğmuştur. İktisat, sınırlı kaynaklarla sonsuz ihtiyaçlar arasında nasıl bir dağılım yapılması gerektiğinden doğmuş bilim dalıdır. İktisat bilimi, sınırsız isteklerini karşılamaya çalışırken insanların sergilediği davranışları incelemesi sebebiyle sosyal bir bilimdir. Ancak insanın tüm sosyal davranışlarını değil sadece ekonomik kaynaklı davranışlarını inceleyen özel bir sosyal bilimdir. (Bremond ve Geledan, 1984: 99).

İnsanların kaynakları kısıtlı olduğu için sonsuz istekleri arasından sadece birini tercih etmek zorunda kalması, ekonomik anlamda neye öncelik verdiğinin ispatıdır. İşte ekonomik anlamda verilen öncelik, iktisadî değeri ortaya koymaktadır. İktisadî değer, insanoğlunun ekonomik boyutta neye öncelik verdiğinin incelenmesiyle ortaya çıkan değer sistemidir.

Erol Güngör, *Değer Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* adlı eserinde değerler üzerine yaptığı deneylerde iktisadî değeri ifade etmek için; ekonomik bağımsızlık ve konforlu bir hayat öncüllerini kullanmıştır. (Güngör, 2000: 86) Güngör, bir başka deneyde iktisadî değer içerikli koşulları şu şekilde oluşturmuştur:

“Az vergi vermek için fazla masraf göstermek, kanunda gösterilenin çok üstünde faizle borç vermek, bir firmanın daha zayıf bir firmayı iflas ettirmek için maliyetten az fiyatla mal satması, bir fabrikada çalışma şartlarını orada çalışanların sıhhatini bozacak derecede kötü kullanmak.”
(Güngör, 2000: 90-91)

Tüm bu deney öncülleri, insanoğlunun ekonomik anlamda değer verdiği durumları ortaya koyarak iktisadî değer nasıl algılandığını tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır.

İnsanoğlu sonsuz isteklerine sahip olmak yolunda, üretmek; yaşamını sürdürmek için ise üretiminin bir kısmını, tüketmek zorunda kalmıştır. İnsanın üretim-tüketim dengesini kurması uzun zaman almış, Lidyalıların alışverişte kolaylık sağlaması adına parayı bulmalarına kadar ilkel ekonomi sistemi uygulanmıştır. İlkel ekonomi; tekniğin çok az

gelişmiş olması nedeniyle doğaya üstünlük sağlama olanaklarının yetersizliği, uzmanlaşmanın bulunmayışı, ekonomik birliğin küçüklüğü gibi başlıca özelliklerle belirlenen ekonomi biçimidir. Avcı-toplayıcı topluluklarda gözlemlenen doğadan elde ettiğini tüketmek üzerine kurulu ilkel ekonomi, bir süre sonra yerini takas usulüne bırakmıştır. Takas sistemi ise paranın kullanıma girmesiyle son bulmuştur. İnsanoğlunun ekonomik hayatı, değişen hayat şartları doğrultusunda değişim göstermiştir. Bireylerin yaşamlarının temelini oluşturan üretim-tüketim dengesini kurmak ihtiyacı, sosyal hayatın düzenlenmesini sağlayan yönetim şekillerini de doğal olarak etkilemiştir. (Bremond ve Geledan, 1984: 123).

Kanaatimizce, insan topluluklarının ekonomik anlamda yönlendirilmeye ihtiyaç duyan yapıları sebebiyle yönetim şekillerinde iktisada önem verilmiş ve ekonomi temelli bazı idarî biçimler ortaya çıkmıştır. İktisat, sosyal bir bilim olduğu için insanın toplumsal kimliğini yöneten siyaset ile yakından ilişkilidir. Ekonomi temelli en önemli iki yönetim şekli “komünizm” ile “kapitalizm” ve bazı hususlarıyla üçüncü yönetim şekli olarak “sosyalizm” ortaya çıkmıştır. Özellikle “komünizm” ile “kapitalizm” yöntemleri siyasî yönden değil, insanoğlunun ekonomik algısı sonucu oluşan yönetim şekilleri olarak iktisadî değerler başlığı altında incelenecektir.

Kapitalizm, *İktisat Terimleri Sözlüğü*'nde (2004: 120) iki anlama sahiptir:

1. Üretim araçlarının sahipliğinin ve denetiminin kârını ençoklamak amacındaki özel kesimin elinde olduğu, özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, seçim özgürlüğü, iktisadi rasyonellik, sınırlı devlet ve serbest rekabete dayalı iktisadi ve sosyal sistem.

2. Stalin'in tanımladığı beş toplum biçiminden biri olup, üretim araçları.

Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde (1975: 63) komünizm iki şekilde açıklanmıştır:

1. Bütün insanların eşitliği ve eşit haklılığı ilkesine dayanan; gelecekte, sınıfsız bir toplumda, eşit yaşama koşulları içinde "herkese gereksinmesine göre" ilkesini gerçekleştirmeyi erek olarak koyan toplum öğretisi.

2. (Marksçılıkta): Özel mülkiyetin kaldırılması, üretim araçları ve ürünlerde ortaklık, sınıfların ortadan kalkması yoluyla sağlanan ekonomik, siyasal ve toplumsal eşitlik. İki tanım birleştirildiğinde komünizm; özel mal ve

sermayenin olmadığı, tüm malların ortak olduğu, herkesin eşit ve sınıfsız kabul edildiği yönetim biçimidir, denebilir.

Toplumların yüzyıllar içerisinde sanayi alanında yaşadığı teknolojik gelişmeler, gerek üretim modellerinde gerek tüketimde farklılıklar oluşturmuş ve toplumların ekonomik çerçevelerini etkilemiştir. Dünya nüfusunun artması ve nüfusun büyük kısmının tarım bölgelerinden şehre göç etmesiyle tarım temelli üretim yetersiz hale gelmiş, seri üretime geçmek için insan gücünün yanı sıra makine gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Buhar gücünün keşfiyle başlayan makineleşme, 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin önünü açmıştır. Tarımsal üretim değerini yitirirken ülkeler arası sanayileşme yarışı başlamış, her ülke daha çok üretmenin ve üretimini kazanca dönüştürmenin yollarını aramış, ucuz işgücünden ve ucuz sermayeden yararlanmak için siyasî sınırları hiçe sayarak “sömürgecilik” yolunu tercih etmiştir. Sanayi Devrimi ile makine temelli üretime geçilmesi, bu makinelerin işleyişini bilen insan ihtiyacını dolayısıyla işçi ve işveren sınıfını ve ayrıca bu sınıfların haklarının korunması ihtiyacını doğurmuştur. Tıpkı yöneten ile yönetilen arası ilişkileri düzenlemek için ortaya çıkan “siyaset” gibi, işçi ile işverenin haklarını belirlemek adına bazı ekonomik sistemler kaleme alınmış; sosyalizm, komünizm gibi sosyo-ekonomik sistemler ortaya çıkmıştır. (Özlen, 2017) Sömürgecilik temelli kapitalizm sistemi doğmuştur. Bu konu hakkında Ahmet Oktay şunları söyler:

“Oysa besbelli: Kapitalist de işçi de sömürü düzenine doğmaktadırlar. Orada biçimlenmektedirler. İşçiyi sömürmek birey olarak amacı değildir kapitalistin, sömürü dizgede ussallaşmıştır ve kapitalist, ilişkiyi doğal ve adil sayar. Hatta giderek ücret düzeni içinde bizzat işçi, sömürü olayını doğal görmeye başlar.” (Oktay, 2008: 103)

“İşçi”, üreten sınıf olması sebebiyle yazılı hukuk doğmadan önceki “köle” sınıfına benzetilmiştir. Sanayi İnkılabı’nın başlangıcında fazlasıyla çocuk işçi çalıştırılmış, çalışmasının karşılığını alamayan işçiler olmuştur. Kölelik, işgücünün karşılıksız kullanımından ve sömürüden oluşan bir sistemken işçilik, üretim enerjisinin karşılığında hakları tanımlanmış insanların sistemidir. İşçi sınıfının “köle” ile aynı değerde görülmesini engellemek için belirli sınırlar çizen ekonomik sistemler, işçiyi ruhsuz bir obje gibi görerek ondan makine dayanıklılığını bekleyen zihniyetlere karşı çıkmıştır. İşçileri çaresiz bırakarak onları paraya muhtaç eden mantıklar eleştirilmiştir:

“Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin sancılarını yaşamaktayız. Gün geçtikçe içinde yaşamış olduğumuz toplum değişmekte, bilim ve teknolojiye meydana gelen yeniliklerin insanların yaşamını etkilemesi, birtakım kolaylık ve zorlukları beraberinde getirmektedir.”
(Turan ve Ulusoy, 2014: 368)

Teknolojik gelişmeler, özellikle bilgisayara bağlı çalışmaların hayata geçirilmesiyle makine çağı yerini bilgi çağına bırakmış ve bilginin önemi artmıştır.

Toplumların gelişen teknolojilerine bağlı olarak benimsedikleri sosyo-ekonomik sistemler, her dönemde farklılık göstermiştir. Cengiz Dağcı'nın romanlarında yer alan “iktisadî değerler” başlığı altında, siyasî koşullar ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda toplumların benimsedikleri sosyo-ekonomik sistemler incelenmiştir. Ayrıca ekonomik sistemler sonucunda devlet ile halk arasında anlaşmazlık yaşanıp yaşanmadığına da bu başlık altında yer verilmiştir.

Rus devleti komünizm sistemini benimserken Kırım'da kendi toprağını işleyerek bu topraktan elde ettiği mahsulle geçinen Tatar Türkleri, devlet eliyle getirilen ekonomik sistemleri reddederek hükümetle çatışmışlardır. Ayrıca Rusların benimsediği ekonomik politikalar gereği ata topraklarına el konan ve topraklarından sürgün edilen Kırım Tatarları, toprağı işleyerek kendilerini var ettikleri ekonomik özgürlüklerinden koparılmışlardır. İktisadî değerler başlığı altında, Rusların ekonomik sistemlerinin Kırım Tatarları üzerindeki etkisi incelenecektir.

Yansılar adlı eserlerinde serüvenlerini ve hayata bakış açısını anlatan Dağcı, *Yansılar 1* adlı kitabında Marksizm ve komünizm eleştirisinde bulunmuştur. Dağcı, Rus hükümetlerince uygulanan Marksizm, komünizm, sosyalizm vb. sosyo-ekonomik sistemlerin başarıya ulaşmasındaki engeli, köy insanının hükümet tarafından yanlış yönlendirmesi olarak dile getirmiştir:

“Devrimci Marksizm savaşçı gücünü işçi sınıfında aradı her zaman, varlığı işçi sınıfına yaslandı; köyü ve köylüyü ise işçi sınıfına yedirip besleyici bir sağmal sığır olarak kullandı. Şaşılabilecek bir şey varsa, Komünist Partisi'nin, eski ‘Mirasçılık’ sistemini ortadan kaldırmaya çalışırken, bilerek veya bilmeyerek, mirasçılıktan çok daha kötü olan bir çeşit Nepotizm sistemini yaratmış olması. Zamanımızda tüm Marksist rejimlerin ekonomik sorunları çözümleyemeyişlerinin, nüfuslarının karşılaştıkları maddi

sıkıntıları gideremeyişlerinin başlıca sebebini köy insanının tabîî ve yaratıcı gücünü kısıtlamalarında aramak gerekir.” (Dağcı, 2012a: 54)

Dağcı, Rus devletinin köylü meselesini çözümlemediği sürece tarım alanında Rusya’nın dış ülkelere olan ihtiyacının giderek artacağından bahsetmiştir (Dağcı, 2012: 54).

Cengiz Dağcı, komünizm ve Marksizm sistemlerinin köylüyü yeterince anlamayan Rus hükümetinin yanlış uygulamalarından kaynaklandığını söyler. Buna karşılık Kurat, *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yy. Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)* adlı eserinde sosyalizm, komünizm gibi sistemlerin hiçbir şekilde Türkler arasında yer edemeyeceğini belirtmiştir. Bu fikrine kaynak olarak da tarih boyunca Türkler arasında bir tabakalaşma, bir sınıf mücadelesi olmamasını göstermiştir:

“Bir kere Müslümanlar arasında amele ve sosyalist zümrelerin çok az olması hasebiyle Bolşeviklerin sunî olarak yaratmak istedikleri, ‘sınıf mücadelesi’ diye bir şey yoktu.” (Kurat, Ankara, 2011: 418)

Kurat, Türklerin siyasî veya ekonomik alanda sorun yaşadığı dönemlerde dahi sınıf mücadelesi yaşayan bir millet olmadığını söylerken 1917 İhtilâlinde sonra Kazan ilinde Müslümanlar arasında “milli hareket”in geliştiğini fakat Bolşeviklerin bu hareketi dağıttığını ileri sürmüştür. Müslüman Türkler arasında “istismar” eden veya edilen, “sömüren” veya “sömürülen” bir sınıf bulunmadığından Sovyetler Birliği’nin işçi haklarını savunmak üzerine kurulu sosyo-ekonomik planları (sosyalizm, komünizm) Kırım Tatar Türkleri arasında da yayılmamıştır. (Kurat, 2011: 418-419)

Hatıralarda Cengiz Dağcı eserinde yazarın kendi ailesinin maddî durumu hakkında şu yorumu yapması, ülke ekonomisine dair duyarlılığını gözler önüne sermektedir:

“Berberlikten gelen maaşıyla zor bakabiliyordu ailesine. Gülünçtü doğrusu. Yok gülünç değil, acıklıydı-sosyalist sistemin yaratmış olduğu sosyal adaletin acı gerçeği idi babamın durumu.” (Dağcı, 1998: 64)

Cengiz Dağcı, Sovyet sisteminde yer eden sosyalizmin eşitlikçi yapısının topluma uygulanan şeklinde bir sorun olduğunu düşünmüş, sosyalist sistemin Kırım halkı üzerindeki etkilerin farkında biri olarak iktisadî değerlere romanlarında yer verme ihtiyacı duymuştur.

4.4.4.1. N.E.P. (New Economic Politic)-Glasnost (Açıklık) - Kolhoz :

New Economic Politic, Rusya hükümeti tarafından ülkedeki ekonomik sorunlara çözüm üretmek amacıyla ortaya konmuş bir kalkınma planıdır. Bu kalkınma planıyla özel mülk olan toprakların devlet himayesine geçmesi, topraktan elde edilen gelirden devletin kâr etmesi amaçlanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Gorbaçov tarafından tüm ekonomik sorunların çözülmesi için uygulanan politikaların genel adı olan "Glastnost" (açıklık), New Economic Politic'in temelini oluşturmuştur. "Glastnost" ışığında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Gorbaçov tarafından desteklenen, eğitimde ve siyasette yeniden yapılandırma ve reform hareketlerinin tümüne "Perestroika" (yeniden yapılandırmacılık) adı verilmiştir. "Glastnost" (açıklık) ve "Perestroika" (yeniden yapılandırmacılık), New Economic Politic planının iki temel basamağını oluşturmuştur. (Aydingün ve Aydingün, 2004: 26-27)

Siyaset Teorisine Giriş kitabında Andrew Heywood "Perestroika" sistemini şu şekilde açıklamıştır:

"Perestroika: Rusça, kelime anlamı olarak, yeniden yapılanma; Sovyet sisteminin komünist bir çerçevede liberalleştirme ve demokratikleşme çabasını ifade eden bir slogan." (Heywood, 2008: 50)

Eğitim alanında ve siyasî alanda başarı göstererek dünya üzerinde söz sahibi bir ülke haline gelmeyi amaçlayan Sovyetler Birliği hükümeti, bu yolda başat adımın ekonomik bir iyileşmeden geçtiğini anlamış, kalkınmaya dair ilk hedefini iktisadî alanda belirlemiştir. İktisat, bir ülkenin hedeflerini gerçekleştirme yolunda sağlamlaştırması gereken en önemli sistemidir.

Dağcı da, Sovyetler Birliği'ndeki N.E.P. (Yeni Ekonomi Politikası)'nın Kırım Türklerinin hayatlarına etkisini şöyle anlatmıştır:

"Her aile, en azından, bir sığır, birkaç baş koyun ve keçi sahibiydi. Ama Kırım'daki açlık yıllarının etkisi büyük oldu. Kızıлтаş'ın ve Gurzuf'un ekonomisi çöktü. Köylü, mahsülünü kentlerde ve devlete satamaz oldu. Bütün memleket içinden çıkılmaz bir duruma sürükleniyordu. Tek çıkar yol ekonomide özel sektörün yeniden canlandırılması oldu. N.E.P (Yeni Ekonomi Politikası) dönemi (1926-29) benim hatırladığım en güzel bir dönem oldu Kızıлтаşlıların hayatlarında. Serbest Pazar ekonomisinde

Kızıltaşlılar ve Gurzuflular çabucak ayaklanıp eski canlılıklarını buldular. Ama uzun sürmedi bu.” (Dağcı, 1998: 26)

Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı* eserinde yukarıdaki şekilde yer verdiği gibi Sovyetler Birliği’nin N.E.P. planı ile yakından ilgilidir. Serbest Pazar ekonomisiyle kendi toprağı üzerinde söz sahibi olduğunu düşünen Kırım halkı, Sovyet Hükümeti’nin “kolhoz” adını verdiği tarım kooperatifi sistemini getirmesiyle bu toprakların yüzyıllık sahibi olarak derinden etkilenmiştir. Devlet hazinesine geçirilen toprakların eski sahipleri, bu topraklarda işçi olarak çalıştırılmış ancak kendilerine toprakları üzerinde söz söyleme hakkı tanınmamıştır. Kırım köylerinde devlet hazinesine aktarılan topraklardan ve hayvanlardan tamamen Rus hükümetinin politikalarına göre yararlanılmış hatta toprakları ve hayvanları ile bağları koparılan Tatar Türklerinin topraklarını terk etmesi beklenmiştir. Ancak Kırım Tatarları vatan topraklarında işçi olmak pahasına evlerinden ayrılmamışlardır. Cengiz Dağcı, N.E.P. planıyla “kolhoz” sistemini yürürlüğe koyan Sovyet hükümetinin Kırım Tatarları üzerindeki iktisadî etkisine romanlarında yer vermiş; Kırım halkının kendi topraklarında “işçi” gibi çalıştırılmasını ve buna karşılık toprağı verdikleri değeri yansıtmıştır. Kanaatimizce, *O Topraklar Bizimdi*, Dağcı’nın N.E.P. kalkınma planını ve sosyalizmin Kırımlılar üzerindeki etkisini işlediğı en önemli romanıdır denebilir.

“Reis Bilâl aşağı yukarı haklıydı. S.I.K. ve S.N.K.S.S.S.R.in 7 Ağustos 1932 tarihinde kabul ettiğı kararı gereğince bütün kolhoz ve kooperatiflerin mal ve mülkleri (Tarlalarda ekinler, hayvanlar, kooperatif malları, ambarlar, depolar, mağazalar ve sair) hükümetin mal ve mülkü sayılırdı. Devletin bu mal ve mülkünü ziyana uğratan ve ziyana uğramasına sebep olanlar ölüm cezasına çarptırılırlardı.” (Dağcı, 2015: 67)

Rus hükümetinin Kırım halkında etkilemeye, yok etmeye çalıştığı esas unsur, onların “millî değerleri”dir.

O Topraklar Bizimdi romanında Cengiz Dağcı Gorbaçov’un Glostnost (açıklık) politikası sonucunda yürürlüğe konan tarım kooperatifleri “kolhoz” sistemini, roman kahramanı Reis Bilal ağzından açıklamıştır. Devlet, Kırımlının sahibi olduğu topraklara ve hayvanlara el koyduktan sonra bu mal varlığına ayrıca önem vermiş, mal varlığının her zerresinden kâr etmek “kolhoz” sisteminin esas hedefi olmuştur:

“—Fıçı gibiyiz. Vallahi, fıçı gibiyiz Demirden çemberlerle kuşakladılar bizi. Bir buçuk ayda yapılması gereken işi iki hafta içinde

bitirdik. Kan ter içinde çalıştık. Kendimiz için değil, elâleme. Kolhoz, dediler; razıyız. Ama yetmedi! Bunlar başka bir şey istiyorlar. Korkunç bir şey... İnsanoğlunun aklından geçmeyecek kadar korkunç bir şey. Çok, çok korkunç bir şey! Vermeyelim, yapmayalım, yok diyelim! Ama olur mu? Nasıl yok, diyelim? Söyle, nasıl? Bu, sadece bir ölüm, senin ve benim ölümüm, değil ki!.. Bir kişinin, beş kişinin, bin kişinin ölümü değil ki!.. Fıçı gibiyiz; demir kuşaklarla kuşakladılar bizi!” (Dağcı, 2015: 114)

O Topraklar Bizimdi romanında Dağcı, Rus hükûmeti tarafından topraklarına el konan Kırım halkının iş gücünün sömürülmesinden bahsetmiştir. Kırım halkı, yalnızca çalışma gücünün ve üretme enerjisinin elinden alınmadığının farkındadır. Zira Kırım halkının üretim özgürlüğünün elinden alınması, ekonomik anlamda zayıflamasına ve Rusya’ya bağımlı olmasına sebep olmuştur. Rus hükûmeti, Kırım halkını topraklarından koparmak suretiyle, halkın birlik beraberliğini kaybetmesini ve “toplum” olma özelliğini yitirmesini hedeflemiştir. Bu sebeple Dağcı, Kırım halkını “komünizm” denen demir kuşaklar arasında sıkışıp kalmış bir “fıçı”ya benzetmiştir. Demir kuşaklarla sarmalandıkça bu fıçının parçaları birbirine daha da sokulmaktadır. Yazara göre bu baskı altında Kırım toplumu, kendisinde “millet olma” kıymetinin yok edilmek istendiğini daha da iyi anlamaktadır.

Badem Dalına Asılı Bebekler romanında Dağcı, “kolhoz” için el konan topraklar ve hayvanlar dışında evlerin varlığından bahsetmiştir. Kırım köylüsü, üzüm bağlarına el konduktan sonra evinin de müsadere edildiğini görmüş ve evini çaresizce tahliye ederek kendisine kalacak yer bulmaya çabalamıştır. Romanda müsadere edilen bu ev, bölgeye yerleştirilen Rus askerlerine sığınak yapılmış, evinde türlü zinaların yaşandığına tanıklık etmek zorunda kalan Kırım köylüsü, evi üzerinde hiçbir hak iddia edememiştir:

“Ama ertesi günün sabahı üzüm bağını geçerek ahır kapısı önünde durdum. Mühürlü kocaman bir kilit kapıya tutkalla yapıştırılmış bir kağıt; kömür karası iri harflerle “Müsadere” başlığı ve başlığın altında gene kara küçük harflerle sayfayı dolduran kelimeler. Evin güneye ve kuzeye açılan kapıları da aynı mühürlü kilitlerle kilitlenmişti ve kapılardan başka evin dört duvarına “Müsadere” levhası yapıştırılmıştı.” (Dağcı, 2015: 165)

Romanda, evlerinin ellerinden alınabileceğini anlayan köylüler arasından Tomak ailesine mensup erkekler, bir aile şirketi kurmak niyetiyle birleşirler. Bu şirket kurma

fikrinin temelinde, devletin N.E.P. planı karşısında köylünün kendi topraklarını işlemesine rağmen bu topraklardan ürün alamayacak olmalarının endişesi vardır. Kırım köylüsü, devletin müsadere ile elde ettiği hükümet kolhozu karşısında kendi mütevazı şirketini kurarak kazanç elde etmeyi amaçlamıştır, zira köylünün topraktan ürün alabilmek için başka yolu kalmamıştır:

“...Sosyal kalkınma, eğitim öneliydi tabii; ama sosyal kalkınma ve ilerleme ekonomik gelişmeye bağlıydı ve ancak ekonomik gelişmeyle olurdu. Nitekim devletin N.E.P. politikası ve yerli organların özel teşebbüsleri teşviki kalkınma konusunda Tomak Said amcamın haksız olduğunu iyice gösteriyordu ötekilere. Gene bu oturumlarda Toplu Kardeşler Şirketi’nin yeni imkanlara yol açması ve ilerde yeni başarılar sağlaması için şirkete yeni bir ad verilerek aile ve akraba dışında sermayeli kişilere kapılarını açması da görüşülüyordu.

Şirkete Yeni Tokaya Şirketi adını veriyorlardı.” (Dağcı, 2015: 58)

Kırım köylüsü hükümetin iktisadî planları karşısında, topraktan kendi ihtiyacı kadarını karşılamak yerine ondan kâr etmek gerektiğinin farkına varmış bu uğurda kendi iktisadî çözümünü üretmek şirket kurma yoluna gitmiştir. (Dağcı, 2015: 58)

Dağcı, toplumun sosyalizme bakış açısını değerlendirirken *Üşüyen Sokak* romanında, roman kahramanı Haluk’un sosyalizme gönülden bağlı olduğunu, özel mülke sahip olmanın yanlışlığına inandığını imzalı bir kâğıtla tasdik ettirmiştir:

“Bu listede sunduğum eşyalar üzerine hak sahibi iddiasında olmadığımı burada resmen, yazılı ve imzalı bir şekilde açıklıyor ve özel mal ve mülkiyete sahip olmanın toplumumuzda kesin olarak yasak edildiğini bütün gücümle değerlendirip destekliyorum.

...Toplumculuktan yanayım, ama kıyıda binlerce çakıl arasından bir çakıl değilim. İnsanım. Canlıyım. Bedenimin işitme, görme, duyma, düşünme gibi yetenekleri yanında ruha da sahip olduğuna inanıyorum. Kusursuz değilim; gene mutluyum.” (Dağcı, 2016: 72-73)

Sosyalizm, Rusların benimsediği iktisadî politika gereği toplumun içine işlemiştir ve toplum, sosyalizmin uygulanışından yana olmasa da hükümet gözünde suçlu sayılmamak için bu fikri desteklemiş veya destekler görünmüştür.

Benim Gibi Biri romanında yazar, ülkenin iktisadî kararları üzerinden özgürlük kavramını irdelemiştir. Toprak sahibi olmak, kendi toprağını kendisi sürmek isteyerek özgür ekonomiyi savunan insanların devlet nezdinde sosyalizm karşıtı düşünceleri savunduğu için suçlu sayıldığı gerçeği romanda vurgulanmıştır. Hükümetin ekonomik planları karşısında halk, bireysel iktisadî planlarını uygulama hakkına sahip değildir, kendi hayatına yön vermeye cesaret edemez, etmemelidir. Devlet her alanda olduğu gibi iktisat alanında da bireyi yönlendiren bir üst akıldır. Özgür bir birey olarak yaşama hakkı olduğunu zanneden insan, iktisat konusunda tamamen yaşadığı ülkenin ekonomik sistemine tâbidir:

“Senin gibi toprak sahibi olmak isteyen, senin gibi sosyalist düzenine karşı koyan, senin gibi sözüm ona özgür ekonomi propagandası yapan nice demirbaş politikacılar hapishane bodrumlarının beton duvarları dibinde kurşuna dizildiler. Kendi hayatına yön vermek senin elinde mi? Bunu baştakilere, senden daha iyi bilenlere bırakman gerekirdi. Susman, partinin çizdiği yolda yürümen gerekirdi.” (Dağcı, 2013: 31)

Dönüş romanında iktisat bakımından toprağa verilen değer dile getirilmiştir. Köylü, yaklaşan savaş ihtimali karşısında devlet tarafından kendisine yeterince harcırah verilmeyeceğini düşünmüş, yetiştirdiği üründen para kazanması gerektiğinin farkına varmıştır. Köylü, yalnızca çocuklarının ve zayıf hayvanlarının karnını doyurmak için tarlasını sürerken savaş esnasında yaşamını sürdürebilmesinin yine tarlasından elde ettiği mahsule bağlı olduğunu anlamıştır. Para kazanmak ve kâr etmek amacı, dünya düzeninde giderek en yaygın sisteme dönüşmüştür. Bu sebeple toprak, gerek devletin gerekse halkın gözünde ekonominin kâr edilecek tek unsuru haline gelmiştir.

Dağcı, kaleme aldığı *Hatıralarda Cengiz Dağcı*’da toprağın kıymetinin farkında olduğunu açıklamıştır. Romanlarında toprağın değerini anlatmaya özellikle çalıştığını ifade eden yazar *Onlar da İnsandı*, *Benim Gibi Biri*, *O Topraklar Bizimdi* romanlarını yazma amacını toprağın bireye özgürlük tanıyan yanını duyurmak için olduğunu açıklamıştır (Dağcı, 1998: 260).

Korkunç Yıllar’da yazar, anayurt toprağına âşık olduklarından bahsettiği Kırım Tatarlarının son on yıl içinde Kırım topraklarında çok kanlı bir faciaya şahit olduklarını vurgulamıştır. Kırım halkı kolhoz karşısında kendi toprağında işçi olmayı, sırf ata toprağından uzaklaşmamak için kabul etmiştir:

“Bağların kolhoz malı ilan edilmesine rağmen, köylü, eski ata topraklarını gözbebeği gibi severdi. Mahsulünü, meyvasını toplayıp hükumete teslim ederdi. Sonra gidip kooperatif kapılarında, bir kilo buğday için nöbete girer, gece yarısına kadar beklerdi.” (Dağcı, 2016: 40)

Kırım köylüsünün toprağına ve toprağından elde ettiği verime duyduğu bağılılığı en duygusal şekilde ifade eden roman kahramanı, *Onlar da İnsandı*’nın Bekir Ağa’sı olmuştur denebilir. Savaştan kaçarak Kırım Tatarlarının köyüne sığınan Rus baba-oğula evini açan Bekir Ağa, bu baba-oğulun peşinden gelen Rusların gözünde, deyim yerindeyse, köyün topraklarını görücüye çıkarmıştır.

Tatarların köyünün güzelliğini fark eden Rus hükümet görevlileri kolhoz sistemiyle toprakları devlet hazinesine geçirmiş, ardından makinelerle köye girerek toprakları delik deşik etmişlerdir. Bu durum karşısında Bekir Ağa’nın yakarışını Dağcı şöyle dile getirmiştir:

“Söyle bana, nasıl veririz? İnsan her şeyini verir, ama canını nasıl verir, söyle bana! Biz kolhoz nedir, biliriz. Kolhoz demek, toprağı hükümete ver demektir! Nasıl veririz, söyle bana! Toprak bizim değil ulusundur; toprak elden gitti, can gitti. Anlat onlara!” (Dağcı, 2016: 422).

Onlar da İnsandı romanında Tatar köyünü ele geçiren Rus hükümet görevlilerinin aralarında geçen konuşmalara yer veren Dağcı, Rusların gözünde Kırım Türklerinin ekonomi kültürünün ve Türk iktisadî hayatının nasıl görüldüğünü özetlemiştir. Ruslar, Türklere kendi iktisadî kanunlarını kabul ettirmek için zora başvurmak gerektiğini dile getirmiş, Türk köylüsünün sosyalist iktisadî planların doğruluğunu tartacak kadar deneyimli ve eğitilmiş olmadığını vurgulamıştır. Ruslara göre, Rus topraklarında uygulanan feodal sisteme (krepastnoy pravo) tarih boyunca şahit olmayan Türk köylüsü sosyalizmi anlayamayacak, kavrayamayacaktır:

“Arkadaşlar, yine de tekrar ediyorum. İnsaf, merhamet denen şey biz Bolşevikler için hem ayıp, hem de tehlikelidir; bunu unutmayınız! Tatarların çoğu bize karşıdır; bizim ideallerimiz onlara uzaktır. Rus köylüsüyle Kırım köylüsü arasında büyük fark var. Bu köylüler kendi bildikleri, istedikleri gibi bir hayat yaşadılar. Hanların, sultanların üstünkörü ve hafif hükümdarlıkları altında yaşadılar, kendilerini kontrol etmediler. Rusya köylülerine yapılan muamele bura köylülerine yapılmadı, bunlar ‘krepastnoy pravo’ nedir

bilmiyorlar, bizim ideallerimize yabancıdırlar, onları yalnız kuvvet ve zorla yetiştirebiliriz.” (Dağcı, 2016: 456-457)

Cengiz Dağcı; “new economic politics” ile iktisadî hayatı yeni bir düzene kavuşan Kırım topraklarındaki Türk köylüsünün bu iktisadî değişimlere alışma sürecini romanlarında dile getirmiştir. Ayrıca bu süreçte Kırım halkının tarım toplumu olarak sürdürdükleri yaşamdan kalma alışkanlıkları değiştirme çabalarına değinilmiş, sosyalist rejimin ekonomi sisteminin Kırım topraklarındaki etkilerine ayna tutulmuştur.

4.4.4.2. Kırım Türklerinin İktisadî Bakış Açısı ve Paraya Bakış Şekli:

Cengiz Dağcı, New Economic Politic gibi iktisadî bir plana bağlı kalmaksızın Kırım Türklerinin ekonomiye dair bakış açılarına romanlarında yer verdiği gibi paraya verdikleri değere de ışık tutmuştur. Kırım halkı toprak dışında kazanç sağlamanın yollarını aramış ve yalnızca toprak üzerinden mahsulünün ihtiyacı kadarını karşılamaktan vazgeçerek “para” denen kâğıdın değerini değişen dünya düzeninde anlamaya başlamıştır. Dağcı da bu duruma romanlarında yer vermiştir.

Onlar da İnsandı romanında Dağcı, tarlada emek vererek ürün elde eden Türk köylüsü ile hayvanları çiftleştirerek hayvancılıktan para kazanmayı bekleyen Rum köylüsünü kıyaslamıştır. Eserde, köye gelen Rus baba-oğula evinin kapılarını açarak onlara kalacak yer ve iş veren Bekir Ağa, Rusların “komolizma” (komünizm) anlayışını eleştirmiş, bir yandan da hayvanları çiftleştirerek kazanç sağlayan Rumları küçümsemiştir. Bekir Ağa’ya göre para kazanmak, alın teri dökmek demektir. Ancak Rumlar alın teri dökmeden hayvanların doğası gereği yaptığı bir iş üzerinden kazanç sağlamaktadırlar. Bir hayvanın çiftleşmesini bekleyip yavrusunu satarak para kazanmak, hayvanları sömürerek onların varlıklarına paha biçmekten başka bir şey değildir. Yazar, emek harcamadan kazanç sağlamaya alışık olmayan Türklerin toprağa emek vermeye dayanan iktisadî bakış açılarını şöyle yansıtmıştır:

“Rumun dört boğası var; ama Rum kafası; ne dersin de! Hayvanın orasından bile para çıkarır kâfirler. Saray gibi bir ev kurdu kendine. Nerden aldı dersin parayı, söyleyeyim sana: Boğadan! Boğadan, vesselâm! Sense tütün yaprakları arasında terle oğlum, terle! Tarladan, bağdan gelen paranın tadı başkadır, başka! Yorgun argın sete uzanırsın, malını mahsulünü düşünür; rüyanda tarlanı, bağını, bostanını görürsün. Toprağın yoksa ne

görürsün? Boğanın kuyruğunu! Tüh, aptal harcı bu Bekir, yakışmaz sana!”

(Dağcı, 2016: 11)

Üşüyen Sokak romanında Dağcı, eserin kahramanı Haluk’un eski paralar ve pornografik resimlerle dolu bir küp bulmasının ardından hayatına dair değerleri sorguladığını okuyucuya göstermiştir. Önemli olan para mıdır, para ile yapılacak yatırım mıdır yoksa özgürlük, aşk gibi paranın satın alamayacağı değerler var mıdır? Haluk, iktisadî değerler ile sosyal değerler arasında bir bocalama yaşamasına rağmen Dağcı, Haluk’un özgürlüğüne düşkün bir kişilik olarak paradan daha önemli değerlerin varlığına inandığını eserin ileriki sayfalarında göstermiştir. Haluk, özgürce yaşamının para kazanmaktan dolayısıyla dönemin ekonomik sistemlerine ayak uydurmaktan geçtiğini kabul etmiştir. Elindeki parayı kendisi emek harcayarak elde etmeyip bir gömüyle ele geçirdiğinden bu para üzerinden kolayca hayal kurmaktadır. Tüm dünyayı olduğu gibi Sovyetler Birliği’ni de etkileyen Sanayi Devrimi, makineleşme ve fabrikalaşma hayalleri Haluk’u da etkilemiştir:

“Özgürlük dediğin en yüce dağların kovuklarında uyuyan kartallara yaraşır. Senin için önemli olan paradır, para! Yatırım yap! En iyi yatırımı İngiliz tekstil ve ayakkabı sanayiinde bulabilirsin. Üç-beş yıl içinde paranın beş misli arttığına tanık olacaksın. Kendin bir ayakkabı veya frak fabrikası kurarsın burada. Memleket yüce. Başını pencere pervazından eğip kaldırımlarda taban parlatan insanların ayaklarına bak hele- yalınayak doğup yalınayak ölen kaç insan var bu memlekette biliyor musun?” (Dağcı, 2016: 70-71)

Üşüyen Sokak’ta Dağcı roman kurgusuna, roman kahramanı Haluk’un ticaret sevdasına örnek olması sebebiyle kısa ve eski bir hikâye yerleştirmiştir. Bu kısa hikâyede ticaretle uğraşan bir adamın “saygı görmek” için nelere değer verdiğine dikkat çekilmiştir. Bir tüccar için en önemli değer, para ve paradan doğan saygıdır. Hikâyeye göre para kazanmak için en önemli husus görünüştür, görünüşten sonraki önemli husus dönemin siyasî sistemini desteklemektir. Esnaf, ışıltılı harfler ve kralın resminin büyüklüğü ile dikkat çeken bir dükkân sayesinde saygı duyacağına inanmıştır. Zenginliğe önem veren kimseler için görünüşün her şeyin önünde olduğu fikrini irdeleyen Dağcı, siyasî koşulların iktisada etkisine değinmiştir:

“Çift kapılı geniş vitrinli bir dükkân. Üstünde uçtan uca bir tabela Tabelada iri harflerle ‘LOPATOV VE OĞLU’ yazısı. Ve duvarlarda mal

fiyatlarını gösteren ıslıl ıslıl yaftalar. Öyle bir dükkan ki, önünden geçen her kişi Lopatov'a ve oğluna karşı bir saygı duyacak yüreği içinde, derdi. Yıllar geçti. Japon savaşı, devrimler. Yılları yıllar kovaladı. Gene devrim. Sonunda kardeş savaşı ve anarşi... Ekmegin kilosu bin rubleye alınamadığı zamanlarda bile Çar Nikola'nın resmiyle süslü gevrek kağıtları şiltenin altına seriyordu özenle; fazla birikince cam küplerin içine sokuşturup kimsenin bulamayacağı bir yere götürüp saklıyordu..." (Dağcı, 2016: 143)

Dağcı *Ölüm ve Korku Günleri* adlı romanında, savaş sırasında ülkelerin iktisadî ihtiyaçlarından faydalanarak bir milletin parasını başka bir millete satıp savaş ortamının zor koşullarını kullanan çıkarıcı insanları eleştirmiştir. Savaş esnasında ihtiyaç duyulan malzemeleri ülkeler arasında yüksek fiyatlara satan tefeciler bu yolla zengin olmuşlardır. Savaş koşullarında dünya ülkeleri arasında patlak veren krizleri kendi menfaatine çevirmeyi bilen insanların değer algısı tamamen "para" üzerine kurulmuştur:

"Onların niçin, ne maksatla oraya yerleştiklerini ben bilmiyorum, ama şehir içindeki Almanlar Leh parasını it kıymetine veriyorlar, Lehliler de Rus parası arkasından koşuyorlar. Bu son iki gün içinde para ticaretiyle şehirde yüzlerce insan zengin, milyoner oldu." (Dağcı, 2016: 60)

Yoldaşlar romanında Dağcı, savaş mühimmatı peşinde koşan askerlerin zihinlerinde oluşan materyalizm fikirlerine ışık tutmuştur. Eserde maddeye önem vererek manayı tamamen yok sayan bir ideoloji olan materyalizmi benimseyen insanların maddeye düşkünlüklerine dikkat çekilmiştir. Özellikle savaş ortamında cephe için gerekli tüm malzemeler fazlasıyla önemlidir ve askerler, canlarını hiçe sayarak bu malzemeleri emredilen bölgeye ulaştırmakla yükümlüdür. Ancak bu sırada kendi canını vermek gerçeğiyle burun buruna gelen askerler, taşıdıkları demir yığınlarındansa kendi canlarının daha değerli olduğuna inanmakta fakat bu inanca göre hareket edememektedirler. Askerler, savaş içinde yaşamanın değerini anlamışlardır.

"Neden! Neden! Materyalizme tapınan insanlarız biz. Tümen kumandanlığının emri; şu kadar kamyonla, şu kadar cephe, şu kadar makine ile Borislav'a ulaşmak. Bunlardan onu arkada kaldı, on beşi burda, çamur içindeler. Bırakır da gidersem kumandanlıkta niçinini, nedenini nasıl anlatacağım? Materyalizme tapınan insanlarız dedim ya." (Dağcı, 2015:128)

Ruslar için materyalizim, adeta “din” boyutunda değer gören bir ekonomi terimidir. Aynı dönemde Almanlar içinse faşizm, inanç kadar değer görmektedir. Doksan iki yıllık ömrünü bu iki ırk, doğal olarak bu iki inanç sistemi, arasında tüketen Dağcı Ali Durmaz’a göre iki tarafa da yakın durmamıştır. (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 179) Yazar, milletini üstün görme noktasında da paraya, maddeye değer verme noktasında da ömrü boyunca aşırıya kaçmamıştır.

4.4.5. İlmî Değerler:

Kimi zaman bilim anlamında kullanılan “ilim” kelimesi, sadece yaşanan çağın teknolojisini takip etmek anlamına gelmeyip dinle ilgili kavramları da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Semavî dinlerin kitaplarında dünyanın yaratılışı, insanın doğuşu, dinler tarihi vb. konular hakkında Allah’ın ilmini paylaştığı görüşü sebebiyle “ilim” sözcüğü kimi zaman dinî bir terim olarak algılanmıştır.

“Bir ülkenin geleceği o ülke insanların göreceği eğitime bağlıdır.” diyen Albert Einstein’a göre (Turan ve Ulusoy, 2014: 227) kültür ve değerlerini yeni nesillere aktaramayan toplumların yok olmakla burun buruna geleceği muhakkaktır:

“Bu sebeple toplumlar var olabilmek için uzun bir zaman dilimi içinden sıyrılıp gelen kültürel öğelerini, değerlerini ve tecrübelerini çocuklara aktarmak zorundadırlar. Toplumların çocuklarına kültür ve değer aktarımında kullandıkları en önemli araçlardan bir tanesi eğitimidir. Başka bir deyişle okul ve eğitim, kültür ve değer alanındaki sürekliliği sağlamadaki en temel vasıtalardan birisidir.” (Turan ve Ulusoy, 2014: 270)

Toplumların bu dünyada var olduklarını kanıtlamalarının yolu, kendilerine özgü kültür ve bilim unsurlarını eğitim yoluyla geleceğin toplumlarına aktarmaktır. Yüzyıllar boyunca her toplumun eğitim sayesinde edindiği birikim, o toplumun bilimsel değerlerine kaynaklık etmiştir. “İlmî değerler” bilime, bilimsel gelişmelere, eğitime, teknolojiye önem verilmesi sonucunda yıllar içerisinde toplumların yaşam şekillerine yerleşen değerlerdir. Çalışmamızda, Cengiz Dağcı’nın romanlarını kaleme aldığı dönemin ekonomik ve siyasî koşullarını göz önünde bulundurarak eğitime ve bilimsel gelişmelere dair bakış açısını inceleyeceğiz. Yazarın II. Dünya Savaşı yıllarından söz ettiği romanlarında ilmi ve ilme bağlı değerleri incelerken gerek Kırım halkının gerekse Türk dünyasının modern dünyaya

ayak uydurmasını engelleyen sebeplerini de Cengiz Dağcı'nın gözünden irdelemeye çalışacağız.

Ayşegül ve İsmail Aydıngün'le göre Kırım halkının bağımsızlığını destekleyen, Kırım halkının eğitime gereken ciddiyeti vermesine dikkat çeken aydınlardan biri İsmail Gaspıralı'dır. Bağımsızlığa giden yolda en önemli adımın eğitim olduğunu dile getiren Gaspıralı, Kırım'da millî okulların kurulmasına öncülük etmiş, "Zincirli Medrese"de yetişen aydınların ses getirmesinin bir devrim özelliği taşıdığını düşünmüştür. (Aydıngün, Aydıngün, 2004: 19) Asıl ismi "Mirza İsmail Gasprinski" olan İsmail Gaspıralı, eğitime değer veren Türkçü, İslamcı, modernist kimliğiyle Cengiz Dağcı'nın romanlarında geçen isimlerden biri olmuştur. İsmail Gaspıralı, "Tercüman" gazetesi ve Kırım'ın eğitimini etkileyen sistemiyle "İlmi Değerler: Medya ve Süreli Yayınlar" başlığı altında ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Zincirli Medrese Bahçesaray Salacık'taki Kırım Tatarlarının önemli mimari eserlerinden biridir. Doğu Avrupa'daki en eski eğitim kurumlarından biri olan Zincirli Medrese tek giriş yeri olan dar bir kapı üzerindeki kitabeye göre I. Mengli Giray Han tarafından 1500 yılında yaptırılmıştır. Avrupa'nın Ortaçağ taassubu içerisinde insanları diri diri yaktığı asırlarda ilim-irfan öğrenilsin diye inşa edilen bir yapıdır. (www.vatankirim.net)

Zincirli Medrese'nin yapımında kum taşıdığı söylenen I. Mengli Giray Han, "İlim önünde herkesin eğilmesi gerekir." diyerek medresenin tek girişine bir zincir çekmiş ve bu zincirin altından geçmek suretiyle medreseye girişi sağlamıştır. Kırım Türklerinin eğitime verdiği değer kanıtı olan Zincirli Medrese, büyük bir İslam üniversitesi olarak Sovyet Rusya'nın Kırım'a girişine kadar işlevini sürdürmüştür. (www.vatankirim.net)

Kapısındaki zincirle ilmin herkesten ve her şeyden üstün olduğuna dikkat çeken Zincirli Medrese'ye sahip olan, İsmail Gaspıralı gibi aydınlar yetiştiren Kırım Tatar halkının 20. yüzyıla gelindiğinde kendi eğitim sistemini kuramamış olması Dağcı'nın dikkatini çekmiştir. Rus hükümetinin Kırım'a girişiyle kendi eğitim anlayışından tamamen uzaklaşmak zorunda kalan Kırım Türkleri, Zincirli Medrese'nin torunları olarak eğitim alanında reform duyar hâle gelmişlerdir.

Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* adlı romanında Rusların dilinde atasözü özelliği taşıyan Tatar Türkleri için söylenmiş bir cümleye yer vermiştir: "Davet edilmemiş misafir Tatar'dan beterdir." (Dağcı, 2015: 273). Yazara göre Tatar Türkleri Rusların kafasında;

yeterince eğitim almamış, kendilerini geliştirememiş, farklı bir halka mensup insanlar karşısında nasıl davranması gerektiğini kestiremeyen insanlardır. Hatta Kırım Türkleri, bir Rus vatandaşı yüzlerine gülümsediği vakit kendilerinden rahatsız olduğunu belli etmediği için memnun olmaktadırlar. Kırım Tatarlarının bu durumu, Rusların diline yerleşmiş “eğitimsiz” Tatar kimliğini kanıksamış olduklarının göstergesidir. (Dağcı, 2015: 273) Dağcı’ya göre Kırım Türkleri hiçbir milletin gözünde “eğitimsiz” olarak etiketlenmemelidir.

4.4.5.1. Eğitim İhtiyacı-Yeni İnsan Fikri:

Eserlerini incelediğimizde görürüz ki Dağcı için eğitimli bir insan olmak başlı başına bir “değer”dir. Eğitim, her ülkenin yaşadığı çağı yakalaması bakımından önem vermesi gereken esas meseledir. Bu görüşü savunan Cengiz Dağcı da romanlarında “yeni insan” oluşturma fikrinden söz etmiştir. “Yeni insan” fikri, ekonomide doğan “new economic politics” anlayışına paralel şekilde oluşan, oluşması gereken yeni insan modelidir. Okula gitmeyen veya okulda sadece okuma-yazma öğrenerek bununla yetinen, kendi hayatını idame ettirecek kadar bilgiyle ömrünü sonlandıran, gerek olmadığını düşünerek ihtiyacı dışında kalan bilgiye kulaklarını tıkayan, ezbere öğrendiği bilgilerin kaynağını araştırmayan eski insan modelinin yerini “yeni insan” almalıdır.

“Yeni insan”, bizzat Cengiz Dağcı’ya ait bir insan fikridir. “Yeni insan”; bilimsel gelişmelere uygun şekilde eğitimi tamamlayan, “determinizm” ilkesini esas alarak olayların neden-sonuçlarını araştıran, kulaktan dolma bilgilere inanmayan, din kaynaklı “dogma”ları değil “objektif” bilgiyi hayatının temeline alan, araştırarak ve deneyimleyerek öğrenen insan modelidir. Cengiz Dağcı, siyasî ve ekonomik kalkınmanın temelinde bu insan modelinin yer aldığına inanmıştır. Ancak “yeni insan”, modern dünyada ülkesini söz sahibi edecek yeterliliğe ve donanımına sahiptir. Dünya gidişatını etkileyecek güçte bir memleket, toplumun tüm bireyleri “yeni insan”a dönüştüğünde inşa edilecektir.

Badem Dalına Asılı Bebekler romanında Cengiz Dağcı, Rus okullarında yetişmiş “Tomak amca”nın sözleri üzerinden “yeni insan” tipinden ve “yeni insan”da bulunması gereken “ruh kalkınması”ndan söz etmiştir. Yazar; insanoğlunun salt sosyal değere sahip bir varlık olduğuna inanmamış, insanların siyasî ve ilmî anlamda da değer taşıyan donanımlı bireyler olması gerektiğine dikkat çekmiştir:

“Tomak amcamın her şeyin üstünde ve her şeyden önce ruhî kalkınma “doktrini” Zöhre hanım ve Zöhre hanım karakterinde başka birkaç kişi tarafından iyice benimsenmişse de eldeki imkanlarla sağlam ve dürüst bir sosyal düzen kurmak şöyle dursun, köy halkını derebeylik çağının yıpratıp çökertici kalıntılarından kurtarmaya dahi yetmiyordu. Ama gene de, Tomak amcamın bir hamlede yaratmak istediği “yeni insan” doğmuyor değildi ve halkın yaşadığı bu çapraşık zamanlarda –iyi saatte olsunların hışmına uğramazsa- er geç kendi yaratıcı gücünü ve şeklini bulup çıkacak, hayata ve kendi kaderine hâkim olacaktı.” (Dağcı, 2015: 89)

Kendi kendisini yönetmeyi öğrenen “yeni insan”; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul gibi pek çok sanatçının ve Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere pek çok siyaset adamının yetiştirmeyi amaçladığı “eğitimli Türk insanı” tipidir. Dağcı, “Tomak amca” ağzından “yeni insan modeli”ni oluşturmanın zaman aldığını ancak umutsuzluğa kapılmamak gerektiğini, bu modelin er veya geç doğacağını dile getirmiştir.

Badem Dalına Asılı Bebekler romanında kasabanın öğretmeni Zöhre Hanım, “ruhî kalkınma”nın gerekliliğine inanmış, eğitimli biri olarak “yeni insan” modelinin özelliklerini henüz taşıyamamaktadır. Zöhre Hanım; annesi vefat eden, babası askere giden genç bir kadın olarak kardeşi Haluk’a sahip çıkıp onun gerek bakımını gerek eğitimini üstlenen bilinçli biri olmasına rağmen, küçük çocuğun elinde gördüğü İsa heykelciği karşısında hoşgörü gösteremeyip onu evden kovan bir karakterdir:

“Çocuklarımıza ne verdik? Atalarımız bize ne bıraktılar?

Hayatla saklı güçlerin, yeni çağımızda yaşayabilmek için hayat sırlarını nerde ve nasıl bulacağız? Faust’umuz mu var?

Goethe’miz, Spinoza’mız, Shakespeare’miz mi var? Biz Yahudi değiliz; yeryüzünün diğer milletlerine ışık olmak için seçilmedik Tanrı tarafından. Yıllar yılı Kırım toprakları üstünde yürüdük. Evet yürüdük; tuttuk, kazdık, ettik, devşirdik, yattık ve uyuduk. Ama düşünmedik. Çünkü sadece hak dinini kabul ettik ve inandık. İncamız öylesine güçlü idi ki, içimizde en küçük şüphe ve heyecan için bir yercik bırakmadık. Bütün duygularımızı iman taşlarıyla bastırdık; sevgi, zevk, telaş, zekâ, şuur, hatta hatta cinsiyet duygularımızı bile beton duvarlarla çevirdik içimizde. Sen kendinin başka olduğunu sanıyordun. Ama değilsin! Küçük Haluk’u çarmıha gerili İsa

heykelciğini bu eve getirdiği için kış kıyamet gününde kapı dışarı ettiğini senin ağzından duyduğum zaman ses çıkarmadım ama yüreğim kan ağladı. İşin en acı tarafı senin bu davranışının sadece Haluk’a ve Hazreti İsa’ya karşı değil, Allah’a ve dini bütün insanlara karşı olduğunu kendinin de bilmeyişidir.” (Dağcı, 2015: 182-183)

Dağcı romanında en bilgili, en okumuş karakter olarak gösterdiği Zöhre Hanımın bile kendi dininden olmayan insanlara ve nesnelere karşı hoşgörüsüzlüğünü ortaya koymuştur. Kendisini “eğitimli” olarak tanıtan bir insanın bile din konusundaki farklılıklar yüzünden öz kardeşini soğuğa terk edebileceğini gösteren yazar; eğitim almayı, eğitimli olmayı yanlış yorumlayan Türk insanına göndermede bulunmuştur.

Dağcı, kendini yetiştiren ve bilimsel çalışmalarla adını duyurup dünya mirasına katkıda bulunan tek bir Türk örneği olmamasından yakınmış, Türk milletinin fen bilimlerinde geri kaldığı gerçeğini okura hatırlatmıştır. Türk milletinin bilim ve teknoloji takibinde geri kaldığının farkında olan Kırımlılar da mevcuttur. Kırım halkı, Osmanlı’nın “hasta adam” rolünden kurtulamamasından ve Türk milletinin olumlu veya olumsuz bir adım atamamasından rahatsızdır:

“Sessizlik, sessizlik! Ah, boğucu sessizlik! Kahredici, çıldırtıcı sessizlik! Kimisi kitap okur – okur veya görünür; kimisi esner; kimisi, parmakları dudaklarında, tırnak uçlarını kemirir; kimisi hüznü gözleriyle hesap defterinin sayfalarını çevirir; kimisi sinek avlar... Ah ! Bu ne can sıkıntısı!

Savaş yok mu savaş!

Yok!

Ya devrim?

Yok!

Japonlar, Çinler ne yapıyorlar? Hiç. Sessizler. Ya Türkler? Türkler hâlâ hasta.

Çatlayacak insanoğlu bu can sıkıntısından!” (Dağcı, 2015: 198)

Yine *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında, okula ve öğretmene acil ihtiyaç duyduğunu açıklayan kasaba halkı Maarif Komiserliği’nden ret cevabı almıştır. Çünkü Kırım’da okula ve öğretmene acil ihtiyaç duyan pek çok köy ve kasaba mevcuttur. Kasaba

halkından belirli bir kesimin kurduğu Yeni Topkaya Şirketi'nin malî imkânlarından faydalanarak okul binasının ve gelecek öğretmenlerin giderleri karşılanmak istenmiş ancak kasaba halkı buna karşı çıkmıştır: "... hatta 'Para ve malımız yağma edilmek isteniyor; çocuğunu okutmak isteyen kendi gücü ve kendi parası ile okutsun.' diyenler bile olmuştu." (Dağcı, 2015: 89)

Devlet eliyle yürüyen eğitim işleri, merkeze uzak köy ve kasabalarda sekteye uğradığından yazar, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında çocukların düzenli bir eğitim hayatı bulunmadığına dikkat çekmiştir. Devlet elinin uzanamadığı böyle yerlerde köylülerin ortaklaşa kurduğu şirketten kazanılan parayla okul eksiklerini gidermek ve öğretmen bulmak fikri, yalnızca para kazanmayı ve kâr etmeyi düşünen kimi insanlar tarafından kabul görmemiştir. Bu tip insanlar, Kırım'ın geleceğinin ancak ve ancak eğitilmiş gençler tarafından kurulacağını farkında değildir. "Yeni insan" modelinin önemini görmeyerek paranın tek değer olduğuna inanan insanlar, Kırım'ın eğitim seviyesini aşağı çeken kimselerdir:

"Okul binasının inşası daha o yazın başlarında tamamlanmış, çevresi yüksek bir duvarla çevrilmişti; ama eşya ve ders kitapları yetersizliği, hele öğretmen kıtlığı yüzünden açılışı gelecek yıla bırakılmıştı. Bu hususta, işi tezleştirmek amacıyla annemin ölümünden birkaç hafta önce, yol ve şahsî masrafları Yeni Topkaya Şirketi tarafından karşılanan Zöhre hanım Akmesic'e giderek Maarif Komiserliği'ne köy halkının ricalarını bildirmiş, köyün okula acele ihtiyacı olduğunda ısrar etmiş ama Maarif Komiserliği'nden bizim köy gibi onlarca köyün öğretmen beklediğini, bu işin ancak zamanla hallolunacağını öğrenip geri dönmüştü. Bazı şahısların – Tomak amcam da bu şahıslar arasında mıydı, bilmiyorum- Yeni Topkaya Şirketi'nin malî imkanlarından faydalanarak merkezden iki veya üç özel öğretmen getirilip okulun hemen açılması öne sürüldüyse de, şirketin olağanüstü toplantısında bu teklif hemen reddedilmiş, teklifi öne sürenler ise bazı üyelerin keskin taarruzuna uğramış..." (Dağcı, 2015: 89)

Dönüş romanında Cengiz Dağcı, eğitim almaktan kastı yalnızca dinî bilgiler öğrenmek olan Türk milletinin tarihsel sürecini göz önünde bulundurarak milletinin eğitim eksikliğine dikkat çekmiştir. Yazar, eserin kahramanı "Niyazi" nezdinde; kendi topraklarından uzaktaki Rus üniversitelerinde okuyan Kırım gençlerini ve gelişmişlik sürecinde hâlâ bir yere varamayan milletini eleştirmiştir. Dağcı, özellikle dinle ilgilenirken bilimi unutan, bilimi dinin düşmanı gibi gören Türklere ateş püskürmüştür. Bir diğer roman kahramanı

“Veli” aracılığıyla Arapça ve Tatarca sözlükleri okumayı şart koşan İsmail Gaspıralı’nın Tatar Türkleri için yaptıklarını yetersiz bulduğunu söyleyen Dağcı, sadece Arapça ve Tatarca sözlükleri okumakla bilimin gelişmeyeceğini vurgular:

“Bu millet uyanık ve sağlam bir hayat yaşamak arzusunda olsaydı eğer, atının sırtından atlayıp kamçısını ve kılıcını duvara astığı günden itibaren çadırında, evinde, kışlasında Lisan-i Arap ve Lehçe-i Tatarî değil de cebir kitapları okumağa başlamakta, hiç değilse yarım asır önce cami avlularında genç kızlarına ve oğullarına beden terbiyesi vermekte hiçbir mahzur görmemesi gerekirdi.” (Dağcı, 2016: 22)

Veli’ye göre önemli olan, toprakla kurulan bağın yanında gençliği de doğru yetiştirmektir. Bir milletin gençliği doğru eğitildiği takdirde o milletin köleleşmesi, mankurtlaşması, imkânsızdır. Dağcı, yine aynı paragrafta Veli’nin ağzından toplumdaki eğitim eleştirisine devam etmiş, Tatar Türklerini diğer milletlerin başından geçen olayları takip etmemekle, bu olayları örnek almamak ve incelememekle eleştirmiştir. (Dağcı, 2016: 24) Yazara göre Tatar Türkleri, eğitimlerinde dünyaya açılmayı başarsalar ve diğer ülkelerin politikalarından ders çıkarsalar, bugün dünya sahnesinde daha güçlü bir role sahip olacaklardır.

Cengiz Dağcı’nın nesnellik konusunda özellikle tarihî gelişmeleri takip etme noktasında Türk milletine ciddi eleştirileri vardır. Soner Akpınar, yazarın bu eserinde eleştirilerini Niyazi üzerinden gerçekleştirdiği yorumunu yapmıştır. (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 103) Milliyetçiliğe dair ateşli söylemleri bulunan Niyazi’nin düşmanla karşılaşması gerektiği anda veya çalışmak ve üretmek, deyim yerindeyse “elini taşın altına koymak” gerektiği anda köyde bulunmadığını kaleme alan Dağcı, Niyazi nezdinde Türk milletinin “retorik milliyetçiliği”ni eleştirmiştir.

Kanaatimizce, bir millet eğitim sisteminin temel eksenini belirlerken öncelikle dönemin çağdaş ülkelerindeki eğitim sistemlerini incelemelidir. Bu incelemeyi yapmadan önceyse gerek kendi tarihini gerekse dünya sahnesinde gerçekleşen mühim tarihî olayları takip etmesi gereklidir:

“Olaylara ve durumlara değer biçme, onları ezbere açıklamağa kalkışmak şeklinde; başka olaylarla ilgili yapılmış yorumları onlara uygulama eğilimi olarak görülür. ‘Tarih bir tekrardan ibarettir.’ Yargısı, böyle ezbere yapılan açıklamaların gerekçesi olarak gösterilir. Böyle bir

anlayışla yapılan şey, rastlantısal bazı kausal benzerliklere dayanarak, bir olayı başka olaylara göre yorumlama denemesidir. Oysa her tarihsel olay, bir defalık olarak, başka olaylarla kausal benzerlikler gösterse bile, eşsiz bir olaydır. Onun doğru yorumlanması ise sadece onu kavramakla, sadece onu anlamakla mümkün olur.” (Kuçuradi, 2010: 47-48)

Kuçuradi’ye göre her tarihsel olay eşsizdir, her olayı doğru yorumlayarak ders çıkarmak gerekir. Dağcı, *Dönüş* romanında Türk milletinin dünya sahnesindeki olayları gereken ciddiyetle takip etmemesinden, etse bile bu olayları doğru yorumlayamamasından şikâyet etmiştir:

“Sosyal-Demokratların gazetelerinde yazdıkları senin için daha önemli mi diye soruyorsun. Değil mi? Senin, bugün ölüm döşeğinde yatan deden kırk yıl önce, hiç değilse seccadesinden başını kaldırdığı zamanlarda, başını çevirip Fransız İnkılâbı’na baksaydı, Yedi Yıl Muharebeleri ile ilgilenmiş olsaydı bugün sen Petersburg’tan kalkıp buraya gelmez, Üniversitenin son sınıfını tamamlamağa gereken yüz ruble parayı dedenin kesesinden koparmak için burada onun ölümünü beklemezdin.” (Dağcı, 2016: 24)

Olayların temelinde bilimsel gelişmelerin yattığını göremeyen Türk milleti eğitime yeterli özeni göstermemiştir. Eğitimde bilim esaslı bir yöntem izlemeyen Türk milleti, diğer ülkelerin dünya düzeninde attığı stratejik adımları objektif şekilde irdeleyemediğinden kendi geçmişini ve geleceğini yorumlamakta zorluk çekmiştir. Eğitime gereken önemi göstermemeleri sebebiyle Kırımlı ailelerin çocukları, geciken eğitimlerini Rus üniversitelerinde tamamlayabilmek için ailelerinin maddî desteğine ihtiyaç duyar hâle gelmişlerdir.

Korkunç Yıllar romanında Dağcı, eserin kahramanı Sadık’ın eğitimine ve Sadık’ın babasının eğitime dair fikirlerine yer vermiştir. Sadık’ın babası, Rus hükümetinin ekonomik kalkınma planlarını desteklemediğini açıkça söylemesi üzerine hapse atılmış bir köylüdür. Kendisi hapisteyken oğlunun hayatına devam etmesinin, eğitiminden geri kalmaması gerektiğinin farkındadır. Bunun üzerine kasabanın orta mektebinin müdürüyle konuşarak Sadık’ın bu okulda eğitimine devam etmesini rica etmiş, Kırım’ın eğitilmiş gençlere ihtiyacı olduğunu söyleyerek müdürü ikna etmiştir. (Dağcı, 2016: 23) Her ne kadar Rus eğitim

sistemini eleştirse de bir baba olarak oğlu Sadık'ın eğitilmiş bir genç olmasını destekleyecek bilinçtedir.

Korkunç Yıllar'da eğitim meselesi, Kırım okullarında Kırım Tatarı öğretmenlerden eğitim alamayan Kırım gençleri üzerinde, Ruslar tarafından verilen eğitimin etkisi yorumlanmıştır. Dağcı romanında, millete faydalı olmak için eğitim almak isteyen ve yalnızca Rus Harp Okulu'nda okuma şansı olan Sadık'ın okul günlerinden bahsetmiştir. Romanın ilk bölümlerinde harp okulu öğretmeni ve eserin ilerleyen sayfalarında Rus ordu komutanı kimliğiyle karşımıza çıkan Ordu Siyasî Komiseri Şişkof, yazarın yarattığı en dikkat çekici kahramanlardandır. Harp okulunda öğretmenlik yaptığı sırada Türk öğrencileri yakından takip eden hatta Türk öğrencilere ailelerince gönderilen mektupları önce kendisi alıp okuyarak Türklerin aile yapılarını çözümlemeye çalışan; Türk öğrencilere Rus politikalarını öven, onlara Rus hükümetinin doğrularını dayatan Şişkof, tipik bir casus kimliği sergilemiştir:

“Bu adam bizi adım adım takip ediyordu. Her sözümüz, her düşüncemiz onun şahsi malı gibiydi. Onun bize saatlerce Marksizm öğretmesi, Batı kapitalizminin çürüklüğünü, dünyada ezilen proleterlerin Sovyetler Birliği'nden, Kızılordu'dan kurtuluş beklediklerini anlatmakla kalmıyordu. Bazen bana, yüzünün gizlediği o maksat kalbimize girip bütün hislerimizi söndürmek; beynimize girip bütün düşüncelerimizin sahibi olmak ister gibi gelirdi.” (Dağcı, 2016: 43)

Tüm amacı, Türkleri yakından tanıyarak onları Ruslaştırmak adına yeni projeler üretmek olan Şişkof, Dağcı'nın gözünde, Rusların eşitlikçi siyasî anlayışlarına rağmen eğitim politikalarında tarafsız olamadıklarını kanıtlayan bir göstergedir. Bir milletin gelenek göreneklerini, tüm değer yargılarını aldığı eğitimle öğrendiği ve bu eğitimle devam ettirdiği düşünülürse “millî” olmayan bir eğitim sisteminin korkunçluğu, eğitimin içine politik amaçların girmesindeki tehlikenin büyüklüğü ve tüm bunların doğuracağı sonuçlar önemle incelenmelidir.

“Her gelişmiş devlet kendi siyasi, jeopolitik, stratejik, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısına uygun aynı zamanda dünyadaki gelişmelere uyum sağlayabilen demokratik değerleri içselleştirmiş vatandaşlar yetiştirmek ister. Devletler istedikleri vatandaş tipini yetiştirmek için ise eğitim sistemlerini işe koşarlar.” (Turan ve Ulusoy, 2014: 228).

Emperyalist Rusya karşısında kendi millî ve kültürel değerlerinin yok sayılmasından rahatsızlık duyan Türk halkı, çocuklarını ulusal bilinçle yetiştirecek öğretmen istemektedir. Ancak Türklere kendi okullarını açtırmamak, Türk öğretmenlerin yetişmesine müsaade etmemek şeklinde Rusların eğitim alanında Türklere uyguladıkları politikalar, Türklerin kendi kültürel değerlerini devam ettirmelerini engelleyerek onları Ruslaştırmak, Türklerin içine Rus kültürünü işlemek amaçlarını taşımıştır. Rus hükümetinin “kendi siyasî yapısına uygun” vatandaş yetiştirme kararı, Türkler üzerinde olumsuz sonuçlara sebep olmuştur.

Onlar da İnsandı romanında, kolhoz ile topraklara el koymak için Kırım köylerine giren Rus devlet görevlilerinin karşısında Kırım Türklerinin harekete geçmeden bekleyen hallerine dikkat çeken Dağcı, gazete okuyacak kadar veya radyodan duyduklarını yorumlayacak kadar gündemden haberdar olmayan Türk halkının eğitimsizliğini vurgulamıştır. Eserin kahramanı köylü Bekir Ağa, eşi Esma Hanım ve kızları Ayşe; ellerinde aletlerle toprak ölçümü yapan Rus memurlarını yorumlamaya çalışmaktadır. Bekir Ağa, bu memurların toprağı incelediklerini düşünemeyecek kadar gerçeklerden uzak, fakat onların tarlada kelebek aradıklarına hatta sihirbaz olduklarına inanacak kadar masal âleminde yaşayan saf bir köylüdür. Bekir Ağa'nın kızı ise gazeteleri okuyan, gündemden haberdar genç bir kız olarak babasını kolhoza dair uyarmasına rağmen sözü dinlenmeyen genç neslin bir ferdidir:

“Bekir döndü, garip bakışlarla kızının yüzüne baktı, titreyen sesiyle sordu:

--Kelebek mi arıyorlar tarlada, kızım?

Ayşe elini alnından indirdi:

--Hayır baba! Kelebek aramıyorlar, onlar topograf.

--Topograf da ne?

--Onlar bizim tarlayı ölçüyor.

Ayşe babasına bir şey söyleyecekti, ama içini bir şey sıktı, sesi boğazında kırıldı. Çünkü toprakların alınıp kolhozlar kurulduğu haberini iki gün önce gazetede okumuştı...” (Dağcı, 2016: 133)

Dağcı; eğitim almayıp eskide kalan, yalnızca dogmaların doğruluğuyla yaşayan Kırım halkının yetişkin nüfusu ile Rusların doğrularına göre eğitim alan ve Rus terbiyesine uygun yetişen Kırım'ın genç nesli arasındaki çatışmayı gözler önüne sermiştir. (Dağcı,

2016:133-134) Kırım'daki yetişkin bireyler yerlerinde sayarken Kırım gençliği, Rus hükümetinin politik ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda yetişen bir nesle dönüşmüştür. Çınar'ın şu sözleri, Dağcı'nın görüşlerini destekler niteliktedir:

“Tersi kabul görse de eğitim siyasal bir alandır. Eğitimin amaçları tercih edilen siyasal sistemin doğrultusunda yurttaşları yetiştirmek üzere düzenlenir.” (Çınar, 2018: 90)

Dağcı'ya göre eğitime gereken önemin verilmesiyle yetişecek yeni nesil; Kırım topraklarını koruyan, Kırım halkını bilinçlendiren, Kırım'ın geleceğini çizen nesil olacaktır. Ancak Kırım'ın yaşlı nesli kendisi okumadığı gibi çocuklarını da okutmamış, toprakla ilgilenen insanların okulda alınan eğitime ihtiyacı olmayacağını düşünmüştür. *Onlar da İnsandı* romanında Selim adlı kahramanın babasına ve babası nezdinde eğitime önem vermeyen Kırım halkına dönük eleştirisi, Dağcı'nın Kırım'daki atalarına bir “söylev” niteliğindedir:

“Kendiniz okumadınız, bizi de okutmadınız. İstedim babamdan beni Yalta mektebine vermesini. Ulan, sen toprağın adamısın, insan toprağı bırakır da oturur mu, mektepte, dedi. Bekir Dayı! Siz Molla İreceb'in Ellezî'sini papağan gibi söyleyen insana okumuş diyorsunuz, öyle mi? Ama ben diyorum öyle değil! Asıl laf bilen, mektepte okuyandır. Siz evvelce okuyup bizi de okutsaydınız bugün o yolu Ruslar değil biz yapardık. Asfaltı da biz döşer, aştanabile de biz binerdik. Hem biz binseydik yolda da kaza olmazdı. Şoseye alfaltı biz döşeseydik, köylünün tarlasına toprak da devirmezdik. Doğru mu En ver Ağa?

--Doğru!

--Eh! Şimdi neye yaradık? Taş taşımaya, İvan gibilerin emirlerini dinlemeye!” (Dağcı, 2016: 304)

Eğitim almadan yetişen, topraktan elde ettikleriyle kimseye borçlanmadan sadece karınlarını doyurarak yaşamayı düstur edinmiş tarım toplumu Kırım için Rus memur ve mühendislerin toprak yığınlarını yerinden oynatmaları olsa olsa Yalta tiyatrosundaki sihirbazların yapabileceği bir iştir. Bekir Ağa'ya göre depremin deviremediği tepeleri Rusların devirmesi imkânsızdır. Rusların matematik ve mühendislik alanındaki adımlarını küçümseyen Kırım halkının bu tavrı, Rusların gözünde “cahil Tatar” imajını güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştır:

“—Cahil Tatar, sen ne anlarsın! Görmüyor musun, tepe şoseyi hamut gibi nasıl bükmüş?

--Eee, bükmüşse?

--Tepeyi devirsek Yalta ile Simferopol arasındaki yetmiş kilometrelik yol, en az iki yüz metre kısalacak. Anladın mı?

--Anlamadım ama, en iyisi sana anladım demektir. Anlamadım dersem kalkacaksın bana bu sefer de Ayı Dağ’ı Karadeniz’e devireceğini anlatmaya!

Rus elini salladı:

--Cahil Tatar, sen anlamazsın böyle şeylerden! Diyerek şoseye doğru yürüdü. Bekir ensesini kaşdı, güldü. Adamın arkasından bakarak, yavaş bir sesle, kendi kendine söyler gibi:

--Haa, inanırım, gördüm Yalta tiyatrosunda. Ağzından ateş bile çıkarırsınız! Sen Kuşkaya’yı da devirişin. İlâhi! Zelzelenin deviremediğini herif devirmeye kalkmış! dedi.” (Dağcı, 2016: 138)

Dağcı, modern eğitimin gerisinde kalan Kırım halkının dünya gözünde alay konusu olduğunu gözler önüne sererek “eğitimli olmanın” kıymetini bir kez daha vurgulamıştır.

Dönüş romanında Dağcı, kimse onu “cahil” olarak nitelemediği halde Rus arkadaşlarıyla arasındaki farkı gözlemleyen ve kendini “cahil” hisseden Niyazi adında üniversite öğrencisi bir kahraman yaratmıştır. Niyazi; hukuk fakültesinde okuyan bir Tatar Türkü olarak Kırım Türklerinin geri kalmış eğitim sistemini eleştirmekte, kendisini Rusya’ya okumaya gelen diğer arkadaşları arasında, deyim yerindeyse, sudan çıkmış balığa benzetmektedir. Çünkü Niyazi yalnızca kendi köyünü, kendi insanları arasındaki sorunları tanımış, tüm dünyayı kendi köyünden ibaret algılamış, dünyaya dair daha büyük sorunlar olabileceğini aklına getirmemiştir:

“Burası benim için yeni bir dünyaydı. Daha ilk günlerimde fakülte koridorlarında kendimi herkesten küçük hissettim. Sadece asılsız bir duygu değildi bu. Şimdi, ancak şimdi Petersburg’dayken de öteki üniversite arkadaşlarımın her bakımdan benden daha üstün olduklarını, yalnız üniversite öğrenimine değil, hayata da ben den çok daha hazırlıklı olduklarının farkına varıyordum.” (Dağcı, 2016: 89)

Dağcı, hem bilişsel hem de psikolojik olarak modern dünyaya kendilerini hazırlamada eksik kalan Kırım Türklerinin eğitim sistemini eleştirirken, diğer dünya milletlerinin evrensel sorunları algılamada ne kadar açık ve uyanık olduklarını vurgulamıştır. Ayrıca Dağcı Niyazi'nin ağzından, başka milletlerin gençlerinin ister politik ister ekonomik olsun sorunlardan kaçmak yerine, bu sorunları günlük yaşamlarına dâhil ederek kendilerini olumlu veya olumsuz dünya gidişatına hazırladıklarına dikkat çekmiştir:

“Komünizm... Sosyal problemler... Hümanizma,,. Devlet ve istismar... Kapital... Kant... Marks... Onlarla bu konular üzerinde tartışmıyor değildim. Fakat bu kelimeler, bu kelimelerin anlamı onlara daha yakındı. Benimse çalışmam gerekiyordu. Terlemem, dövünmem, çabalamam, saatler, geceler boyunca uykusuz oturup çalışmam gerekiyordu. Hatta koca koca sayfaları papağan gibi ezberlemem gerekiyordu. Onlarsa bu kelimelerin içine doğmuşlardı adeta. Sadece bu kelimelerin anlamı değil, bu kelimelerin ruhu da onların içindeydi; çocukluklarında oynadıkları, sevdikleri veya sevmedikleri, fakat yakından tanıyıp alıştıkları birer oyuncaktı onlar için sanki.” (Dağcı, 2016: 90)

Bir Türk gencinin üniversite eğitiminde ilk kez duyduğu pek çok siyasî ve ekonomik terime çocukluklarından itibaren aşina olan Rus, Fransız, Alman gençleri; hayatın zorluklarını bocalamadan göğüsleyebilmişlerdir. Ancak Türk gençleri bu özelliğe sahip değildir, bu durumun altında yatan temel sebepten Türk gençlerinin eğitim yönünden eksik olmaları ve kısmen aldıkları eğitimi de pratiğe dönüştürememeleridir (Dağcı, 2016: 89-90).

Cengiz Dağcı'nın romanlarında işlediği yıllardan çok sonraları Kırım Türklerinin eğitime bakış açısı değişmiş, eğitimin gerekliliğine inanmış bir Kırım halkı oluşmuştur. Ancak bu sefer de Rus hükümetinin Kırım toprakları üzerindeki politikaları devreye girmiş ve Türklerin eğitim alma hakları sekteye uğramıştır. Ayşegül ve İsmail Aydınğün, *Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü* adlı araştırmalarında şu tespiti yer vermiştir:

“Kırım Tatarları sürgün edildikleri yerlerde ‘özel yerleşim’e (spetsposeleniye) tabi tutulmuşlardır. Stalin’in ölümünün ardından Nikita Kruşev ile gelen göreceli yumuşama politikası ile özel yerleşime 1956 yılında son verilmiş; ancak, birçok sürgün halkına tanınan topraklarına geri dönebilme hakkı Kırım Tatarlarına tanınmamıştır. Kırım Tatarları bu hakkı 1989 yılında elde edebilmişlerdir. Sürgün sonucunda Kırım Tatarları, daha

önce sahip oldukları haklardan, özellikle de rejim tarafından resmi olarak tanınan halkların sahip olduğu temel haklardan (kendi dilinde eğitim gibi) mahrum bırakılmışlardır.” (Aydingün ve Aydingün, 2004:17)

Ayşegül ve İsmail Aydingün’e göre Kırım Tatarlarının ayrımcılığa maruz kaldıkları alanların başında eğitim hakkı ve özellikle de ana dilde eğitim yapma hakkı gelmiştir. Sürgünden sonra uzun bir süre yükseköğretim görme hakkı tanınmayan Kırım Tatarları, ilk ve orta öğretimde de okullara kabul edilmede zorluklarla karşılaşmışlardır. (Aydingün ve Aydingün, 2004: 62)

Cengiz Dağcı, romanlarında Rus devlet politikaları doğrultusunda hazırlanan Kırım eğitim sisteminde çocuklarının eğitim almasını istemeyen Türk halkına özellikle dikkat çekmiştir. Kolhoz sistemiyle topraklarına el koyan Ruslara duydukları düşmanlıkla onların eğitimlerini de reddeden Kırım Türkleri, eğitimsiz bir millet olarak dünyadan habersiz yaşamak gerçeğiyle yüzleşmiş ve sonunda çocuklarının Rus okullarında dahi olsa eğitim almaları gerekliliğine inanmıştır. Dağcı; Osmanlı Devleti’nin son yıllarından itibaren Batı’nın teknolojisine imrenerek bilimi Batı medeniyetlerinde arayan ancak Batı’nın teknolojik gelişmeler dışındaki her adımından etkilenip Batı’ya hayran olan, kendi kültürünü aşağılayacak, unutacak seviyeye gelen “dejenere” tipler yetiştiren Türk milletinin tarihini göz önünde bulundurmıştır. Tarihin tekerrür etmesinden duyduğu endişe sonucunda Dağcı, Rusların verdikleri eğitimle beraber Türkler arasında yaymaya çalıştıkları ekonomik ve siyasî değerlere *O Topraklar Bizimdi* romanında yer vermiştir:

“--Senin düşüncelerin çürük! Çürük ve zararlı. Komünizm çerçevesi içinde senin bu düşüncelerin üzerine tartışmaya yer yok. Senin bu düşüncelerin on dokuzuncu yüzyılın burjuva milliyetçilerine ve günümüzün zararlı ve tehlikeli Batı felsefesine ait düşüncelerdir. Büyük Bolşevik ihtilâli senin bu düşüncelerini yerin dibine gömdü. Senin karşında duran insan iyi bir insan mı kötü bir insan mı, bunun önemi yok. Senin karşında duran insan, her şeyden önce, komünizm kurucusu olmalıdır. O, bir komünizm kurucusu ise, ne kadar kötü bir kişi olursa olsun, onun gücünden yararlanacaksın. Senin karşında duran kişi bir komünizm kurucusu değilse, onu yok edeceksin. Hemen yok edeceksin. Öldüreceksin!” (Dağcı, 2015: 83-84)

“Millî” olmak şöyle dursun Rus ırkı tekelinde olan bir eğitim sisteminde Türklerin kendi kültürünü unutup yozlaşmasından çekinen Dağcı, Kırım halkını Türklerin öz

benliklerini yitirmesine karşılık romanlarında uyarmış ve romanlarında eğitim meselesine ciddiyle değinmiştir.

4.4.5.2. Medyanın ve Süreli Yayınların Takibi:

Cengiz Dağcı romanlarında, II. Dünya Savaşı döneminde iletişimin en yaygın hâli olan gazete ve radyoların toplumdaki yerine de değinmiştir. Okul çatısı altında devamlı bir örgün eğitimin mümkün olmadığı savaş yılları sırasında radyo, sinema, tiyatro vb. ile gazete ve dergiler, iletişim aracı olmanın yanı sıra başlıca eğitim araçlarına dönüşmüşlerdir.

Üşüyen Sokak romanında Dağcı'nın değindiği konulardan biri, toplumun önemli bularak öğrenmeye değer gördüğü olayların gazetelerde yeterince yer almaması olmuştur. İnsan hayatına dair ciddi önemi olan haberler, gazetelerin en az dikkat çeken köşelerine konmaktadır. Medyanın amacı, insanların dünya gidişatından habersiz yaşamalarına neden olmak ve böylece gündemden habersiz insanların başlarına gelen olaylara tepki vermelerini engellemek olmuştur. Dağcı'ya göre Kırım halkı istese de yaşadığı topraklardaki siyasî, ekonomik veya toplumsal gelişmelere tepki veremez hale gelmiştir. Çünkü Rus hükümetinin gerek politik gerek ekonomik çalkantıları sebebiyle Kırım halkı içine yaydıkları Rus casuslar, insanların rejim aleyhine konuşma veya davranışlarını yakından takip etmekte ve insanların açığını aramaktadırlar. Rus, Türk, Ukraynalı ayrılmaksızın Kırım halkı, birbirine şüpheyile yaklaşır olmuş, toplum içinde kimse kendisini ifade edemez hale gelmiştir. (Dağcı, 2016: 12-13) Medyanın toplumu aydınlatma ve birleştirme işlevi, savaş yılları boyunca Kırım topraklarında rafa kaldırılmıştır.

Kırım topraklarında, özellikle cephelerde, Ruslar tarafından basılan gazeteler dışında Rusça bilmeyen Türklerin de okuyabilecekleri bir medya alanı oluşmuştur. Bu medya alanının oluşumunda İsmail Gaspıralı, Mustafa Suphi gibi dönemin aydınlarının etkileri büyüktür.

“Yeni Dünya” gazetesi II. Dünya Savaşı yıllarında Rus cephelerinden haber getiren ve Türkçe basılması sebebiyle ayrıca önem taşıyan bir iletişim ve bilgi kaynağı halini almıştır. Dağcı, bu gazetenin Türkler arasındaki kıymetine pek çok romanında değinmiş ve Türk milleti üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. 30 Ağustos 1920 günü Arif Oruç tarafından yayınlanan “Seyyare-i Yeni Dünya” gazetesi, Mustafa Suphi önderliğindeki Türkiye Komünist Partisi'nin yayın organı olarak basılmıştır. Gazete; Çerkez Ethem'in “Kuvva

Seyyare” birliklerinden “seyyare” ismini, yeni kurulan Sovyetler Birliği’ni yansıtmayı açısından da “yeni dünya” ismini taşımıştır. Komünizmi destekleyen bu gazete Eskişehir’de basım hayatına başlamıştır. Daha sonra siyasiler tarafından bu gazetenin, Ruslarla beraber komünizm ve sosyalizm çatısı altına giren Kafkasya Türklerine gönderilmesine karar verilmiştir. Ancak cephelere, cephe gerisindeki esir kamplarına, Türk köy ve kasaba merkezlerine gönderilen bu gazete dahi Türkler arasında komünizmin yayılmasını sağlamamıştır:

“Türk elçiliğinin üç defa protestosuna rağmen ‘Yeni Dünya’ yazıları ile çıkmakta devam etti. Yine eskisi gibi bu gazete Türk esirleri kampına parasız olarak gönderilmekte idi. Türk esirleri arasından bu gazetede çalışabilecek kimseler dahi aranmakta idi. Mustafa Suphi, ‘Yeni Dünya! Gazetesini Türkiye’ye göndermek için de çareler düşünüyordu. Esir kamplarında, başka Türkçe gazete bulunmadığından, birçok kişi tarafından okunduğu anlaşıyor... Fakat esas itibarıyla Türk esirleri ve bilhassa Türk zabıtlarının Bolşevik propagandasına asla kapılmadıkları ve Sovyet rejiminin Türk-İslâm ahalisi için büyük bir felaket teşkil ettiğini yakından gördükleri ve ibret dersi aldıkları da muhakkaktı. Dolayısıyla ‘Yeni Dünya’ gazetesi, Mustafa Suphi ve Müslüman Komiserliğinin bütün gayretleri ve çabalarına rağmen, kendisinden beklenen tesiri icra etmekten uzaktı.” (Kurat, 2011: 439-440)

Üşüyen Sokak adlı romanında Dağcı, ismi umut dolu olan “Yeni Dünya” gazetesi sayfalarının durak direği köşesinde istifra etmiş bir adamın kusmuğu üzerine örtüldüğünü söyleyerek göndermede bulunmuştur. Roman kahramanı Haluk, başlangıçta kusmuğun iğrençliğini önemsemeden gazetenin ismine dair hayallere dalmıştır ancak daha sonra kusmuk gibi kötü bir görüntünün bu dünyadan silinmesi için sadece güzel bir adı olan gazete sayfasının yeterli gelmeyeceğine kanaat getirmiştir. Kötü fikirlerin ve uygulamaların bu dünyadan silinmesi için “Yeni Dünya” gazetesinin hem başlığının hem de içeriğinin tüm insanlık tarafından anlaşılması ve uygulanması gerekmektedir.

Dağcı’nın eserlerinde yer alan bir diğer gazete, “Tercüman” olmuştur. Tatar Türkleri başta olmak üzere tüm Rusya Müslümanlarını etkileyen İsmail Gaspıralı’nın eğitimde yeni bir yöntem benimsemesi üzerine “usul-i cedid” hareketi başlamıştır. “Cedidcilik” anlayışı etrafında Türk toplumunu birleştirmek isteyen İsmail Gaspıralı “Tercüman” gazetesinin basılmasına ortam hazırlamıştır:

“Aslında Avrupa’da okullarda okutulan fenlerin Türk okullarında da okutulmasına başlanması mânâsına gelen cedidcilik ve umumen öğretim eğitim faaliyetlerini Aprupaî mânâda tatbik etmek, XIX. yy’ın son çeyreğinde değil, XIX. yy’ın ikinci yarısında başlamıştı.” (Devlet, 1988: 10)

“Cedidcilik” anlayışı doğrultusunda, Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Devleti’nden koparılıp kaderinin Rus hükümeti eline terk edilmesinin 100. yıldönümünde 1883’te Bahçesaray’da basılan Rusya’nın ilk Müslüman gazetesi; Türkçe ve Rusça olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur ve içinde şu bölümler yer almıştır: “Münacaat”, “İdareden”, “Yüzyıl”, “Rusya’da Matbuat-ı İslâmiye”(Devlet, 1988: 25) “Tercüman” gazetesi, Müslümanların ihtiyacını Rusya’ya bildirmek görevini üstlenmiş, bu görevini yerine getirirken çarlık yönetimiyle herhangi bir çatışmaya girmek istemediğinden resmî politika ile uyum içinde baskılarını sürdürmüştür. (Devlet, 1988: 26) Ancak İsmail Gaspralı ve diğer aydın Türkler, Rusya’nın politikasına kurban edilmiştir. Cedidcilik hareketi önderi Gaspralı’nın ilerici kimliği Rusların gözünde önemli hale gelmesini sağlamış hatta sokaklara, caddelere adı verilen Gaspralı’nın Bolşevik Rusya’da heykelleri dikilmiştir. Stalin’in başa gelmesi sonucundaysa Gaspralı gibi ilerici Türk adamları katledilmiştir: (Çınar, 2018: 181)

“Rusya’da Stalin vahşeti, Rus Irkçısı bir sosyalizm başlattı. 1930’lu yıllarda Türk’e dair her şeye saldırıldı. Milyonlarca okuryazar Türk öldürüldü. Zira Gaspralı aynı zamanda Türk toplumlarının güçlenebilmesi için dayanışma halinde olması gerektiğini, ‘dilde, işte, fikirde birlik’ ilkesiyle dile getiriyordu. Rusya’nın kâbusu Türklerdi ve Gaspralı’nın meşru olması işgal altındaki Türklerin uyanmasını sağlayabilirdi. Türklerin çok cahil olmalarını istemiyorlardı ama fazla aydınlık da istemiyorlardı. Gaspralı yasaklandı. Gaspralı’nın heykelleri yıkıldı.” (Çınar, 2018: 182)

Kırım Tatarlarının anadillerini korumada etkili gazetelerden biri olan “Lenin Bayrağı”, Kırım Türkçesi olarak neşredilmesiyle Kırım Türkleri için ayrıca önem taşımaktadır. Rusya hükümeti tarafından Özbeklere kendi dillerinde eğitim alma hakkı tanınmasına rağmen Kırım Tatarlarının bu haktan mahrum bırakılması, Kırım Tatarlarının ayrı bir milliyet olarak kabul görmediğinin kanıtıdır. (Aydingün, Aydingün, 2004: 63) Öz dillerini devlet güvencesindeki eğitim çatısı altında yaşatamayan Kırım Tatarları için, yayın hayatının ilk 20 yılında, Tatar Türkçesiyle bir gazetenin basılmasının önemi büyüktür. 1957 yılında yayın hakkını elde eden “Lenin Bayrağı”, Özbekistan Cumhuriyeti’nin resmî yayın organı olmasına rağmen Kırım Türklerinin kültür hayatıyla ilgili gelişmelere yer vermesi

sebebiyle Kırım halkı için kıymetlidir. (www.vatankırım.net) Dağcı da romanlarında yukarıda anılan gazetelere yer vermiştir.

Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* adlı romanında kahraman İzmail'in ağzından "Kızıl Kırım" ve "Komsomolets" adlı gazetelerin okunduğunu dile getirmiştir. Kahramanın teyzesi ise "Kur'an-ı Kerim" okumakta, memleketinde süregelen aksaklıklara Tanrı'ya dua ederek çözüm bulmaya çabalamaktadır. Dağcı, Kırım topraklarına yayılan Rus politik görüşlerinden sonra Kırım Türkleri arasında ortaya çıkan çatışmaya dikkat çekmiştir. Yeni nesil, Rus gazetelerini takip ederek gündemi yorumlamaya, siyasî ve ekonomik gerginliğin sebebini anlamaya çalışırken eski nesil için okunmaya değer çareler sunan tek eser Kur'an-ı Kerim'dir. (Dağcı, 2015: 131)

Rus gazetelerinde Kızıl Ordu'nun azat ettiği Ukrayna topraklarından söz edilmekte ancak bu durum eskide kalmış, eğitim almamış neslin ilgisini çekmemektedir. Çekse de onlara göre tüm bunların tek kaynağı, dünya gidişatını değiştirebilecek tek güç Tanrı'dır. Ancak onun kitabı okunup ona yalvarılırsa dünyadaki kaos çözümlenebilir. İzmail'in teyzesine göre Rus, Alman, Türk vb. hiçbir milletin insanı tüm dünyayı etkileyen böylesi karmaşalar yaratmaya kaadir olamaz veya bu karmaşayı sonlandıramaz. Bu karmaşa ancak ve ancak Tanrı'nın tekelinde olabilir. Din ile bilimin birbirini bütünleyen değil de birbirine tezat oluşturan kavramlar olarak algılanması, "Dinî Değerler" başlığı altında ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

Kırım halkının dünya üzerinde söz hakkına sahip olması için günceli takip etmesi Dağcı için başlı başına bir değerdir.

4.4.5.3. Tiyatro Oyunları ve Yazarlar-Eserler:

Cengiz Dağcı, romanlarında çizdiği karakterlerin günlük hayatlarını yansıttığı sayfalarda II. Dünya Savaşı yıllarında Kırım topraklarında sahnelenen tiyatro oyunlarına yer vererek okuyucuya dönemin kültürel hayatını yorumlama imkânı tanımıştır. Ayrıca kahramanlarının ağzından pek çok esere ve yazara atıfta bulunmuş, romanlarında çizdiği kahramanların iç dünyalarını bu eserler ve yazarlar üzerinden sezdirmiştir. Kahramanların kişilik özelliklerine uygun seçtiği eser ve yazar hatırlatmalarından yola çıkarak Dağcı'nın özellikle dünya klasiklerinden Rus toplumuna dair çoğu eseri ayrıntılı şekilde okuyup

incelediği ve bu eserler üzerinden Türk halkı başta olmak üzere Doğu toplumları hakkında çıkarımlar yaptığı anlaşılmaktadır.

Anneme Mektuplar, üniversite öğrencisi Haluk ile Haluk'un öğretmeni Akimova'ya duyduğu aşkı anlatması bakımından hayatları eğitimle dolu kahramanları konu alan bir romandır. Romanın arka planında eğitim hayatlarının yatması sebebiyle Dağcı, eğitim seviyesine uygun olarak kültürel birikimini yansıtabileceği kahramanlar ele almıştır. Bu sayede eser ve yazar isimlerinin en çok geçtiği romanı *Anneme Mektuplar* olmuştur, denebilir. Romanda yer alan yazar ve eserler şu şekilde sıralanabilir:

“Puşkin: *Yevgeniy Onegin*”, “Saltykov – Şchedrin: *Toplu Eserleri*”, “Gorki: *Ana*”, “Marks: *Kapital*”, “Ostrovski: *Piyeler*”, “Çehov: *Öyküler*”, “Tolstoy: *Savaş ve Barış*”, “Demyan-Bedniy: *Şiirler*”, “Turgenyev: *Rudin*”, “S. Yesenin: *Şiirleri*”, “A. Tokay: *Toplu Şiirleri*”, “M. Şoholov: *Aktarılmış Kırtışlar*”, “Ostrovski: *Piyeleri*”, “Lenin: *Söylevler*”, Joyce, Proust, “Tolstoy: *Hacı Murat*” (Tatarca çeviri), Sheakespeare: *Othello*” (Dağcı, 2016: 44, 71, 197, 220, 330)

Dağcı, *Benim Gibi Biri* romanında devlet adamlarından yola çıkarak Antik Roma'nın kuruluşundan ve Türk ırkının doğuşunu anlatan “Türeyiş Destanı”ndan bahsetmiştir. (Dağcı, 2013: 71) Kırım Türklerinin yeni bir devlet kurmasının ancak Roma hükümdarları gibi güçlü siyaset adamlarına sahip olmakla ya da destanlardaki gibi olağanüstü güçler tarafından desteklenmekle mümkün olduğunu vurgulayan Dağcı, Kırım halkının çaresizliğine dikkat çekmiştir. Aynı zamanda Dağcı, bu romanında da bazı yazar ve eserlere yer vermiştir:

“Puşkin: *Kaptan'ın Kızı*, Çehov: *Vişne Bahçesi*, Hemingway: *Joseph Tucnell*” (Dağcı, 2013: 110, 115, 149)

Biz Beraber Geçtik Bu Yolu romanında Dağcı, Tolstoy'un *Hacı Murat* romanından bahsetmiş, romanda geçen “Tatarka” bitkisinin her fırsatta türemesinden yola çıkarak Tatar Türklerinin de daima var olacağına değinmiştir. (Dağcı, 2015:190) Yazar aynı romanında klasik olarak gördüğü Kipling, Tolstoy, Balzac; modern olarak nitelediği John Updike, Günter Grass gibi yazarlardan örnekler vermiştir. Ayrıca romanda Balzaları, Tolstoyları, Mozartları, Bethovenleri yetiştiren toplumların sadece maddî kaygılar gütmeyen, eğitime ve maneviyata önem veren toplumlar olduğuna dikkat çeken Dağcı, Türk toplumunun eğitim meselesine eğilmesi gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır. Dağcı'nın bu romanında geçen

diğer eser ve yazarlar şunlardır: Tolstoy: *Anna Karanina*, Mickiewiç: *Kırım Sonetleri* (Dağcı: 2015: 276)

Sonuç olarak Dağcı, bilimsel anlamda ilerlemeye son derece önem vermiştir. Bu sebeple gerek kendi deneyimlediği gerekse dünya çapında önemli bulunan eser ve sanatçı isimlerini satır aralarında mutlaka geçirmiştir. Bir toplumun özellikle bilime ve sanata verdiği değerle ayakta durabileceği bilincine sahip olan Dağcı, tiyatro oyunlarından ve kitapların içeriklerinden bahsederek bilimi ve sanatı Türk okuyucusu gözünde çekici kılmaya, bu eserlerin bir toplum için yol gösterici olması gerektiğini vurgulamaya çalışmıştır. Ayrıca yazar Türklerin, Ruslara oranla daha az okuyan bir millet olmasından fazlasıyla rahatsızdır ancak bu rahatsızlığını, Türklerin onarılamaz bir hatası olarak görmek yerine üstesinden gelinebilecek bir durum olarak yansıtmıştır. Dağcı'nın Kırım Türklerinin eğitime dair bilinçlenmesi için çaba harcadığı satırlarından anlaşılmaktadır. Pozitif bilimler doğrultusunda eğitim almak gerektiğini vurgulayan Dağcı için “yeni insan” modelini hayata geçirmek, Kırım halkının kurtuluşunun temelidir.

4.4.6. Dinî Değerler:

Jung, dini “Ruhlar, şeytanlar, Tanrılar, yasalar, idealler, insanın dünyasında dikkatle düşünmeyi gerektirecek kadar güçlü, tehlikeli ya da yardımcı olarak gördüğü, kutsal olduğuna inandığı, sevicecek kadar yüce, güzel ve anlamlı bulduğu öğelere verilen ad” biçiminde tanımlamaktadır. (Fordham, 2015: 94) Dinî değer, Jung'un “din” tanımı içinde değindiği gibi, inançları doğrultusunda insanoğlunun hayatında düstur edindiği davranış ve eylemlerin tümü şeklinde tanımlanabilir.

Rus milletiyle bir arada yaşayan Kırım Türklerinin toplumsal düzen içindeki davranış şekillerinden örneklere yer veren Dağcı'nın romanlarında Kırım Türklerinin dinî değerlerini görmek mümkündür. Romanlarda geçen dinî değerleri ortaya koymak için öncelikle Türklerin tarih boyunca benimsediği inanç sistemlerini kısaca hatırlamak gereklidir.

İslamiyet'in kabulünden önce Türklerin doğa kültüne ve atalar kültüne verdikleri değer pek çok kaynakta belirtilmiştir. Doğa kültü, ister bitki ister hayvan olsun doğadaki her varlığın ruhu olduğuna dayalı bir inanç sistemi iken atalar kültü, bu dünyadan öte âleme uçtuğuna inanılan ataların, aile büyüklerinin ruhlarına saygı üzerine kurulu bir inanç

sistemidir. Eski zamanlarda insanların ata ruhları tarafından yardım göreceklerine dair inançları olduğu vurgulanmıştır. (Yörükân, 2017: 35) Şamanizm ise şamanların (kam, baksı); doğa kültüründen beslenerek kötü ruhları uzaklaştırmak, insanları iyileştirmek vb. niyetlerle gerçekleştirdikleri ayinlerden doğan bir bütündür. Şamanizm'in din olup olmadığına dair farklı görüşler mevcuttur. Şamanizm; Türklerin ilk dini hatta bir Türk dini olarak tanımlanmışken (Yörükân, 2017: 11) bu fikrin tersini savunan araştırmacılar da vardır:

“Şamanizm, ilkel bir esrime tekniğidir. Şaman bir ruhlar kılavuzudur [psykhopompos]. Ateşe egemen olma ve büyüü uçuş gibi uzmanlıkları vardır. Bir trans uzmanıdır. Bu trans sırasında, ruhunun bedeni terk ederek göğe yükselmeye ya da yer altına inmeye giriştiği varsayılır. Egemenliği altına aldığı 'ruhlarla' ilişkiler geliştirir... Ölülerle, 'cinlerle' ve doğanın ruhlarıyla onların aleti haline gelmeksizin iletişim kurar.” (Perrin, 2016: 24)

Şamanizm ve kültürlerin yanında “Türk” adını taşıyan ilk devlet olan “Göktürkler”, “Gök tengri” inancını benimseyen Türk milletinin tek tanrılı din anlayışına yabancı olmadığının göstergesidir. Doğa olaylarını kendi gücünün üstünde gören ve onların oluşumunu açıklayamayan insanoğlu, insandan daha üstün olan “doğa”ya, doğa unsurlarından “gök”e tapma eğilimi göstermiştir. İslamiyet’i tanımadan önce de “gök tengri” üzerinden tek tanrı anlayışını yaşatan Türkler, İslamiyet’teki “tek yaratıcı”nın varlığını yadsımamış böylece İslamiyet’in gereklerini benimsemeye zorluk yaşamamışlardır. Ancak İslamiyet öncesi inançlarında benimsedikleri hassasiyetleri İslamiyet dairesine girseler de devam ettirmişler, başka dinlere girdiklerinde, yeni dinleriyle çatışmadığı sürece, eski inançlarını beraber götürmüşlerdir. (Yörükân, 2017: 53)

Cengiz Dağcı, *Genç Temuçin* adlı tek tarihi romanında Şamanizm’den ve Göktengri inancını benimsemiş Türk milletinden bahsetmiştir. Bir Türkün kuş vurmak yerine okunu Çin milletine saklamasına, Gök tengrinin bir kuşunun dahi çok kıymetli olduğuna değinen yazar, Türk milletindeki Gök tengri inancına ve doğaya duyduğu saygıya değinmiştir. (Dağcı, 2016: 54)

Bugünkü dinlerin öğütlediği fakat insanların unuttuğu “birlik ve sevgi”yi yüzyıllar öncesinde Gök tengrinin salık verdiğine dikkat çeken Dağcı, “sevgi” ve “birlik olma” değerlerinin Türk milletinin dinî temellerinde yer aldığını hatırlatmıştır:

“--Gök-Tengri verdi bize bu otlakları. Gök-Tengri Ötegey’i bize, biz kullarına gönderdi! Ah önderim! Ötegey kurdu bu ulusun tüzüğünü, yasasını Ötegey’in kurduğu bu yasalara inanırız, taparız. Ama yetmiyor bu, önderim, yetmiyor! Her şeyin üstünde, her şeyden büyük, her şeyden önemli ve kutsal bir buyruk daha var. Gök-Tengri’nin buyruğu! Unutmuşuz biz o buyruğu, önderim. Bilir misin nedir o? Birlik ve sevgi...” (Dağcı, 2016: 27)

Talas Savaşı sonrasında İslamiyet’i kabul eden ilk Türk devleti olan Karahanlılar’dan itibaren Türkler, İslam etkisiyle sosyal, siyasal, ekonomik hayatlarına yeni bir düzen kazandırmış, gerek mimarîde gerek edebiyatta İslamiyet etkilerinin görüldüğü eserler vermeye başlamışlardır. Altı yüz yıl hüküm sürdüğü dönemde üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti’nin hilafeti eline geçirerek tüm Müslüman ülkelerin lideri konumuna gelmesiyle Türklük ve Müslümanlık algısı iyice pekişmiştir. Hatta İslamiyet yüzyıllar boyunca Türklerin içine o denli işlemiştir ki “Müslümanlık” bir din olarak değil Türk ırkına mensup olmanın bir özelliği şeklinde algılanmaya başlanmıştır. Belki de bu sebeple Cumhuriyet’in ilanına gelindiğinde din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını gerektiren laiklik kararı, Türk toplumu tarafından tepki toplayan bir adım olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin dağılma döneminde topraklarının gözden çıkarılmasıyla siyasî olarak Osmanlı yönetimiyle bağı kesilen Kırım’da, Türklük ve Müslümanlık algısı korunmaya devam etmiştir. Yüzyıllık din kabulünün kısa zaman içinde değişmesi zor olacağından Kırım Türkleri, din konusunda Sovyet Rusya yönetimiyle gelen radikal kararları kabullenememişlerdir. Çarlık Rusya döneminden itibaren Rusya’nın Batı’nın gerisinde kaldığını vurgulayan Petro, Rus topraklarında yaşayan halkları eski Asya geleneklerinden koparmayı ve Hristiyan halkların yaşayış şekillerini Rusya halkına öğretmeyi amaçlamıştır (Kissenger, 2016: 67). Hatta Dostoyevski’nin “Dünyada tek bir evrensel kilise özlemi”, mevcut tüm düzen kavramlarını reddeden Moskova yönetiminde bir dünya komünizmi hareketine dönüşmüştür. (Kissenger, 2016: 96) Rusların bu planları doğrultusunda, Kırım topraklarında sakince hayat sürmeye çalışan Kırım Türklerinin dinlerini özgürce yaşayabilme gibi bir şansları kalmamıştır.

Cengiz Dağcı, dinin körü körüne bağlanılan bir alan olarak görmesi sebebiyle romanlarında sözde dindar tipleri eleştirmiştir. Dinin emirlerini yerine getirirken dünyadaki teknolojik gelişmelere ayak uydurmakta zorlanan, dünyadaki düzenin değişmesi için fikirler sunmak yerine “hurafe”lere dayalı bir hayatı tercih eden insanlara değinmiştir. Örneğin *Onlar da İnsandı* romanında Kırım köylüsü Bekir Ağa ve eşi Esmâ Hanım’ın başlarına gelen

her kötü olayın müsebbibi olarak Rusları görmeleri, olayları gerçekçi şekilde yorumlamalarını engellemektedir:

“Esmâ da içini çekti:

--Onlar getirdi belâyı, onlar... Belânın kökü Kala Mala'da...

Esmâ elini kaldırdı, başlarına gelen belaları parmaklarıyla saydı:

--Macik hastalandı, yattı, bir! Haksızca çoban Seyd-Ali'ye sövdün, iki! Remzi ile Ayşe'nin sebepsiz kalbini kırdın, üç! Enver'in oğlu damdan düştü, taşlarda kafasını ezdi, dört! Ensende çıban çıktı, beş! İki kabak sürgünü kurudu, altı! Vallahi billâhi bu kadar belâyı bu köy, altı senede görmezdi eskiden.

--Hey, atarım cenabetleri dışarı. Atarım dışarı; atarım, dedim, atarım!” (Dağcı, 2016:117-118)

Dağcı, Kırım halkının körü körüne inanan insanlarını *Dönüş* romanında da şu şekilde eleştirmiştir:

“...Zaten halkımızın gerçek refah ve saadetini düşünenler de pek sayılıdır aralarında. Çünkü milliyetçilikleri gerçeklere, düşünceye değil de, imana bağlıdır ve milliyetçilik sahasına çıkış noktaları da her zaman ya Türk ordularının Viyana'ya, ya da Gazi Bora Han'ın Moskova'ya girişidir. Daha beteriye hassas ruhlu ve şöhret harisi olmalarıdır. Oysa imanın da, hassasiyetin de milliyetçilikte yalnız yardımcı unsurlar olduğunu bilmezler. Ağır şartlar altında insanın ruhu yavaş yavaş yıpranmaya, sonunda ise çökerip yıkılmaya nasıl mahkumsa sadece iman ve duyguya dayanan milliyetçilik de yavaş yavaş yıpranmağa, onu saran yeni şartlara teslim olmağa mahkumdur. İman! İman! İman! İnsanlığın inkişafından kopuk, devrin gerçeklerine ilgisiz bu iman ne kadar güçlü olursa milletin umutsuz ve çıkımsız bir duruma sürüklenmesi de o derece güçlü bir ihtimal olur. Hele bizim halkımız gibi esaret altında yaşayan bir halk! ...” (Dağcı, 2016: 85)

Dağcı, Müslüman bir aile terbiyesi olarak büyümüştür. Ancak *Yansılar 4*'te yer verdiği şekliyle babasının dine dair bakış açısı biraz farklıdır. Dağcı, babasının dine bakışını tarif ederken şu cümleleri kullanır:

“Din düşmanı değilse de, ulusun komşu uluslara kıyasla geride kalmışlığının, modern hayata ayak uyduramayışının başlıca sebebini Müslümanlıkta bulduğunu ve bu yüzden –Gurzuf din adamlarının öfkelerini üzerine çekmek pahasına- Ramazan ayı içinde sigarasını tüttüre tüttüre o camiin kapısı önünden geçtiğini annemden öğrenmişim yıllar sonra.” (Dağcı, 2012d: 20)

Dağcı’nın din konusunda babası hakkında duyduklarından etkilendiği romanlarından anlaşılmaktadır. Yazarın babasının ileri sürdüğü anlayış yıllar geçmesine rağmen Kırım halkı için geçerliliğini sürdürmektedir. Dağcı da babasının yorumundan yola çıkarak romanlarında din konusunda çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler aşağıda yer almaktadır:

4.4.6.1. Tanrı İnancı ve Kadercilik:

Cengiz Dağcı, Müslüman bir toplum ferdi olarak Kırım halkının içindeki Tanrı inancını ve Tanrı’ya sonsuz güveni örnekleyen pek çok cümleye romanlarında yer vermiştir. *Anneme Mektuplar* romanında başkahraman Haluk’un annesinin “Canı darda olan bir insan için duanın gücü büyüktür.” (Dağcı, 2016: 47) cümlesi, Müslüman bireylerin Tanrı’ya duydukları güvenle dua ederek özellikle çaresizlik hislerini giderdikleri anlaşılmaktadır.

Badem Dalına Asılı Bebekler romanında küçük Haluk’un, köye gelen Öğretmen Hasan Cumbatov’un Tanrı tarafından kendi mutluluğu için gönderildiğine inanması, Müslümanların temeldeki kadercilik anlayışını ortaya koymuştur. (Dağcı, 2015:259) İslamiyet’in şartlarından biri olan “kadere iman”, Müslümanların yaşamlarına Tanrı’nın müdahil olduğuna inanarak yaşadıklarının kanıtıdır. Ailesinden gördüğü dinî terbiyenin bir yansıması olarak küçük bir çocuk da olsa Haluk, Tanrı tarafından yazılan bir kader olduğunun, mutlu veya kederli her haberin Tanrı’dan geldiğinin bilincindedir.

Onlar da İnsandı romanında “insanın rızkının Allah’tan geldiği”ni söyleyen Bekir Ağa; insanların sürekli kafa yorduğu “komolizma” (komünizm), “Kala Mala” (Karl Marx) gibi meselelerin insanın karnını doyurmada olumlu veya olumsuz bir etkisi olmadığını vurgulamıştır:

“—Haydi, o Kala Mala’ları bırakın şimdi; geçin etli fasulyenin başına! Biz fakirlerin karnını ne Kala Mala doyurur ne de komolizma.

Yemeğinizi yiyin de Allah'ın verdiği şükredin. Toprağımız var, suyumuz var. Ne lazım daha bize?" (Dağcı, 2016: 34)

Bekir Ağa, rızkın da kaderde yazılandan öteye geçemeyeceğine inanırken dünya üzerindeki siyasî veya ekonomik gelişmelerin rızkı etkileyebileceğine ihtimal vermemiştir. Kaderin Tanrı elinden çıkmış ve asla değişmez olduğuna inanan Bekir Ağa gibi Müslüman Türkler, insanın kendi kararları doğrultusunda kendi kaderini etkileyebileceğini yani "cüz'i irade"yi unutmışlar ve dünya gidişatıyla ilgilenmemelerine sebep olarak "kadere iman"ı göstermişlerdir.

Korkunç Yıllar romanında Dağcı, Allah karşısında teslimiyetçi bir tutum izleyen, onun yazdığı kadere sorgusuz sualsiz inanan ve güvenen Türk askerlerine değinmiştir. Yeni tanıdığı bir insanın Tanrı tarafından karşısına çıkarıldığını hisseden Türk askeri, anlamsız gibi görünen her olayda Tanrı'nın etkisi olduğunun bilincindedir:

"Her şey Allah'tan olduğu gibi, İskender'le karşılaşmış olmam da Allah'tandı. Hayatımın bir dönüm noktasında olduğumu bilmeden, İskender'in peşinden yürüdüm." (Dağcı, 2016: 198)

Dağcı'nın yine *Korkunç Yıllar* romanında söz ettiği üzere, günahları yüzünden en acı ölümle bu dünyadan ayrılırken bile insanoğlu, Yaratıcısı'nı sevecek ve dua ederek sadece ondan yardım bekleyecektir:

"—Allah'ım! Günahlarımız yüzünden önümüze hayatın ve ölümün en korkunç perdesini indirdiğin dakikalarda bile biz seni sevecek, Sana inanacak ve Senden imdat bekleyeceğiz." (Dağcı, 2016: 207).

Yurdunu Kaybeden Adam romanında Dağcı, Müslümanların kaderci tutumuna dikkat çekmiştir. Ölüm tarihinin Tanrı tarafından saptandığını kabul eden Müslümanlar savaşı, insanların ölümü için bir araç olarak görmüşlerdir. İnsanların canını alan savaş değil Tanrı'nın kendisidir: "Sus Muhan! Harb bu!.. Kimse kimsenin yüzünden ölmez harbde. Her şey Allah'tandır. Ölüm de..." (Dağcı, 2016: 151)

Savaş sadece ölüm için uydurulan bir kılıftır. Fakat böyle düşünen insanlar, dolaylı olarak, Tanrı istediği için savaşların yaşandığına inanmak gibi yanlış bir algıya kapılmış olurlar.

Benim Gibi Biri romanında Dağcı, savaş koşulları altında Müslüman bir askerin dünyanın yaradılışını düşünürken Tanrı'ya koşulsuz inandığını göstermiştir:

“Biliyorum, Tanrı yarattı. Önce dünyayı yarattı Tanrı. Taşı-toprağı, suyu, havayı, güneşi. Haftanın altıncı gününde de insanları yarattı. İnsanları yarattığı gün Tanrı çok yorgundu. İyileri yanında kötülerini de yarattı.” (Dağcı, 2013: 24)

Tanrı’nın her canlıyı ayrı günlerde yarattığını düşünen roman kahramanı, Tanrı’yı insana benzeterek onun yorulduğunu, iyilerin yanında kötülerini de bu yorgunluğun etkisiyle yarattığı şeklinde yorum yapmıştır. Bu yorum, Tevrat’ın Yaradılış bölümünde yer alan cümlelerden yola çıkılarak yapılmıştır. Tevrat’ta yer alan Genesis (Yaradılış) bölümünde Allah’ın dünyayı yarattıktan sonra dinlendiği belirtilmiştir. Yüzyıllar sonra Hz. Muhammed Allah’ın dünyayı yaratışını insanlığa anlatırken Yahudiler’in “Doğru söyledin Ya Muhammed ama tamamını söyleseydin ya! Sonra da Allah dinlenmiştir.” sözleri üzerine “And olsun ki gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize yorgunluk da dokunmadı.” ayeti indirilmiştir. Dağcı’nın Müslümanlık dışında arklı dinlerin tarihlerinden romanlarında örnekler sunması, onun dinler tarihi alanında bilgili olduğunun kanıtıdır.

Badem Dalına Asılı Bebekler romanında Dağcı, savaşla burun buruna olmalarına rağmen dinî görevlerini yerine getirmekten vazgeçmeyen Kırım kadınlarından bahsetmiştir. Eşlerini, oğullarını, torunlarını cepheye gönderen Türk kadınları köyde bir başlarına kalmış ve dinlerine tutunmuşlardır:

“Arada sırada mezarlığa kadınlar iniyor, hısım akrabalarının mezarları üstüne çiçek veya birkaç tane kiraz bırakıp, başları önlerine düşük, sessizce evlerine dönüyorlar.” (Dağcı, 2015: 208)

Bunun göstergesi olarak kadınların köy mezarlığını sıkça ziyaret etmesine, ölmüşlerinin ruhlarına çiçekler sunmasına dikkat çeken Dağcı, Türk- Müslüman Kırım kadınları için annelerinden, atalarından öğrendikleri dinî ritüelleri devam ettirme konusunda hassas olduklarını göstermiştir.

Dinî değerlerin bir parçası olan “dua”, diğer semavî dinlerde olduğu gibi İslamiyet’te de insanın Yaratıcı ile arasındaki bağı kurması adına önemlidir. Müslümanlar, dualar aracılığıyla Allah’la iletişime geçerken niyetlerini, arzularını sıralarlar. Dağcı romanlarında, özellikle savaş gerçeğiyle yaşamaya çalışan insanların hayatlarında, duanın önemini vurgulamıştır. Savaş ortamındaki çaresizlikle insanlar yardım isteyebilecekleri tek varlık olarak, Allah’ı görmüşlerdir. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanı başkahramanı İzmail

savaşta ölmediği için şükrederken ölümle yan yana yürüdüğü için yıprandığını dile getirmekte, doğacak güne uyanabilmek için dualarında Tanrı'ya yalvarmaktadır:

“Tanrım, elimden tut.

Elimden tut, Tanrım.

Ben yorgunum.

Kasırğa ve fırtınalar içinden geçtim.

Ateşler içinden geçtim.

Ölmedim ama ölümün yanında yürüdüm.

Yıllar yıprattı beni, tek başıma yürüyemem.

Elimden tut, beni yarınların şafağına götür Tanrım.” (Dağcı, 2015: 362)

Dönüş romanında bir çatışma sonrasında sağ salım köyüne dönen Veli, doğruca evine gideceği yerde köy camiine yönelerek içindeki dua etme ihtiyacına kulak vermiştir:

“Duvarlara tutunarak güç bela çarşıya çıkabildim. Fakat çarşısının kıyısındaki yokuş yol boyunca doğdoğru evimize yöneleceğim yerde, niçin bilmem, aşağı sapıp bayırdaki cami yoluna koyuldum. Camiye yaklaştıkça çim sakinleşiyor gibi oluyordu. Camiye yaklaştıkça kalbimin en derin bir yerinde duasız yaşayamayacağımı hissediyordum. Dua etmek istiyordum. Ama orda, camide, caminin içerisinde, Tanrıya yakın bir yerde.” (Dağcı, 2016: 81)

Tanrı'ya yakın bir yerde, camide dua etmek arzusunun ömrü boyunca süreceğine kanaat getirmiştir.

Korkunç Yıllar romanında Dağcı, *Dönüş* romanındaki “camii”nin huzur veren etkisine benzer bir olaya yer vermiştir. Romanın kahramanı Sadık Turan, küçük bir öğrenciyken sınıfının camından camiinin minaresini izleyen, din karşıtı dersler almasına rağmen bu görüntü karşısında içi imanla dolan bir çocuktur. Hatta Sadık'ın çocuk kalbinde, minareden insanların ruhlarına uzanan görünmez bağlar olduğuna inanmıştır:

“Sınıfımız pencerelerinden, Tokal camisinin etrafındaki bütün damların sırlarını kendine saklar gibi, göğe yükselen nazlı minaresi görünürdü. Sebebini bilmiyorum, fakat sınıf arkadaşlarımdan arasında, en çok bu minarelerden hoşlanan bendim galiba. Bazen ders sırasında, minareye

bakar daldım; bazen hocanın sualini bil duymazdım, o zaman, yanımda oturan Süleyman, dirseğiyle dürterdi beni. Minareye baktıkça içime iman dolardı. Hayat, onun etrafında, evlerdeydi. Derslerimiz de dine karşı olmasına rağmen ben ruhumla o minarenin bir parçasıydım. Her daman, her evden, her eşikten, her kalpten, gözle görülmez bağlar uzanıp bütün insanları, bütün hayatı, bütün varlığı o minareye bağlıyor gibi gelirdi bana.” (Dağcı, 2016: 24)

Onlar da İnsandı romanında Dağcı, Allah’ın doğmamış ve doğurulmamış olmasına, her şeye kâdir en yüce güç olmasına dair dualar eden kahramanlara yer vermiştir. (Dağcı, 2016: 231) Ayrıca sağlam, kuvvetli, korkmaz, yılmaz çocuklar doğmak için Tanrı’ya yalvaran kadınların dualarını paylaşmıştır. (Dağcı, 2016:484)

Yoldaşlar romanında yer alan kahramanlardan Hasan, gece vakti cephede nöbette bulunduğu esnada annesinin kendisini düşünüp ağlamaması için, kardeşlerini koruması, ailesinin sağlığının bozulmaması için dua ederken Hasan ile iki askerini daha toprağa veren yüzbaşının bambaşka duaları vardır. (Dağcı, 2015: 26) Yüzbaşı; insanoğlunun günahsız yaşayamayacağını, Tanrı’nın dua eden insanlardan yardımını esirgemediğini dile getirmiş ve vatan topraklarına hasret duyarak ölen askerlerinin günahlarını bağışlaması için Tanrı’ya yalvarmıştır:

“Tanrı’m, Tanrı’m, Tanrı’m... Sen yaratmışsın insanoğlunu bu dünyada, Tanrı’m. Hayatı sen verdiğin gibi ölümü de sen vermişsin insana, Tanrı’m. Görüyormuşsun onu her yerde, her zaman. Yardımını da esirgemiymişsun Tanrı’m. Yardımını esirgemediğin gibi taksiratını da affediyormuşsun insanoğlunun. Onlar öldü işte... Günahlı mıydılar, değil miydiler? Sen bilirsin bunu Tanrı’m. Ama insanoğluna günahsız olmak zor. Günahlı iseler... Canlılarken onların yanında yürüdüm. Duydum kaç kere bu toprağın, bu toprağa ektikleri ekinlerin hasretini çektiklerini. Günahlıydılar belki... Hoş... Belki günahlıydılar. Affet Tanrı’m. Bağışla onların günahlarını.” (Dağcı, 2015: 65)

O Topraklar Bizimdi romanında Dağcı’nın yarattığı Selim adlı kahraman, Almanya-Rusya arasındaki savaşta Rus cephesinde yer alarak bir kolunu kaybetmiştir. Selim, Kırım Tatarı köyüne gelip yerleşen Natalya ile birlikte olmuş fakat Natalya’nın kendisini aldattığını görünce Natalya’yı döverek hastanelik etmiştir. Rus bir kadınla birlikte olması, köy ahalisi

tarafından ayıplanmasına rağmen bu ilişkiyi yaşayan Selim, sonunda aldatılmayı yediremeyerek köyden uzaklaşmış, a kendine temiz bir sayfa açmak adına kendine yeni bir ev inşa etmiştir. Temiz bir sayfa açma kararından sonra ilk gittiği yer “cami” olan Selim’in hayatında “arınma” dönemi başlamıştır. (Dağcı, 2015: 390) Dağcı, tüm hatalarından sonunda ders alan Selim’in ilk yöneldiği mekânın “camii” olduğunu göstererek “Tanrı” inancının insanlar için “sığınma” anlamı taşıdığına dikkat çekmiştir. En “bâkir” hislerine geri dönerek kendini hatalarından önceki gibi temiz hissetme ihtiyacı duyan Selim, dualarda mutluluk ve huzura kavuşmuştur.

Dualarla kendini Allah’a yakın hisseden Müslüman Türkler, Kur’an-ı Kerim’e de ayrı bir hürmet göstermişlerdir. *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında, savaştığı cepheden ailesine Sadık’ın ölümünü bildiren bir mektup gönderilmiştir. Sadık’ın annesi, oğlunun ölümünü bildiren bu mektubu Kur’an-ı Kerim sayfaları arasında saklamak istemiş ancak “gavur” elinden gönderilen Kiril alfabesiyle Rusça yazılmış mektubun kutsal kitabın yapraklarına değmesine gönlü razı olmamıştır:

“Meğer zavallı anam gâvur eliyle yazılmış kağıdı, Mukaddes Kitabın sayfaları arasında saklamaya korkmuş, evladının kahramanca ölümünü anlatan mektubun da hiçbir kelimesini unutmamak istediğinden, bütün metni, bir Müslüman Arap harfleriyle yazdırmış, ondan sonra Ku’an’ın sayfaları arasına saklamış.” (Dağcı, 2016: 102)

Sadık’ın annesi, oğlunun ölümünü bildiren bu kağıdın manevî değer taşıdığına inanarak mektubu önce Arapçaya çevirtmiş daha sonra Kur’an-ı Kerim’in sayfaları arasına yerleştirmiştir. Oğlunun ölümünü bildiren cümleleri Tanrı kelamıyla çevrelemek isteyen anne bu davranışıyla, bilinçaltında, oğlunun öbür dünyada Tanrı’nın gözetiminde olacağına hatta cennete gireceğine fikrine kapılmıştır.

Dağcı *İhtiyar Savaşçı* romanını yazmaya “besmele” çekerek başlamış, eserin ilk sayfasında Allah’a şükretmiş böylece her işe Allah’ın adıyla başlamak gerektiğini vurgulamıştır. (Dağcı, 2015: 11) Romanın son sayfasında İhtiyar Savaşçı’nın ölümü üzerine okunan dualara kendisinin de eşlik ettiğini söyleyerek yazar kimliğini okura hissettiren Dağcı, hem ölünün ardından hem de hikâye bitirildikten sonra Allah’a şükretmek gerektiğini göstermiştir. (Dağcı, 2015: 150) İslâmiyet’in kabulüyle gerek hikâye anlatıcılarının gerek şairlerin eserlerine Allah’ın adıyla başlayıp yine Allah’ın adını anarak eserlerini tamamlama

geleneğine sadık kalan Dağcı, geleneksel anlatıcı rolüyle bu romanını kaleme almış, romanın başı ve sonu dışında da inanç vurgularına yer vermiştir.

İslamiyet’i benimseyen devletlerde Allah uğruna savaşmak, İslamiyet’i yaymak için savaşmak inancı görülmüştür. Hatta bu savaş sebebi gelenek ötesine geçerek “cihad” adıyla Müslüman devletlerde özel bir öneme sahip olmuştur. Dağcı da *Korkunç Yıllar* romanında dualarıyla devleşen, Allah adını andıkça büyüyen Müslüman Özbek askerlerinden bahsetmiştir. Bu askerler; her adımını Allah’a dua ederek atan, ona duydukları inançla cephede çarpışan, düşmanla burun buruna gelme ihtimaline rağmen cephe gerisinde, çalılar arasında namaz kılan yiğitlerdir:

“Onlar bana hayatta ebedî imişler gibi geliyor. Onların dualarında bir kuvvet var. O kuvvet bana da geçiyor. Onlar Allah’la yaşıyorlar. Allah’la yaşarken dağ gibi heybetli görünüyorlar. Ben de her nefesimde Allah adıyla yaşamak istiyorum. Gözlerime sevinç yaşları doluyor. Savaşmak ve yaşamak istiyorum. Niçin yaşayacağımı, neyin uğrunda savaşacağımı bana o çalıların arasında namaz kılan sekiz on Özbeğin birden ağzından çıkan “Allah” adı gösteriyor.” (Dağcı, 2016: 95)

Özbek askerlerine güç veren, Allah inancıyla dolu ruhlarıdır. Kırım Tatarı askerin farkında olmadan damarlarında akan “cihat” anlayışı, Özbek cephe arkadaşlarının namaza durmuş görüntüleri sayesinde canlanmıştır.

Ölüm ve Korku Günleri romanında yer alan Teresa adlı Alman kahraman, sevgilisi Mihal ile seviştiği sırada annesine yakalınca, annesinin babası dışında pek çok erkekle yattığını ona hatırlatarak annesinin yüzüne tükürmüş ve odasına çekilip dua etmeye koyulmuştur (Dağcı, 2016: 66). Bir günah işlediği hissine her kapıldığında dua ederek Tanrı’dan af dileyen Teresa üzerinden Dağcı; Tanrı inancının, Tanrı’ya dua etmenin, hangi dine mensup olursa olsun, her bireyi manevî anlamda rahatlatan bir yol olduğuna dikkat çekmiştir.

Tanrı, insanoğlunun hayatında; davranışlarını sorgulamasını, hatalarını fark etmesini, vicdanına kulak vermesini sağlayan adeta bir kontrol mekanizması olmuştur. Allah’a inanmak Tevfik Fikret’in “İnanmak İhtiyacı” şiirinde sözünü ettiği gibi her insan için bir zaruriyedir. Dağcı da romanlarında bu ihtiyaca eğilmiş, Yaratıcı’nın ve onun emirlerinin insan ruhunda tecelli eden anlamına değinmiştir.

4.4.6.2. Dini Sorgulama:

Sovyet çatısı altında komünizm rejimiyle yönetilen Müslüman Türklerin din eğitimi almalarına sekte vurulmuş, inançlarını yansıtan her türlü etkinlikleri yasaklanmış, evlerinde dahi dinî gerekleri yerine getirip getirmediikleri takip edilmiştir. İnançlarını özgürce yaşayamayan Müslüman Kırım halkı, komünizm sistemi sonrasında din olgusunu aşağılayan bir tutumla karşı karşıya kalmıştır. Dinî değerlerin hor görüldüğü komünizm sistemiyle yürütülen eğitim kurumlarında bu ortamdan etkilenen Müslüman gençler, bu gençlerin etkilediği Kırım köyleri, kasabaları olmuştur.

İhtiyar Savaşçı romanında yer alan Kırım Türkü askerlerden biri, cephede ölen arkadaşlarını tek başına gömerek onlara kendince bir cenaze töreni düzenlemek istemiştir. Asker ailesinden bir dua bile öğrenmediğini fark etmiş ancak suçluluk duymak yerine kendini aklayacak bir çıkarımda bulunmuş; suçu önce içine doğduğu siyasî sisteme sonra da Tanrı'ya atmıştır. Asker Fatiha'yı öğrenmek istese de istemese de o, bu duayı öğrenecek bir ortamda büyümemiştir. Ayrıca Tanrı, bu suçsuz genç askerleri görmesine rağmen onların ölümünü engellememiştir. (Dağcı, 2015: 60) Asker, dua okuyarak kimsenin acısını hafifletemeyeceğinin, hiçbir ölümü engelleyemeyeceğinin farkındadır. Her gücü elinde bulunduran Tanrı ise, dünyadaki acıları sonlandırmamaktadır.

Savaş yüzünden açlık, sefalet içinde yaşamak zorunda kalan Kırım halkının inançlarında, Sovyet rejiminin de etkisiyle, çatlamlar görülmeye başlanmıştır. Cengiz Dağcı, Kırım Türklerinin inançlarında oluşan bu çatlaklar sonucunda Allah'ı sorgulayan, dinini eleştiren bir kesimin varlığına ışık tutmuştur.

“...’Allaaaaah! Var mısın, Allaaaaah!.. Benim senden başka koruyucum yok, Allaaaaah!.. Var mısın, Allaaaaah!’ diye yaralı bir hayvan gibi ulumaya başladı.”(Dağcı, 2015: 26)

İhtiyar Savaşçı romanında yer alan “Var mısın Allah?” sorusu, bir askerin savaş ortamındaki vahşetin etkisiyle sorduğu sorudur. Ölümle sürekli burun buruna olmayı kaldıramayan psikolojileri sonucunda askerler, Tanrı'yı sorgulamaya başlamıştır. Aynı durum *Korkunç Yıllar* romanındaki bir asker tarafından da yaşanmış, aynı soruyu o da sormuştur (Dağcı, 2016: 13).

Yoldaşlar romanında askerlerin Tanrı'ya dair sorgulamaları sitem şeklini almıştır. Onlara göre Tanrı insanoğluna ömür vermiş fakat bu ömrün sürmesi için gerekli ortamı hazırlamak yerine insanlara savaş, top, tüfek vb. göndermiştir. Askerlere göre insanların

ölmesini istemeyen Tanrı'nın topu, tüfeği, tankı yasaklaması gereklidir. Aksi takdirde Tanrı'nın "kötü" ve "kusurlu" olduğunu düşüneceklerdir. (Dağcı, 2015: 91)

Üşüyen Sokak romanını kahramanı Haluk, Fontannaya şehrinin ölümünden Tanrı'yı sorumlu tutmuştur. Şehirde hayatın sürdüğünü gösteren bürolar kapatılmış, hoparlörler susmuş, fıstık ağaçlarının altındaki akşamlar unutulmuştur. (Dağcı, 2016: 87-88) Haluk, güzelliği ve canlılığı ile meşhur Fontannaya şehrinin bir mezarlığa dönmesindeki tek suçluyu Tanrı olarak görmüştür. Zira Haluk, yaşadığı şehrin sokaklarında yıllardır süren savaşta bir tek olumlu gelişmeye şahit olamamanın verdiği karamsarlıkla savaşın suçunu Tanrı'ya atmıştır. Sovyetler Birliği çatısı altında yaşayan Haluk, sosyalizm ve komünizm doğrularını öğrenerek yetişmiş bir birey olarak yaptığı dinî sorgulamalar sonucunda Tanrı'ya sığınmak yerine onu suçlamayı tercih etmiştir.

Korkunç Yıllar romanında ise Dağcı, savaş suçlusu olarak Tanrı'yı görmeyi bırakıp yurdunu savunmadığı için Tanrı'ya sitem eden bir kahraman yaratmıştır. Düşman karşısında savaşmayı değil düşmanı affetmeyi tercih eden Tatar milletin karakter yapısının sebebi olarak yaradılışı gösteren Sadık Turan, kendisine düşmana karşı Kırım topraklarını savunma şansı tanımayan Tanrı'ya küskündür:

"İçimdekiler, ne geçtiğim yollar, ne de Alman üniformasıdır. İçimde o kadınların, o yavruların acı çığlıkları var. Yarabbim! O millet o topraktan ayrılırken niçin kıyamet kopmadı, bir zelzele olsun olmadı, denizler o yurdu, milletiyle beraber yutmadı! Niçin Sen, Tatar milletini böyle temiz kalbli ve affedici yarattın! Düşmanlarımıza karşı savaşmak, o toprak için ölmek hakkından bizi mahrum mu ettin Allah'ım?" (Dağcı, 2016: 253)

Tatar halkını Kırım toprağından koparacak kaderi yazan Tanrı, Sadık Turan'ın gözünde vatan hasretinin müsebbibidir.

Benim Gibi Biri romanında Dağcı, Tanrı'ya inanmadığını hatta peygamberlerine de kin ve nefret beslediğini açıkça ifade eden bir kahraman yaratmış; Hz. İsa'nın çarmıha gerili tasvirinin asılı olduğu bir direğe işeyen kahramanın din karşısındaki tutumuna dikkat çekmiştir. Kırım topraklarında yaşayan pek çok insanın vatanını kaybetmemek için dualarını, yalvarıp yakarmalarını duymayan Tanrı'ya kızgın olan kahraman annelerinin kucaklarında ölen bebeklerin suçlusu olarak Tanrı'yı görmüştür. Hatta insanlardan önce Tanrı'nın mahkemede yargılanması gereken esas sanık olduğuna kanaat getirmiştir:

“İşerken yolun bittiği yerde saçaklı bir dirsek ilişti gözüme; ve direkte çarmıha gerili İsa – üzgün üzgün bakıyordu yola. Ama huzurum bozulmadı. Rahatça işedim. Tıpkı çocukluğumdaki gibi. Sünnetli yerimi sallaya sallaya. Son damlaları akıtıp tüketene dek. Tanrı’ya inanmıyordum. Ne Tanrı’ya ne de peygamberlere. İnanmak şöyle dursun, kin ve nefret besliyordum Tanrı’ya karşı yüreğimin içinde. Bir zamanlar içinde yaşadığım dünyada, ben ve bana benzer suçlular değil, Tanrı çıkarılmalıydı önce yargıcın önüne. Çünkü en büyük suçlu Tanrı’ydı. Ne denli dualar okunmuştu bizim o topraklar üstünde; ne denli ibadetler, ne denli yalvarıp yakarmalar; ne denli gözyaşları dökülmüştü- hiçbirini dinlememişti Tanrı. Yıllarca üstünde yürüdüğüm bu ıssız yolda ne denli küçük yavrular ölmüştü annelerinin kuru göğüslerinde; ne denli cesetler kalmıştı dağ yamaçlarında kefensiz, baştaşsız, yazısız, mezarsız. Hiçbirini görmemişti Tanrı.” (Dağcı, 2013: 28-29)

Diğer romanlarda görüldüğü gibi burada da savaşın karanlık günlerinde umudunu yitirerek Tanrı’yı suçlayan bir zihniyet mevcuttur.

Anneme Mektuplar romanındaki Haluk, Tanrı’ya inanmadığını ifade ederken yine de dua etmekten kendini alamayan hatta öncelikle kendi dualarının kabul göreceğine inanmış bir kahramandır. (Dağcı, 2016:189) Tanrı’ya inanmadığını söylediği halde camilerde namaz kılmak isteğini dile getiren Haluk, camilerin kapanmasını engellemeyen Tanrı’nın büyüklüğünden kuşku duymuştur:

“...Ben yalnız duada sessizim, Anne. Ama ben namazımı camilerde kılmak isterim. Biliyorum, camiler kapatıldı. Sen, nerede dua edersen et, Tanrı duyar duanı oğlum, diyorsun. Ama ben gene de camilerde kılmak isterim namazımı; Tanrı büyükse açsın, açtırsın oğluna camilerin kapılarını.” (Dağcı, 2016: 220)

Haluk, insanlara hükmedip camilerin açılmasını sağlayarak büyüklüğünü ispatlaması için Tanrı’ya adeta kafa tutmuştur.

Biz Beraber Geçtik Bu Yolu romanında İzmail, iyi ve dürüst insanların öldükten sonra cennete gideceğine inanan biridir ancak cennetin neresi olduğunu sorgulamıştır. (Dağcı, 2015: 81) *Ölüm ve Korku Günleri* romanında ise İzmail’in tam tersine “öbür dünya”ya inanmayan Asyalı bir kahraman vardır: Asya. Asya, bu dünyada nasıl yaşarsa yaşasın her insanın mezara girmekle tükenen bir ömrü olduğuna dikkat çekmiştir, ona göre

daha ötesi yoktur, hayat bu kadardır. (Dağcı, 2016: 93) Öbür dünyaya, öte âleme inanmak bir değer olarak tüm semavî dinlerde, hatta semavî olmayan inançlarda da (Şamanizm, Göktengri, Budizm, Hinduizm, vb.) farklı boyutlarda mevcuttur. Ancak savaş ortamında insanların maruz kaldıkları olaylar ve durumlar, her geçen gün insanları inançlarından uzaklaştırmakta; Tanrı'ya, dine ve dinî gereklere dair sorgulamaların derinleşmesine sebep olmaktadır. İnsanoğlu, dünya üzerinde karşılaştığı kötülüklerden sonra güzel ve temiz olan her şeye, Tanrı'ya, inancını ve güvenini yitirmeye başlamıştır.

Ölüme ve Korku Günleri romanı kahramanı Asya, savaş ortamının zor koşullarında ona yemek yardımında bulunan kadın tarafından şeytanlıkla suçlanır. Kadın, koyu bir Hristiyan olarak Tanrı'ya inanmaktadır. Fakat Asya ellerini gökyüzün doğrultarak dua eden bu kadının ibadet şeklini anlamsız bulmuştur:

“—Tanrı yok orada! Gökyüzü boştur. Tanrı yok orada!.. dedi Asya ve susarak pırıltılı gözlerini kadının yüzünden maltızın yanında duran adamın yüzüne, onun yüzünden benim yüzüme götürdü:

“Ben Tanrı'yı gökyüzünde değil, bazen yeryüzünde görüyorum. Yeni doğmuş bir yavrunun yüzünde, hasta bir kadının yüzünde görüyorum... Hatta bu ellerimle öldürdüğüm bir Alman'ın yüzünde, bir Bolşevik'in yüzünde gördüğüm bile oluyor. Tanrı gökyüzünde değil, varsa eğer, yeryüzündedir. Sizin yüzlerinizdedir. Senin... Teresa'nın! Ama siz bunu bilmiyor ve görmüyorsunuz. Görmediğiniz için de bu çatının içinde, bu lanet şehrin içinde yaşıyor, birbirinizi gebertiyorsunuz. Umudu, kurtuluşu gökten bekliyorsunuz. Onun oradan geleceğine inanıyorsunuz. Tanrı'yı kendi yüzlerinizde görmediğiniz içindir ki, inançlarınız sahte, gülüşleriniz çirkin, gözyaşınız yalan, kalpleriniz garaz ve cimrilikle dolu. Ama suç büsbütün sizde değil, sizi yaratan o Tanrı da suçsuz değildir belki.” (Dağcı, 2016: 152)

Asya, öte dünyaya inanmayan biri olarak Tanrı'nın gökyüzünde olduğuna da inanmaz, ona göre Tanrı dünyadaki insanların yüzlerinde ve davranışlarında gizlidir. Asya'nın inancı gökyüzünden iyilik beklemek üzerine değil, bu dünyada savaşmak üzerine kuruludur. Asya, tek gerçek yaşamın dünya olduğuna inanan, dünyadan başka bir âlemin varlığına inanmayan biri olarak Tanrı'yı bu dünya üzerindeki canlılarda görmeye çalışmakta hatta sadece bu dünyadaki yaşama tapmaktadır. İnsanların yaratıcısı olması sebebiyle, dünya

üzerindeki sorunların kaynağı Tanrı'nın kendisidir. Bu denli suçlu, yaralayıcı, tehlikeli insanı yaratıp dünyaya saldığı için Asya'nın gözünde Tanrı suçludur.

Ölüm ve Korku Günleri romanında evlerine düşman saldırısı gerçekleşeceğini haber alan insanların konuşmalarına yer veren Dağcı, yüksek bölgeden saldıracağını bildikleri düşmanın, Tanrı'ya kendilerinden daha yakın olduğunu düşünmüşlerdir. (Dağcı, 2016: 115) Savaş ortamında, ne Alman ne de Rus tarafını tutan Kırımlılar kimin dost kimin düşman olduğunun veya niçin dost niçin düşman sayıldıklarının farkında değildirler. Ancak hangi tarafta olurlarsa olsunlar, "Tanrı" ortak noktalarıdır. Hiçbir kötülük yapmamasına rağmen kendini savaşın ortasında bulan ve savaştan korkan sıradan halk, Tanrı'nın bu savaşta taraf tuttuğunu düşünecek kadar zor ve aciz durumdadır. (Dağcı, 2016: 115)

İhtiyar Savaşçı romanında Dağcı, Kırım topraklarından sürülen İhtiyar Savaşçı ve eşi Melek Hanım'ın yaşamlarına dikkat çekmiştir. Melek Hanım, Allah'ın ceza verme şekli olarak düşündüğü sürgün yüzünden vatanlarını, vatan toprağının emaneti meyvelerini, topraktaki alın terlerini, en önemlisi de sevdiklerini, canlarını kaybedişlerini düşünürken Allah'tan da yoksun edildiklerini fark etmiştir. (Dağcı, 2015: 185)

Umutsuzluk ve karamsarlık dolu sürgün günlerinde kardeşlerini, rızıklarını, vatan topraklarını yitiren durumlarını Tanrı'nın görmesini bekleyen Kırım halkının nihayetinde inancı da zayıflamış, Tanrı'nın kendilerini unuttuklarını düşünmeye başlamışlardır.

Hayatından kesitler sunduğu *Yansılar 4* eserinde Dağcı, insanların birbirlerini ezmek için mensup olduğu ırkı araç olarak kullandıklarını açıklamıştır. Sırf sarışın, mavi gözlü ve silahı tutan taraf olduğu için kendini üstün gören bireylerden bahseden Dağcı, herkesin Tanrı'nın sıradan kulları olduğuna, kimsenin kimseden üstün olamayacağına dikkat çekmiştir. (Dağcı, 2012d: 47) Bu eşit yaradılışa rağmen bir insanın bir başka insana işkence etmesi yazara göre ya Tanrı'nın insanların iç yüzüne ona gösterme şekli ya da Tanrı'nın ceza verme şeklidir. Yazar, ne olursa olsun Tanrı'nın yarattığı bir insanın başka bir insan canına kast etmesine tahammül edememekte, insanın gaddarlığını sorgularken Tanrı'nın da kullarını niçin önlemediğini eşzamanlı sorgulamaktadır.

Ölüm ve Korku Günleri romanında Tanrı'nın insanlara iyi niyetler yanında kötü hisler besleme özelliği vermesinden bahseden Dağcı, cephede arkadaşlarının ölümüne üzülmek yerine kendisi yaşamaya devam ettiği için sevinen askerlerden söz etmiştir. (Dağcı, 2016: 12) İnsanların bir başkasının acısından haz duymasını Hristiyanlıkla veya başka bir

dinle bağdaşmayacak bir tür garaz olarak gören asker, bu şeytanca hislerin insana Tanrı tarafından verildiğinden emindir.

Dağcı, insanların dinî sorgulamalarına yer vermenin yanı sıra dinî emirleri yanlış yorumlayan veya kulaktan dolma din kurallarını saplantı haline getirerek yobazlıkla nitelendirilecek davranışlar sergileyen Müslüman bireylerden bahsetmiştir.

Onlar da İnsandı romanında Bekir Ağa, aynı köyde yaşadığı Molla İrecep'in cinler hakkında söylediklerine inanarak anlamsız bir korkuya kapılmıştır. Molla İrecep'e göre cinler gâvur memleketinden gelen ve yaşayan Müslümanlardan korkup Müslüman mezarlıklarına musallat olan varlıklardır. (Dağcı, 2016: 59) Romanda Bekir Ağa, dinine bağlı bir tip olarak çizilmesine rağmen din eğitiminde eksiklikler olduğu ve bu eksiklikleri "molla" sıfatı taşıyan Recep'ten öğrendikleriyle doldurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki Molla İrecep'in de din konusunda pek çok hatalı bilgiye sahip olduğu bellidir.

Dönüş romanından alınan aşağıdaki bölümde Dağcı, Türklerin milliyetçilik gibi siyasi bir ideolojinin içine dini nasıl yerleştirdiklerini göstermiştir. Esaret altında yaşayan bir millet, Kırım halkı, milliyetçiliğe ne kadar sarılırsa sarılsın temelinde tek başına "din" varsa bu politika milleti özgürlüğe kavuşturmaya yetmeyecektir:

"Ağır şartlar altında insanın ruhu yavaş yavaş yıpranmaya, sonunda ise çökerip yıkılmaya nasıl mahkumsa sadece iman ve duyguya dayanan milliyetçilik de yavaş yavaş yıpranmağa, onu saran yeni şartlara teslim olmağa mahkumdur. İman! İman! İman! İnsanlığın inkişafından kopuk, devrin gerçeklerine ilgisiz bu iman ne kadar güçlü olursa milletin umutsuz ve çıkımsız bir duruma sürüklenmesi de o derece güçlü bir ihtimal olur. Hele bizim halkımız gibi esaret altında yaşayan bir halk! ..." (Dağcı, 2016: 85)

Yalnızca inanç dolu olup bilim temeline dayanmayan milliyetçilik, bir halkı devrin ileri gelen halklarının seviyesine ulaştıramayacaktır. Kanaatimizce, hisler de Tanrı'ya iman da bir milletin ilerlemesinde ancak yardımcı unsurlardır. Dine körü körüne bağlı milliyetçilerin fark etmediği nokta, milletlerin dünyadaki teknolojiden ve diğer yeniliklerden geri kaldığı gerçeğidir.

Ölüm ve Korku Günleri romanında Dağcı, insanların dindar biri olarak görünme sebeplerinin altında fiziksel çirkinliklerini saklama fikrinin yattığına, dindarlığın insanların içindeki kötü niyetleri gizlemek için taktıkları bir maskeye dönüştüğüne dikkat çekmiştir:

“...İyice anlatınız İza’ya: Paplawski ihtiyar bir it’dir, açlıktan ölmez deyiniz. Yollar açılınca da çocukları alıp hemen Czestochowa’ya gitsin. Orada Cybulskiler var... Bizim akrabalar. Evler Swenta Gora Kilisesi’ne yakın olduğu için korkar da çocukları sokakta bırakmazlar belki. Ve söylemeyi unutmayın, Czestochowa’nın Aziz Meryem’i önünde benim için de dua etsinler. Haydi!..” (Dağcı, 2016: 162)

Ayrıca Hristiyanlıkta “Tanrı’nın evi” olarak görülen kiliselerin bulunduğu çevrelerde dinî bir baskı oluşturması, insanların günah işleme oranlarını etkilemiştir. Kilise gören yerlerde Tanrı’nın varlığını daima hatırlayarak O’nun korkusuyla daha dikkatli yaşamaya çalışan, zor durumda olan insanlara kolayca yardım eli uzatan bireylerin varlığına dikkat çeken Dağcı, Tanrı ve kilise korkusuyla dindarlık maskesi takan insanların varlığını göstermiştir.

4.4.6.3. Farklı İnançlara Saygı:

Dağcı, vatan topraklarından sürülen bir Kırım Türkü olarak kendi kültürü dışındaki inanç ve yaşam tarzlarına saygısını yitirmemiştir. Cengiz Dağcı’nın Varşova’da tanıştığı Polonyalı bir hemşire olan Regina ile evlenmesi, hayatına aldığı insanlarda kültür veya inanç ortaklığı aramadığının ve farklı kültürden insanlara hoşgörüyle yaklaştığının göstergesidir. Eşi Regina ile tanışma hikâyelerini, evliliklerini, evlilikleri boyunca hayatı saygı çerçevesi içinde paylaşımlarını kaleme aldığı romanı *Regina*’da farklı kültürlerden insanlara dair bakış açılarına yer vermiştir. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında da İzmail ile Ramila adlı kahramanların evlilik kararlarından bahseden Dağcı, bireylerin kendi inançlarına sadık kalarak evlenmeleri dururken din farklılığı yüzünden dünyayı parçalamayı tercih eden insanoğlu için şu yorumu yapmıştır:

“Dinlerin insanları birbirinden ayırdığı bir dünyada yaşamak, sonsuz savaş içinde yaşamaktan beterdir.” (Dağcı, 2015: 379)

Dağcı, Müslüman İzmail Tavlı ile hayatını birleştiren Varşovalı Katolik hemşire Ramila’nın ölüm üzerine fikirlerine değinmiştir. (Dağcı, 2015: 389) Ölüm, tüm insanlar için ortak bir gerçektir. Ancak insanların inançlarına göre ayrılmaları doğrultusunda cenaze törenlerinde de farklılıklar doğmuştur. Katolik inançlarına göre Katolik mezarlığına gömülmesi için Katolik kilisesi memurları tarafından hasta haliyle rahatsız edilen Ramila,

memurların tüm yardım isteklerini reddetmiştir. Hristiyanlığın gösterişli ölüm törenlerini uygulamak yerine ölümü huzurla beklemeyi tercih etmiştir. Ramila'nın vefatı ardından kilisede sade bir tören düzenleyen İsmail Tavlı mum yakıp dua ederken Müslüman olduğunu unutmuş, ölüm gibi evrensel bir gerçek karşısında dinî farklılıkların bir değeri olmadığına kanaat getirmiş ve kendini tüm dinleri kucaklayacak güçte hissetmiştir. (Dağcı, 2015: 401) Dini ne olursa olsun sevdiklerini kaybeden her insan, aynı acıyı duyacaktır, insanlar arasındaki duygu birliği din birliğinden daha anlamlıdır.

Üşüyen Sokak romanında da iki farklı inanca sahip insanın birbirine kavuşma isteği ele alınmıştır. Ancak bu sefer farklı inançlara sahip olmaktan rahatsız olan bir taraf vardır. Haluk, sosyalizm ve komünizm öğretileriyle kendini yetiştirmiş, Tanrı inancı olmadığını söyleyen biridir. Galina Şubert ise Hristiyanlığa bağlı ve Tanrı'nın varlığına gönülden inanan bir kadındır. Fiziksel ihtiyaçları ile dinî değerlerinin arasında bocalayan Galina, Haluk'u çok sevmesine ve arzulamasına rağmen onun inançsızlığından rahatsızdır. Haluk'un Hristiyan olmasını değil yalnızca Tanrı'nın varlığını kabul etmesini bekleyen Galina, farklı bir dine mensup olsa da Haluk'la evlenmek istediğini dile getirmiştir. Galina'nın bu beklentisi, farklı dine inanmış bir erkekle hayatını birleştirmeyi yanlış bulmadığını ancak Tanrı'yı yok saymak günahını işleyen birini de hayatına almayacağını ispatıdır. İnancın önemini farkında olan Galina, Tanrı'ya inanırken hangi dini kabul ederse etsin, ancak kendisi gibi inançlı biriyle birlikte olmayı doğru bulmaktadır. Tanrı inancı, bu kahramanda olduğu gibi pek çok kişi için önceliklidir.

Regina romanında Maksim Gorki ile bir Kırım köylüsünün karşılaşma hikâyesinden bahseden Dağcı, Gorki'nin tütün kutusunda haç olduğunu gören Kırım köylüsünün kutuyu geri verip Gorki'den uzaklaştığını anlatmıştır. Bu hikâye üzerine Dağcı durumu şöyle özetlemiştir: “Bizim bütün tragedyamız, dinimizin yüzyıllar boyu bizi dış dünyaya sıkı sıkı kapalı tuttuğundan değil mi?” (Dağcı, 2015: 104)

Tütün içmek zaten sakıncalı bir davranıştır, tütünü sunan kişi sırf Hristiyan olduğu için ondan tütün almamak, kişinin tütün bağımlılığını bitirmeyecek veya vücudundaki tütün zararını yok etmeyecektir. Tütün kullanmanın dinî bir boyutu olmadığına göre farklı dine mensup birinden tütün almak da bireyin Müslümanlığını zedeleyecek bir durum olmayacaktır. Sırf Hristiyan olduğu için birinden tütün almayan sabit fikirli kimi Müslümanlar, milletlerini ileri götürecek bilimsel gelişmeler için de aynı fikre sahiptirler. Hâlbuki bu şekilde Hz. Muhammed'in “İlim Çin’de de olsa alınır.” sözünü bilmedikleri ve dinî eğitimlerinin kitaplara değil kulaktan dolma bilgilere dayandığını göstermektedirler. Bu

ve buna benzer durumlar, Müslüman Türklerin dünyanın gerisinde kalmasına ve yüzyıllar boyunca “gerici” olarak nitelenmelerine sebep olmuştur.

Üşüyen Sokak romanı kahramanı Haluk, 1922 yılında doğmasına rağmen yüzyıllardan beri dünyada bulunduğuna inanan biridir. (Dağcı, 2016: 73) Yüzyıllardır bu dünyada yaşadığını hisseden kahraman, tüm dünyayı kucaklayan bir hümanist bir kişiliğe sahiptir. Dönemin sosyalizm ve komünizm ideallerine gönülden bağlı bir tip olarak çizilen Haluk, ruha inanmakta fakat sadece Allah’ın en büyük tanrı olduğu fikrinin eski bir hastalık olduğuna inanmaktadır. Haluk’a göre camide de havrada da kilisede de aynı Tanrı mevcuttur ve bir inancın tanrısı diğerinden daha büyük olmamalıdır. Dünya üzerinde insanlar nasıl eşitse Tanrıları da o derece eşittir.

Her dinin eşit olduğunu vurgulayan Haluk’un tersine *Ölüm ve Korku Günleri* romanında Hristiyanların arasındaki çekişmeler yüzünden Müslüman ülkelerin sıkıntı çektiklerini düşünen kahramanlar mevcuttur. (Dağcı, 2016: 55) Bayan Teresa’nın Hristiyanlığı öven tutumu karşısında romanın esas kahramanı Asya, Hristiyan Almanya ile Rusya arasındaki çatışmanın kendi vatan topraklarına, Kırım’a, sıçramasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Savaşta herhangi bir tarafa mensup olmamasına rağmen Kırım halkı, öz vatanlarının savaş alanına dönüşmesine şahit olmuşlardır.

İnsanlar farklı inançlara veya kendi inancından olsa da kendisine benzer yaşam tarzı benimsemeyen insanlara her zaman hoşgörülü değildirler. Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında yer alan Kazanski adlı kahramanın Müslüman mezarlığına gömülme konusunda kararsızlık yaşayan Kırım köylüsünden bahsederek bu gerçeğe değinmiştir. Kırım köylüsünün kararsızlığın sebebi, kendilerinden daha farklı yaşayan Kazanski’nin Müslümana yakışan şekilde bir yaşam sürmediğini düşünmeleridir. Köy halkının bir kısmı, özellikle yaşlı kimseler, Kazanski’nin alkol almasını sebep göstererek onu günahkâr ilan etmişler ve cenazesinin kendi aile büyüklerinin bulunduğu mezarlığa gömülmemesini talep etmişlerdir:

“Yaşlıca köylü öfkeliydi:

--Ama arabacıya çatmaları neden? Fazla rakıdan ölmüş, ne fark eder! Ölmüş bir kere. Görmüş adam, kaldırımda yatıyor... bırakamazdı ya! Evinin yanından geçeceğini de biliyor. Eh... kaldırıp atmış arabasına, sürmüş atı. Kabahat mi yani? Ben de olsam öyle yapardım, sen de. Kabahat mi?..

--Değil. Ama içkiden öldü diye mezarlığa gömülürse...

--Haydi canım! Bize bu dünyada şefa'at edecek kimse çıktı mı ki öbür dünyada çıksın? Herkes gibi o da mezarlığa gömülmeli. Ama benim en çok zıddıma giden arabacıya cesedi getirdin diye çatmaları! Aklım ermiyor doğrusu. Hem Kazanski'nin içkici olduğunu bilmiyorlardı sanki! Geçen yıl evlerine su getirmek için kanallarda çalıştığı zaman kimsenin içkiciliğine aldıracağı yoktu. Musluklardan sular akınca hoşlanan ev sahipleri avucuna üç beş kuruş tutuşturup "eline sağlık usta" dememişler miydi? Şimdiyse... Haydi, canım! Adamın cibilliyeti böyle anlarda belli olur işte..." (Dağcı, 2015: 171)

Hâlbuki bu düşüncedeki köylüler, evlere su getirmek için kanallar açan Kazanski'ye zamanında itibar eden kimselerdir. Toplum, işine yarayan insanı yüceltirken bu kişi çalışamaz, üretmez hale geldiğinde onu dışlamayı tercih etmiştir. Bu durum toplumla ilgili olarak akla şu soruları getirmelidir:

"Bir insanı değerli kılan özelliği topluma fayda sağlaması mıdır yoksa sadece birey olması, onun değerli olması için yeterli midir?" Üreten insana değer verirken üretemeyecek duruma geldiğinde o insanı dışlayan pragmatist topluma karşın Dağcı, yalnızca birey olmanın da yeterince kıymetli olduğunu vurgulamıştır. (Dağcı, 2015: 99)

Badem Dalına Asılı Bebekler romanında Kazanski'den başka Kırım köylüsü tarafından yaşam şekli beğenilmeyen ve Müslüman gibi yaşamadığı için dışlanan başka bir isim Tomak Amca'dır. Rus zorbalıklarıyla yaşayan Kırım Türkleri, komünizm ve sosyalizm sistemleri altında bocalayan ve dine karşı tutarsız tavırlar sergileyen bir topluma dönüşmüştür. Dağcı, bu tür tutarsız davranışlar sergileyen Tomak Amca adlı kahraman üzerinden Kırım toplumu içinde din olgusunun bölücü bir nitelik kazanmasına dikkat çekmiştir. Tomak Amca, Tanrı'ya küfredecek derecede dinî değerlerden uzaklaşmış, Türklere kültürlerini ve dinlerini unutturmayı amaçlayan Rus politikasının uzun uğraşlar sonucunda başarıyla yetiştirdiği bir kişiliğe dönüşmüştür. Dinî değerleri zayıf biri olmasının yanında Tomak Amca başlangıçta fakir fukaranın yardımcısı, eşitlik yanlısı bir karakterken Rusların elinden aldığı eğitim sonucu dini sorgulamaya başlamış, Allahsızlara karışmış ve kendini badem ağacının dallarına asarak intihar etmiştir:

"—İnsanoğlu Allah'ı terk ederse, Allah'ı unutursa insanoğlu, dünyamızın başına büyük, ama öyle büyük bir felaket gelecek ki... İnsanoğlu insan olduğunu unutacak; kardeş kardeşi dışlayacak, ökmeği it

kibik aşayacak, suyu it kibik içecek... Topkayacıardan Tomağı tanır mısın bilmem; iyi adamdı. Fakir fukarayı severdi. Doğrusu severdi sevmeydi bilmem ama, fakirin malı olsun, ökmeğe muhtaç olmasın isterdi. Fukara babası da mektebe gitsin, doktor, mühendis olsun isterdi; temiz giyinsin, sofrası temiz, töşegi yorganı temiz olsun isterdi. Ama son sonu, aklını mı oynattı ne, bilmem, dinsizliğe dem vurup Allahsızlara katıldı. Eh, öyle olunca kendini badem ağacına astı. İşte, insanoğlunun yüreği Allah sevgisinden boşalınca içine hemen cinler girer. Ya Kazanski? O da öyle...” (Dağcı, 2015: 124-125)

Köy halkı, kendi canını kendisi alan Tomak Amca’nın da Müslüman mezarlığına gömülmesine karşı çıkmıştır. Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanındaki Tomak Amca karakteri üzerinden dini kullanarak insanları sömüren, inançlarını yaşama şekillerine göre toplumu sınıflandırarak halk içinde çatışma (bölücülük) yaratan kimselere dair farkındalık yaratmıştır. Dağcı’ya göre insanoğlu Allah’tan uzaklaştıkça dünyanın başına büyük felaketler gelecektir.

Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında Müslüman bir ailenin oğlu Haluk’a karşı ablasının sert tepkisinden bahsetmiştir. Annesi vefat eden ve babası cepheye gönderilen Haluk, köyde öğretmenlik yapan ablası ile yaşamaktadır. Öğretmen Zöhre Hanım, eğitimi tamamlarak gerek bilimsel gerek ruhsal konularda kendini geliştirdiğine inanan, toplum nezdinde “aydın” olarak nitelenen bir kahramandır. Bağnazlığa varmayacak şekilde dinine bağlı olan Zöhre Hanım, Hz. İsa heykelini kardeşi Haluk’un elinde görmesi sonucu onu sokağa atarak tepkisini ortaya koymuştur. (Dağcı, 2015: 182) Ancak Zöhre Hanım, kendi dininden olmayan insanlara bu derece düşman olduğunun farkında değildir. Bu düşmanlığı bilerek veya bilmeyerek dışa vuran Zöhre, “yobazlık” karşısı olmasına rağmen kardeşinin farklı bir inanca mensup olma ihtimaline tahammül edememiştir. Zöhre Hanım kendisini dinine değer veren “modern” biri olarak görmesine karşın onun Hz. İsa heykelciğine verdiği tepki, yalnızca Hz. İsa’ya değil dinine bağlı tüm insanlara verdiği bir tepkidir. (Dağcı, 2015: 183) Aynı sayfalarda köyün ileri gelenlerinden Tomak Amca, Kırım Tatar Türklerinin inançlarına bağlanma şekilleriyle ilgili şu yorumda bulunmuştur:

“İnancımız öylesine güçlü idi ki, içimizde en küçük şüphe ve heyecan için bir yercik bırakmadık. Bütün duygularımızı iman taşlarıyla bastırdık; sevgi, zevk, telaş, zekâ, şuur, hatta hatta cinsiyet duygularımızı bile beton duvarlarla çevirdik içimizde.” (Dağcı, 2015: 182)

Tomak Amca'nın "iman" için "taş" benzetmesi yapması, din olgusunu olanca sertliği ve keskinliğiyle yaşayan Müslüman Türkler için "hoşgörü" değerini unuttuklarına dair bir gönderme niteliği taşımaktadır.

Farklı inançlara hoşgörü gösteremeyen Müslüman Türkler, kendi dinlerine de her ortamda hoşgörü gösterilemeyeceğinin farkındadırlar. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında Kızıl Ordu askeri olan İzmail, ailesine yazdığı mektupta cephedeki koşullardan bahsederken annesinin darılmamasını rica ederek domuz eti yediğini söylemiştir. (Dağcı, 2015: 140) Müslüman olduğu için kendisine ayrı yemek verilmeyeceğini ve orada pişirilen yemeğe muhtaç olduğunu bilen İzmail, domuz eti yemeyi yasaklayan dininin gereklerini yerine getiremediğini mektubunda ailesine bildirmiştir. Hayatta kalma mücadelesi verdiği savaş şartlarında insan, dinini ikinci plana atmak zorunda kalmaktadır. İnsanın gerek sağlığını gerek psikolojisini zorlayan savaş şartlarında dinî gereklilikler önemini yitirmiş, yaşamını asgari düzeyde devam ettirebilmek birey için tek kıymet haline gelmiştir.

İhtiyar Savaşçı romanında Seyit Veli ve eşi Melek Hanım'ın Kırım topraklarından sürgün ediliş ve Kırım'a dönüş hikâyelerini anlatan Dağcı, sürgün sırasında sağlıklı koşullar yüzünden ölen çocukları dile getirmiştir. Sürgün treninin kısa süreli durmasını fırsat bilen Seyit Veli ve Melek Hanım, vagonlarında ölen çocukları vagondan çıkarmış ve tren raylarının kenarlarını kazarak cesetleri teker teker gömmüşlerdir. Bu esnada gömdükleri çocuk sayısının otuz üç olduğunu fark eden çift, Hz. İsa'nın da otuz üç yaşında çarmıha gerildiğini hatırlayarak bu çocuklara merhamet etmesi için Hz İsa'ya dua etmişlerdir:

"Ve ikisi, çocukların ardından kamyonu binmeden önce 'Tanrının sırrı bilinmez... Hazreti İsa da tam otuz üç yaşındaydı çarmıha gerildiği zaman; otuz üç çocuğun çilesini görür de zalimlerin yüreklerinde merhamet uyandırır belki' diye ekledi sözlerine." (Dağcı, 2015: 36)

İki Müslüman, kendilerine zulmeden ve bu çocukların ölümüne sebep olan Hristiyanların hatalarını fark etmeleri için onların peygamberlerine yalvarmışlardır. Dağcı, hangi dine mensup olursa olsun bir çocuğun ölümünü evrensel bir acı olarak görülmesi gerektiğine inanan Seyit Veli ve Melek Hanım'ın dualarına özellikle dikkat çekmiştir.

Zafer Karatay'ın *Bellek-İnsan-Eser: Cengi Dağcı* adlı eserinde yer verdiği röportajda kendisini "çok dindar olmayan" biri olarak tarif eden Dağcı, ölüme yaklaştıkça dua etmeyi ve şükretmeyi öğrendiğini dile getirmiştir. (Dağcı, 2011: 71) Baskıcı Rus devletinin komünizm ve sosyalizm ideolojileri sebebiyle Türk milletinin dinî anlamda yeterli eğitim

almadığını romanlarında dile getiren Dağcı, bu sistemin yetiştirdiği evlatlardan biridir. Yazar, din eğitiminin yetersizliği sebebiyle gerek Türk milletinde gerekse Rus ve Alman toplumlarında dinî inançları zayıflayan veya tanrı inancında tutarsızlıklar görünen bireylerin varlığını ispatlayan çeşitli örneklere yer vermiştir. Müslüman bir ailenin çocuğu olmasına rağmen farklı milletlerle iç içe yaşayan Dağcı'nın farklı dinlere dair geniş bilgi birikiminin olduğu romanlarından anlaşılmaktadır. Kültürün önemli bir parçasının din unsuru tarafından oluşturulduğunun farkında olan Dağcı, tek bir milletin dinî gereklerinin de tüm dünyaya hüküm süremeyeceğinin de farkındadır. İncanın bir kültür birikimi olduğunu savunan Dağcı, sonuç olarak hiçbir toplumun din konusunda baskı görmemesi gerektiğine inanan, her milletin kendi kültür dairesi içinde baskılanmaksızın ibadetlerini yaşamasının gerektiğini savunan romanlarıyla dinî değerlere saygılı olmanın önemine dikkat çekmiştir.

4.4.7. Estetik Değerler:

İnsan hayatında yer alan değerlerden biri olan estetik değere karşılık olarak, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* adlı eserde Erol Güngör tarafından yapılan araştırmalarda; her şeyin ölçülü ve âhenkli olması, güzelliklerle dolu bir dünya istemek şeklindeki ibarelere yer verilmiştir. Aynı eserde estetik değerlere önem vermeyen insanların genel eğilimleri arasında şu örnekler yer verilmiştir:

“Sanatın karın doyurmayacağını düşünerek bu sahaya yapılacak harcamaları engellemek, başkalarının yaptığı tablolara kendi imzasını atmak, sanat eserlerini çalıp yurtdışına kaçırmak, sanatkârlara dilenci gözüyle bakmak.” (Güngör: 2000: 38)

Emel Kefeli, Dağcı'nın duygu ve düşünce dünyasını besleyen kaynakların başında sinemayı, tiyatroyu ve müziği yani “sanat”ı göstermiştir. (Şahin ve Çonoğlu, 2017: 236) Dağcı, farklı sanat dallarından beslenen çok yönlü bir yazardır. Ancak Dağcı'nın romanlarında, estetik değerlerle ilgili doğrudan yorum yapılacak yukarıdaki türden örnekler tespit edilememiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi Dağcı, romanlarında pek çok sanatçıdan ve eserden bahsetmiştir ancak bunların hiçbirini romanlar içinde “estetik” olarak değerlendirmemiştir. Bu sebeple çalışmamızda Dağcı'nın romanları “estetik değer” başlığı altında derinlemesine incelenemeyecektir.

Dağcı, II. Dünya Savaşı döneminde sürgün edilen Kırım Türklerinin siyasî, ekonomik ve toplumsal anlamda geçirdikleri zorlu yıllardan bahsederken Türk milletinin hayatında estetik anlamda yer etmiş değerlere yeterince yer vermemiştir. Bu durum; hayatta kalma mücadelesi veren bir milletin siyasî, sosyal, iktisadî, dinî ve ilmî alanlarda değerler geliştirdiği kadar estetik anlamda hayatında düzenlemeler yapamadığını, estetikten daha farklı öncelikleri olduğunu kanıtlamıştır. Nitekim siyasal ve toplumsal alanlarda Kırım halkını aydınlatan romanlar yazarken Dağcı'nın önceliği Kırım Türklerinde “milli şuur” ve “kolektif hafıza” yaratmak olmuş, estetik değerlere dair örnekler teşkil etme anlamında romanları yeterince doyurucu olamamıştır.

Dağcı'nın romanlarında estetik değerlere değinmemesi, romanlarını kaleme alırken kullandığı dilin estetikten uzak olduğu anlamına gelmemelidir. Yazar, romanlarında göndergesel işlevde bir dil kullanmamıştır. Bu doğrultuda romanlarda ele alınan siyasî, toplumsal, ahlâkî, ekonomik, ilmî veya dinî kavramların propagandası yapılmamış; bu kavramlar okuyucuya dikte edilmemiştir. Estetik, Dağcı'nın romanlarını kaleme aldığı dil kullanımında ve üslup özelliklerinde mevcuttur. Yazarın romanları estetik değerler bakımından örnek teşkil etmese de romanlarındaki Türkçe, onun yazı diline dair estetik bir algıya sahip olduğunun göstergesidir. Dağcı'nın romanları, içerikte estetik değer barındırmamasına rağmen üslup bakımından dil estetiği taşıyan bir niteliğe sahiptir. Bu açıdan Dağcı'nın dil estetiğine sahip olduğu fakat yaşadığı tarihsel süreç gereği romanlarında estetik değerlere yeterince yer vermediği sonucuna ulaşılabilir.

4.5. Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Değersizleşme Algısı:

İnsanlar, hayatları boyunca belli başlı değerlere göre yaşamıştır. Cengiz Dağcı'nın romanları üzerinden insanların hayatlarındaki değer alanlarını incelediğimiz çalışmamızda, bu değerleri yitirmenin de mümkün olduğu görülmüştür. Hayat şartları kimi zaman politik kimi zaman ekonomik kimi zaman dinî veya diğer değerlerin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Yazarın yer verdiği insan manzaralarına bakıldığında, bizce, bireyin yaşadığı “hayal kırıklıkları” insanlarda değer yitimine sebep olmakta, böylece bireylerde “değersizlik” hissi ortaya çıkmaktadır.

Badem Dalına Asılı Bebekler romanında köy çocuklarının eğitilmesi amacıyla, köyünde okul açılması ve buraya öğretmen atanması için roman boyunca çabaladığını gördüğümüz Zöhre Hanım, devrim düşmanlığı ile suçlanarak hapse atılmak korkusu ile yüzleşince köy çocuklarını eğitmek teklifini reddeden bir kahramana dönüşmüştür. (Dağcı, 2015: 168) Doğduğu topraklardan sürgün edilmekle burun buruna gelen Zöhre Hanım için Kırım gençlerinin eğitimi ikinci planda kalmış, önceliği Kırım topraklarından uzaklaştırılmadan yaşamını devam ettirmek almıştır. Kahramanın canını ve vatanını kaybetmek ihtimali karşısında ilmî bir değer, kıymetini yitirmiştir.

Anneme Mektuplar romanında Haluk'un annesine içini döktüğü mektuplarda birey, çocukluğuyla yetişkinliği arasındaki değer farklılığından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Haluk, uzaya giden insanoğlunun bilimsel başarılarla rağmen "huzur" hissine hâlâ ulaşamadığına dikkat çekmiştir. (Dağcı, 2016: 49) Ayrıca insanların geçmişlerini çok çabuk unutmalarından duyduğu rahatsızlığı dile getiren Haluk, toplumların bir başka toplumun sorunları karşısında tutunduğu umursamaz tavırdan da şikâyetçidir. Bireyler, kolektif bilinçten uzaklaşıp yalnızca kendi gerçeklerine yönelmiş ve diğer gerçeklere göz yummuşlardır. İnsanların birbirine sırt çeviren bu tutumu, modern dünyada "bireyselci" anlayışın yeni bir değer olarak doğmasına sebep olmuştur. "Kolektif bilincin" yerini yeni bir değer "bencillik" almıştır.

Savaş şartlarında "bencillik" hissine bürünen insanların arttığına dair bir başka örnek *İhtiyar Savaşçı* romanında mevcuttur. Sürgün vagonlarında ölen insanları mola esnasında yol kenarına gömmek isteyen İhtiyar Savaşçı Seyit Veli, ölüleri indirmek için vagon görevlisi askerden yardım istemiştir. Ancak yaşama veda eden bir insan bedeni, asker için değerini çoktan kaybetmiştir. Asker yalnızca vagon görevlisi olduğunu söyleyerek ölü taşıyıcılığını reddetmiş ve kendisinde yardım etmek istememiştir. Ölüme ve bir ölünün inançlarına göre öte dünyaya uğurlanmasına verilen değer, bu asker gibi pek çok kimsenin gözünde yok olmuştur.

Cephede ölü taşıyıcılığından bahsedilen bir başka roman *Korkunç Yıllar*'dır. Almanlara esir düşen ve günlerce işkence gören Sadık, hastanede Ermeni bir doktorun yardımıyla iyileşmiştir ve kendisi gibi işkenceden kurtulabilen esirlere ölü taşıma görevi verilmiştir. Ölen hastaları hastaneden dışarı taşıyarak tüm cesetleri genişçe bir çukura atan esirler, bu iş karşılığında yalnızca yüz gram ekmek ve yüz gram çorba almaktadırlar:

“—Haydi yiğitler sedyelere! Bu akşam, her birinize yüzer gram ekmek vereceğim. Çorba da... Haydi, sedyelere! Sedyelere!...

Bizim yiğitler öyle seviniyorlar ki!.. Hastane kapılarından sedyelerle ölü çıkarıyorlar. Ölülerin hemen hepsi yalınayak, birçoğu gömleksiz, ağızları açık, ince bileklerinin ucundaki sarı elleri sedyelerden aşağı sarkmış; kapılardan sessizce çıkıp hastanenin yakınındaki bir ormanın eteğine doğru ilerliyorlar.

İçeri giriyoruz. Sıhhiye bölüğünden bir esir koridorda bize yok gösteriyor. Odalardan, acı acı hasta iniltileri geliyor. Kapılardan birini açıyoruz. Dört köşe soğuk bir oda. Orta yerde sekiz on ölü... Sıhhiye bölüğünden esir kumanda veriyor:

--Haydi, çabuk! Bunları temizleyin! Çabuk geri dönün ama!

Ormanın eteğinde, yeni kazılmış, derin çukurlar var. Daha uzakta bir alay esir başka çukurlar kazmakla meşgul. Ölüler çukura, odun devirir gibi devirip geri, hastaneye dönüyor. Kimse konuşmuyor. Gök, renksiz, alçak... Yerle gök aynı yas tutar gibi. Dünya sessiz, sağır. Hayat kiminle beraber gidiyor? Ölülerle mi, yoksa ölüler çukurlara taşıyanlarla mı?...”
(Dağcı, 2016: 181-182)

Savaş ortamındaki imkânsızlıklar içinde karınlarını doyurmak için her gün ölü taşımayı kabul eden işkence artığı esirler, kendilerinin de ölümden son anda kurtuldukları gerçeğini yok saymayı başarmış ve yüz gramın peşinde ölümlere gösterilmesi gereken saygıyı çoktan unutmuşlardır. Ölüm sıradanlaşmış; ölü taşımak, ücreti yüz gram çorba ve ekmekle ödenen bir meslek haline dönüşmüş böylece askerler, ölüme karşı duyarsızlaşmışlardır. Tüm bu yaşananlar insan hayatının her geçen gün değerini yitirdiğini, her gün binlerce insanın ölümününse normalleştiğini göstermektedir.

Ölüm ve Korku Günleri romanında da ölümün sıradanlaşması durumu söz konusudur. (Dağcı, 2016: 59) Savaş sırasında yakalanan iki Yahudi kızın akıbeti hakkında konuşan askerler, iki kızın da öldürülmesini zorlanmadan kanıksamışlardır.

Savaş ortamında yitirilen değerlerden söz eden bir başka roman *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*’dur. Romanda cephedeki askerlere devlet tarafından “hediye” olarak dağıtılan kıyafetlerin gaz odalarına götürülen Yahudilerin üzerlerinden alınan kıyafetler olduğu

duyulduğunda askerler için “hediyeleşme” bir değer olmaktan çıkmış, hatta bu değer askerlerin gözünde tüm olumlu özelliğini yitirmiştir. (Dağcı, 2015: 370)

Değersizlik hissi kimi zaman bireylerin birbirlerine yansıttıkları tavırda gizlidir. *O Topraklar Bizimdi* romanında köyüne yerleşen bir Rus kadına âşık olan Selim, Natalya için öz milletine sırt çevirerek Rus cephesinde yer almış, hatta Rus halkını savunduğu sırada kolunu kaybetmiştir. (Dağcı, 2015: 386) Vücut bütünlüğünü yitirmiş bir erkeği kabul etmeyen Natalya karşısında Selim, yanlış değerlerin peşinde koştuğunu itiraf etmiş, vatanının ve Kırımlı soydaşlarının değerini bilememekten duyduğu pişmanlığı dile getirmiştir. Nitekim vatanın değerini yitirmesi hiçbir şartta mümkün olmayacaktır.

Selim’in Natalya karşısında bulunduğu durum, Türk ve Rus halkı için genellendiğinde Dağcı’nın *Onlar da İnsandı* romanının sonunda bir gazete yazısını yorumlayan cümleleri akla gelmelidir. Dağcı, romanda geçen Kızıltaş Köyü hakkında bir Rus yazarın dergide yayımlanan yazısına değinmiştir. Bu yazıda, cennete benzeyen Kızıltaş Köyü’ne Rusları yerleştirdiği için Stalin’e dualar eden Rus halkından söz edilmektedir. Dağcı’ya göre sevmeye, beğenmeye, yaşamaya hakkı olan Rus toplumuna mensup bir yazarın Kızıltaş Köyü’ne sahip olduğu için böyle bir yazı yazmasında yadırganacak bir durum yoktur. Ancak Kırım Türkleri, Rusları bir millet olarak kabul ederek kendi vatan topraklarına el koyma isteklerini normal karşılamasına rağmen Ruslar, Türkleri dışlamışlar ve bağımsız bir millet olarak görmemişlerdir. İşte bu durum karşısında, “bencillik” hisleriyle kendinden başka bir milletin varlığına değer vermeyen Rus halkı için Dağcı eserini şu dua ile sonlandırmıştır: “Romanımı kapatırken: ‘Tanrım!’ diyorum. ‘Onlar da insan! Acı onlara! Kendileri gibi, başkalarının da insan olduklarına inandır onları!’” (Dağcı, 2016: 494)

Savaş şartlarında varlığını sorgulamaya başlayan bireyler, nihilist bir yaklaşıma sahip olmuşlardır. İnsanlar, farklı milletlere mensup olmanın dışında kendilerini insan olarak değerli bulmayı bırakmışlardır.

Üşüyen Sokak romanında hayatın anlamının “hiç” olduğunu vurgulayan Haluk, gerek kendi hayatının gerekse dünya üzerinde akan tüm hayatların anlamını yitirdiğini “hiç” sözcüğüyle açıklamıştır. (Dağcı, 2016: 165) *Yoldaşlar* romanındaysa aynı “hiçlik” vurgusu cephe gerisinde yaşamı sorgulayan bir askerin dilinden dökülmüştür. (Dağcı, 2015: 107-108)

Yurdunu Kaybeden Adam romanında Dağcı, eserin kahramanı “Sadık”ın kendi hayatında yaptığı gibi Roma’ya kaçtığını anlattığı bölümde, Sadık’ın Kızılhaç memuru ile yaptığı konuşmayı kaleme almıştır:

“Hayır manasında başımı salladım, hiçbir devletin tebaası olmadığımı anlatmak istedim. Memur, bir kere daha, uzun uzun yüzüme baktı; nihayet önündeki kırmızı mürekkep ve iri harflerle ‘No Nacionalita’ kelimelerini yazdı. Evet ben tabiiyetsiz, yurtsuz ve lüzumsuz bir insandım.” (Dağcı, 2016: 186)

Sadık, kendisini “lüzumsuz” görmekte ve “değersiz” hissetmektedir. Bunun en büyük sebebi, yazarın *Hatıralarda Cengiz Dağcı* adlı eserinde de dile getirdiği gibi bir bayrağa ait hissetmesine rağmen o “bayrak” tarafından sahiplenilmemesidir. Sadık da Dağcı gibi, Rusya’da herhangi bir sınıfa ait olmadan yaşamıştır. Kendi milleti bu topraklarda yok edilmesine rağmen Sadık’ın burada yaşamına devam etmek zorunda kalması, kendini “kimliksiz” ve “köksüz” hissetmesine sebep olmuştur. “Kimliksiz” ve “köksüz” hissetmek, insanın içindeki aidiyet duygusunda eksiklik olduğunu göstermekte ve “değersizlik” hissini derinleştirmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmamızda Cengiz Dağcı’nın romanları siyasî, sosyal, iktisadî, ahlakî, ilmî, dinî ve estetik değerler bakımından incelenmiştir. İncelemeler sonucunda Dağcı’nın romanlarının özellikle siyasî, sosyal ve ahlâkî değerler bakımından pek çok örnek teşkil ettiği; iktisadî, ilmî ve dinî değerler bakımından da örnekler sunduğu tespit edilmiştir. Romanlarda, estetik değerler bakımındansa diğer değer başlıkları kadar örneğe rastlanamamıştır. Bu durumun gerekçesi “estetik değerler” başlığı altında açıklanmıştır.

O Topraklar Bizimdi (1966), *Korkunç Yıllar* (1956), *Yurdunu Kaybeden Adam* (1957), *Üşüyen Sokak* (1972), *Onlar da İnsandı* (1958), *İhtiyar Savaşçı* (2005), *Badem Dalına Asılı Bebekler* (1970) romanlarında ağırlıklı olarak siyasî değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. Tarih bilgisinden ve II. Dünya Savaşı yıllarındaki deneyimlerinden yola çıkarak Osmanlı, Kırım, Rusya, Almanya devletlerinin politik bakış açılarından bahseden Dağcı; bu toplumların özgürlük anlayışını, vatan ve millet sevgisini işlemiştir. Bir Kırım Tatar Türkü olan Dağcı; Türk ırkının özgürlüğe olan düşkünlüğünden özellikle bahsetmiş, sürgün edilen bir Türk’ün vatan özlemine ve memleket toprağına verdiği değere her romanında değinmiştir. Komünizm, sosyalizm, bolşevizm sistemlerinin baskısına rağmen Türk toplumunun millî değerlerinin önemini yitirmediğinden bahseden Dağcı, Ruslaşma tehlikesi

karşısında Türk kimliğini savunan Kırım toplumuna dikkat çekmiştir. *Hatıralarda Cengiz Dağcı* eserinde yazar özellikle “vatan aşkı”nı çokça dile getirmiştir.

Ölüm ve Korku Günleri (1962), *Genç Temuçin* (1969), *Yoldaşlar* (1991), *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* (1996), *Benim Gibi Biri* (1988), *Regina* (2000) romanlarında ağırlıklı olarak sosyal değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. Bireyden topluma dönüşme sürecini ve toplumun bireyin üzerindeki etkisini ele alan Dağcı, romanlarında özellikle Türk toplumu için önem taşıyan değerlerden bahsetmiştir. Siyasî değerlerin doğrultusunda özgürlük ve vatan toprağına hasreti toplumsal boyutta işleyen yazar, savaş koşullarında barış ve eşitlik kavramlarının da “değer” niteliği kazandığına dikkat çekmiştir. Dağcı’nın romanlarında, bireylerin hem kendilerine hem de birbirlerine besledikleri sevgi ve saygı, toplumda güvenin doğduğunu göstermiştir. Bireyler arasındaki güven yardımlaşmayı, yardımlaşma da toplum içindeki dayanışmayı doğurmuş; Türk toplumuna birlik olma, beraber hareket etme niteliği kazandırmıştır. Birlik olmak, dayanışma içinde yaşayabilmek; Dağcı’nın romanlarında sosyal anlamda en sık karşılaşılan değerdir. Zira kültür ve tarih birliğine sahip olmanın yanında bir topluluğu “toplum” yapan en kıymetli özellik, bireyler arasındaki sadakat ve dayanışmadır.

Dağcı; insan sevgisini, umudu ve yalnızlığı ise bireyin kendi içindeki değerler olarak işlemiştir. İnsan, doğası gereği başka bir insanla etkileşime girme ve bu insana sevgi, nefret vb. hisler besleme eğilimindedir. İşte bu eğilim sonucu insan, kendini ait hissetmediği bir toplum içinde de olsa komşusunu, arkadaşını sevmek, ona güvenmek ihtiyacı duyacaktır. Sürgün sonucu vatanından alıkonmak dahi, insanın içindeki sevmek ve güvenmek ihtiyacını yok edememiştir. Bunun tersi de mümkündür: Milliyet farkı sebebiyle farklı bir toplum içinde var olmaya çalışan birey, yaşadığı toplumun kabullerine uymakta zorluk çekmektedir. Ait olamadığı bir toplum tarafından dışlanmak kaygısı taşıyan birey için “yalnızlık” bir “kıymet” niteliği taşımaya başlayacaktır. Birey; insanları sevmek ve insanlardan kaçarak yalnız kalmak çatışması ortasında “umut” sığınağını bulur. Umut etmek; sürgün sonrası vatanına dönebilmek, cepheden kurtulabilmek, savaştan sonra ailesini sağ bulabilmek vb. hayalleriyle yaşayan kahramanların dünyasında çok değerlidir. Dağcı’nın romanlarında umut, deyim yerindeyse, bireyin hayata tutunma sebebidir.

Korkunç Yıllar (1956), *Onlar da İnsandı* (1958), *Ölüm ve Korku Günleri* (1962), *Üşüyen Sokak* (1972), *Anneme Mektuplar* (1988), romanlarında siyasî ve sosyal değerlerin yanında ahlâkî değerleri görmek mümkündür. Kendisinden farklı olanı hoş görme, kendisine yapılan bir hatayı bağışlama, kendinden zayıf olana merhamet etme vb. hisler, Dağcı’nın

romanlarında bireyin ahlak boyutunu oluşturan duygulardır. Bu duyguların yanında bireyin topluma ilk katıldığı yer olan aile de çok önemlidir. Aile bağları, aile bireylerinin birbirine karşı tutumları, anne- baba- evlat rollerinin davranış şekilleri, akrabalık ilişkileri, komşuluk ilişkileri vb. Dağcı'nın romanlarının ahlak tarafını oluşturan unsurlardır. Özellikle “anne” rolünün çağrışım alanı çok geniştir. Anne; toprak, vatan, memleket, ev, sığınak, aidiyet, karşılıksız sevgi vb. pek çok anlamı barındırmaktadır. Çocuğunu hem fiziksel hem ruhsal anlamda sağlıklı şekilde büyütmesi, ona Türk ahlak sistemine uygun terbiye vermesi, özetle yeni bir nesli yetiştirmesi bakımından annenin toplumdaki yeri ve önemi büyüktür. Ayrıca savaş şartları altında “kadın” olmanın zorlukları, yazarın romanlarında dikkat çektiği noktalardandır. *Üşüyen Sokak* romanının ilk sayfalarından itibaren görülen anne-kız anlaşmazlığının altında, eski ve yeni neslin ahlak değerlerinin çatışması yatmaktadır. *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında, kocasını cephede yitiren bir kadının savaş günlerinde hayatta kalabilmek ve çocuğunu besleyecek şartları sağlayabilmek için düşman askerleriyle birlikte olan bir hayat kadını üzerinden “namus” kavramı sorgulanmaktadır. Yine aynı romanda, bir kadının ölüm döşeğindeki erkeğini kurtarmak adına düşman askerine kendisini teslim etmesi, “namus” kavramının günün şartlarına göre değişip değişmeyeceği sorusunu akla getirmiştir. *O Topraklar Bizimdi* romanındaysa, annesi yaşındaki bir kadını düşman bombardımanından kurtaran askerin bu iyiliği karşısında kadından faydalanması sahnesine yer verilmiştir. Cengiz Dağcı'nın romanlarında yer verdiği bu anlatılar, insanı insan yapan kıymetlerin başında ahlâkî değerlerin geldiğini göstermiştir.

Dönüş (1968) ve *Anneme Mektuplar* (1988) romanlarında ilmî değerlerin diğer romanlara kıyasla ağır bastığı görülmüştür. Cengiz Dağcı romanlarında, tarım toplumlarının eğitim anlayışının teknolojinin önem kazanmasıyla değiştiğine dikkat çekmiştir. Devletlerin varlıklarını sürdürebilmelerinin çağdaş eğitim almış nesillerle mümkün olduğunu romanlarında vurgulayan Dağcı, Türklerin tarih boyunca eğitime verdiği kıymete değinmiştir. Hurafelerle büyümüş bir nesil yerine akılcı düşünen genç bir nesil ancak bir milletin devamını sağlayacaktır. Ancak eğitim yalnızca bilimsel boyutuyla değil ahlak boyutuyla da devam etmelidir. Bu sebeple Kırım topraklarında Rus bolşevizmiyle uyumlu verilen eğitim, Kırım Türk gençlerine bilimsel bakış açısı kazandırmasına rağmen onların Türk kültür özelliklerinden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Cengiz Dağcı, öz değerlerini yitirmeden çağın bilimsel gelişmelerini yakalamak gerektiği vurgusunu romanlarında yinelemiştir. Dağcı'nın romanlarında çağın politik, ekonomik ve bilimsel gelişmelerini yakalamak isteyen kahramanlar için dönemin süreli yayınlarını takip etmek, medyadaki

gelişmeleri doğru yorumlayabilmek de önemlidir. Bu sebeple yazarın romanlarında geçen süreli yayınlar ve bu yayınların Türk tarihindeki yeri araştırılarak çalışmamızda ilmî değerler başlığın altında incelenmiştir.

İktisadî ve dinî değerler, diğer değerlerde olduğu gibi belirli romanlarda yoğunluk göstermek yerine Dağcı'nın romanlarının zeminine farklı oranlarda yayılmıştır. Estetik değerlerse yazarın romanlarında yok denecek kadar azdır. Bu durumun sebebi çalışmamız içinde ilgili başlık altında açıklanmıştır.

Dağcı'nın II. Dünya Savaşı yıllarında vatani Kırım'da başlayan yaşamı; tank görevlisi olmasıyla Almanya cephesine, oradan da İngiltere topraklarına uzanan bir yolculuktur. Yazarın romanlarının altyapısını işte bu "yolculuk"ta edindiği yaşanmışlıklar oluşturmuştur. Yazarın hayatı boyunca cepheye, cephe gerisine, savaşa, sürgüne, farklı milletlerin cephelerine ve bu cephelerdeki "Kırımılık" ile "Türklük" algısına dair gözlemleri; Dağcı'nın gerek yazarlığını gerekse "değer"e bakış açısını etkilemiştir. Yazarın savaşta Alman ordusunda görevlendirilmesi, Almanlara özgü değer yargılarını; Kırım'ın Osmanlı Devleti himayesinden Rusya kontrolüne geçmesi sonucu Rus kültürüyle etkileşimde bulunması, Rusların değer yargılarını irdelemesini sağlamıştır. Yazarın farklı kültürel değerleri gözlemlerken böyle geniş bir yelpazeye sahip olması, sonuç olarak romanlarına da yansımıştır.

Romanlarına konu olan II. Dünya Savaşı yıllarını, savaşın içinde bulunduğu dönemde kaleme alması mümkün olmayan Dağcı; savaş tehlikesinden uzaklaşarak eşi Regina'yla İngiltere'ye yerleşip düzenli bir hayata kavuştuğu zaman yaşadıklarını sayfalara dökebilmiştir. Yaşadıklarını sıcağı sıcağına yazmak yerine belli bir zaman sonra kaleme alması, gerek fikirlerinin gerek tecrübelerinin yazarın zihninde, deyim yerindeyse, demlenmesine fırsat vermiştir. Böylece Dağcı, eserlerini daha objektif bir gözle satırlara dökebilmiştir.

Cengiz Dağcı'nın romanlarında hem Türk tarihinden hem de farklı etnik kimliklerin tarihinden ve kültüründen bilgiler sunması; yazarın okuyucuyu nesnel anlamda aydınlatma çabasının sonucudur. Yazarın "eğitici" kimliğine sahip olduğu, okuyucuyu aydınlatma çabası taşımasından anlaşılmaktadır. Bir milletin dünyadaki kalıcılığı, farklı milletlerin kültürlerinin yaşamasına olanak vermesiyle mümkündür. Bu durumun farkında olan Dağcı, romanlarında farklı ırkların kültürlerine yer vererek Türk okuyucusunu farklı değer yargıları konusunda eğitmiştir.

Cengiz Dağcı, “değer” kavramını inceleyebileceğimiz derinlikte romanlar kaleme almış bir Türk Dünyası yazarıdır. Öz dilinden, dininden, tarihinden, kültüründen yola çıkarak yalnızca kendi “değer” algılarını yansıtmamış, tüm dünya insanları için kabul edilecek “evrensel değer”leri romanlarında işlemiştir. Farklı toplumların farklı anlamlar yüklediği “değer” yargıları; Dağcı’nın romanlarında gerek Türk milleti gözünden gerekse Rus, Alman, Ukrayna, Polonya toplumlarının gözünden sunulmuştur. Bu durum, Dağcı’nın romanlarının “değerler” bakımından incelenmesi gereken eserler olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Günümüzde “değerler eğitimi”, gerek ilk ve orta dereceli okullarda öğretime dâhil edilmekte gerekse lisans ve lisansüstü kademelerde “değerler eğitimi” adıyla açılan programlarla bu alanda uzman kimseler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Modern hayatın oluşturduğu çekirdek aile düzeninde yalnızlaşan bireyler, değerlerin gelecek nesillere aktarılmasının önemini henüz kavramalarına rağmen bundan tam yarım asır evvel yazdığı romanlarıyla Cengiz Dağcı, değerlerin önemine dikkat çekmiştir. Son olarak Cengiz Dağcı, 1950’lerden 2000’li yıllara dek kaleme aldığı romanlarıyla değerlerin Türk toplumundaki önemini yitirmemesi adına uğraş vermiş, değerler eğitimi açısından öngörüsü yüksek bir yazardır.

KAYNAKÇA

1. Yararlanılan Kaynaklar:

- Abdülhamitoğlu, N. (1974). *Sovyet Rusya'da Ölüm Kampları*. Ankara: Güven Yayınları.
- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 6. Sayı 16. (Aralık 2008)
- Sami, Ş. (1315). *Kâmûs-ı Türk-i (Ders'âdet 1315)*. Akgün, Ö. F. (Yay. Haz.). (1998). İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım
- Alaylıoğlu, R ve Oğuzkan, A. F. (1976). *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri
- Arseven C. E. (1965). *Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Yayınevi.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış*. Sayı 18. (2010)
- Aydın, A. ve İ. (2004). *Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü: Kimlik ve Kültürel Canlanma*. Ankara: Tasarım ve Baskı Arma Organizasyon ve Yayıncılık.
- Babashova, Z. (2016). XX. Yüzyıl Türk Dünyasında Aydınların Uğradığı Baskı, Sürgün ve Soykırım. *Türk Yurdu Dergisi. (E-Dergi)* Cilt 105. Sayı 342. (Şubat 2016) (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2570>)
- Banarlı N. S. (1972). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yayınevi.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bremond, J. ve Geledan, A. (1984). *İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü*. Özkök, E. (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Cebeci, O. (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Çınar, İ. (2018). *Neden ve Nasıl Mankurtlaştırıyoruz*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Dağcı, C. (1998). *Hatıralarda Cengiz Dağcı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Dağcı, C. (2012). *Yansılar 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat (2012a)
- Dağcı, C. (2012). *Yansılar 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat (2012b)
- Dağcı, C. (2012). *Yansılar 3*. İstanbul: Ötüken Neşriyat (2012c)
- Dağcı, C. (2012). *Yansılar 4*. İstanbul: Ötüken Neşriyat (2012d)

- Devellioğlu, F. (1978). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Doğu Matbaası
- Devlet, N. (26 Ocak 2018 tarihli gazete yazısı) *Lenin Bayrağı Gazetesinin 25. Yılı ve Kırım Türk Kültürünün Bugünkü Durumu*. (<http://vatankirim.net/lenin-bayragi-gazetesinin-25-yili-ve-kirim-turk-kulturunun-bugunku-durumu-417/>)
- Ege, F. (2016). *Masallarda Bilincin Dönüşümü ve Dönüştürülmesi (Kuzeydoğu Anadolu Masalları Örneğinde)*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- El-Kâşgarî, M. (1075). *Dîvân-ü Lugâti't Türk*. Yurteser, S. T. ve Erdi, S. (Yay. Haz.). (2007). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erdem, A. R. (2007). Eğitim Fakültesi Kültürünün Önemli bir Ögesi: Değerler, *Eurasian Journal of Educational Research*, Sayı 65. Ocak 2007
- Fordham, F. (2015). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Say Yayınları.
- Foulquie, P. (1994). *Pedagoji Sözlüğü*. Karakaya, C. (Çev.). (1994). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gelen, A. (1966). *Eğitim Ansiklopedisi*. Ankara: Anksiklopedi Yayınevi.
- Gökdemir, A. (1985). *Yeni Türk Ansiklopedisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güçlü, M. (2015). Türkiye’de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 8. Sayı 38. (Haziran 2015)
- Güngör, E. (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar: Cilt I*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1988). *Ruhbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hegel, G. W. F. (2004). *Felsefe Bilimleri Ansiklopedisi Mantık Bilimi I*. Yardımlı, A. (Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Heywood, A. (2008). *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Hiç, Ö. (2017). Ekonomik sistemler ve Rejimler. *International Congress of Management Economy and Policy*. (20-21 Mayıs 2017). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Işık, İ. (2004). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*. Ankara: Elvan Yayınları.

- Jung, C. G. (2015). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları
- Kara, A. (2012). *Gamalı Haç ile Kızıl Bayrak Arasında Bir Yazar: Cengiz Dağcı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. ve Erjem, Y. (1992). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Konya: Günay Ofset.
- Kissenger, H. (2016). *Dünya Düzeni*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Kocakaplan, İ. (1999). *Cengiz Dağcı'nın Dört Romanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kocakaplan, İ. (1998). *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Kuçuradi, İ. (2010). *İnsan ve Değerleri, Değer Problemi*. Ankara: Yankı Yayınları.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nâci, M. (1894). *Lûgat-ı Nâci*. İstanbul: Çağrı Yayınları (1995).
- Oktay, A. (2008). *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları: Sosyalist Realizm Üzerine Eleştirel Bir Çalışma*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Özden, H. (2017). *Cengiz Dağcı'nın Eserleri ve Yazılmamış Tarih*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası. (s.269-280) (<http://www.anl.az/el/Kitab/2017/12/cd/ucds.pdf>)
- Özger, M. (2017). *Cengiz Dağcı'nın Anneme Mektuplar Romanında Sürgünlük, Bellek ve Dil*, Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu. (16-17 Mayıs 2017). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Skirbekk, G. ve Gilje, N. (2006). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şahin, İ. (1996). *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, İ. ve Çonoğlu, S. (2017). *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tarama Sözlüğü IV* (2009). Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlüğü (2019)
- Tokatlı, A. (1973). *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- Turan, R. Ve Ulusoy, K (2014). *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi
- Urhan, V. (2007). *Toplumsal Değişme Sürecinde Kişilik ve Ahlâksal Değerler*, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, (26-28 Kasım 2004), İstanbul: Dem Yayınları.
- Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler*. Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Yavuz, Ş. (2007). *Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dinî ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği*, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, (26-28 Kasım 2004), İstanbul: Dem Yayınları.
- Yanbastı, G. (1996). *Kişilik Kuramları*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 53. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Yörükân, Y. Z. (2017). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ziebertz, H. (2007). *Çok Kültürlü Bir Toplumda Değerler Eğitimi Modelleri*, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, (26-28 Kasım 2004), İstanbul: Dem Yayınları.
- Zingsem, V. (2007). *Lilith*. İzmir: İlya Yayınları.

2. Yazarın İncelenen Eserleri:

- Dağcı, C. (2013). *Benim Gibi Biri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2015). *Badem Dalına Asılı Bebekler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2015). *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2015). *İhtiyar Savaşçı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2015). *Regina*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2016). *Anneme Mektuplar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2016). *Dönüş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2016). *Genç Temuçin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2016). *Korkunç Yıllar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2016). *O Topraklar Bizimdi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2016). *Onlar da İnsandı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Dağcı, C. (2016). *Ölüm ve Korku Günleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Dağcı, C. (2016). *Üşüyen Sokak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Dağcı, C. (2016). *Yoldaşlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Dağcı, C. (2016). *Yurdunu Kaybeden Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Fehime Özgür		
E-postası/Web Sayfası	feyimeozgur@gmail.com		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Yeni Türk Edebiyatı		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği	2008-2013
Tez Başlığı	Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Değerler Eğitimi		
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Özlem Fedai		

